BIBLIOTECA ISTORICĂ și FILOLOGICĂ

Mircea Handoca

Noi glose despre MIRCEA ELIADE

Editura Roza Vânturilor

Adresa: EDITURA ROZA VÂNTURILOR
Strada Delineşti, nr. 4, bloc TD 45, etaj X, ap, 66
Cod poştal: 062088, sector 6
Tel./fax: 021-413.93.63; mobil: 0723.589.835
E-mail: ileanamihaila59@yahoo.com

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
HANDOCA, MIRCEA
Noi glose despre Mircea Eliade / Mircea Handoca; pref.: Dan Zamfirescu. - Bucureşti : Roza Vânturilor, 2006
ISBN (10)973-1735-03-8; ISBN (13)978-973-1735-03-0

I. Zamfirescu, Dan (pref.; ed)

821.135.1.09 Eliade, M.
929 Eliade, M.

Coperta: Florian Bulmez
Culegere text: Daniela Poenaru
Tehnoredactor: Florian Bulmez

Mircea Handoca

Noi glose despre Mircea Eliade

Cu o prefață de Dan Zamfirescu

Editura „Roza Vânturilor"
București, 2006

Mircea Eliade sau pecetea geniului creator românesc pe cultura universală

„Marile națiuni au privilegiul aparte de a-și împlini vocația chiar atunci când destinul le este potrivnic și istoria le trădează [...]

Niciodată până acum, România, misterioasă încrucișare a trei imperii, punte între Orient și Occident, necucerită fortăreață a stărilor originare, nu mărturisise atât de deplin despre funcția sa universală, necesară adevăratului echilibru al Europei. Nu mărturisise prin oameni și opere, ca și cum ar fi rezerva enigmatică a adevărului, în mijlocul unei creștinătăți apostate. Deoarece din inima acestei țări își ia avântul opera magistrală a lui Mircea Eliade. Opera lui Mircea Eliade participă la metamorfoza vremurilor, care se săvârșește azi sub ochii noștri. Opera lui Mircea Eliade va dăinui, deoarece ideile mari nu pot fi duse mai departe decât de scriitorii mari. Opera lui Mircea Eliade, care transcende clivajelor ideologice, va dăinui, participând, orice s-ar întâmpla, la renovarea lumii“.

Sunt cuvintele rostite de Henry Montaigne în amfiteatrul „Edgar Quinet“ al Universității Sorbona, în care a fost omagiat Mircea Eliade, la 40 de zile de la moartea sa, întâmplată la 22 aprilie 1986. Conform *Jurnalului* doamnei Monica Lovinescu (*Jurnal 1985 – 1988,* București, Humanitas, 2002, p. 141) ceremonia a avut loc la 31 mai[1] și a fost înregistrată și „montată“ de dânsa până la 4 dimineața, pentru ca apoi Virgil Ierunca să o utilizeze într-o emisiune din ciclul „Povestea vorbei“. Pe această emisiune mi-am imprimat-o (ca pe numeroase altele ale sale și ale doamnei Lovinescu!) și de pe propria bandă am transcris, apoi, în *Jurnal,* cuvintele lui Henry Montaigne, în versiunea românească din emisiunea transmisă de „Europa Liberă“.

---

[1] Dintr-o eroare de tipar în broșura mea *Locul și rolul culturii române în Europa și în lume,* p. 54, a apărut greșit 6 septembrie. Tot dintr-o greșeală de tipar a rezultat mai 3 în loc de 31 în *Mircea Eliade. Biobibliografie* de Mircea Handoca, București, Editura „Jurnalul literar“, 1997.

După ascultarea ei (care a impresionat-o şi pe soţia marelui dispărut, cum notează doamna Monica Lovinescu la 14 iunie) mi-am notat la rându-mi, vineri 13 iunie, ora 10: „Ne mărturisim credinţa în *posesiunea binelui.* Dacă este una a răului, de ce să nu fie şi una a binelui? De ce să nu fie acceptaţi şi «posedaţii» luminii? De ce numai «posedaţii» lui Dostoievski? În felul lui, Mircea Eliade a fost un agent al luminii, cât a putut. Fenomenul de «sanctificare» ce i se întâmplă, este o săgeată indicatoare spre România şi cultura-matcă, românească. Posteritatea lui Mircea Eliade devine un capitol din universalitatea românească".

Având norocul să ascult şi să păstrez pe banda de magnetofon acea emisiune extraordinară, care împreună cu atâtea altele ne dă măsura a ceea ce a fost cu adevărat prezenţa lui Virgil Ierunca în lupta pentru supravieţuirea şi biruinţa neamului românesc asupra apocalipsului dinaintea celui prezent (volumele publicate fiind departe de a da noilor generaţii o idee despre acest om, a cărui voce lovea săptămână de săptămână, ca un berbece, în zidul ridicat între noi şi lume) am crezut că trebuie să încep citând cele mai exacte şi cuprinzătoare cuvinte din câte s-au rostit şi s-au scris despre Mircea Eliade în imensa lui bibliografie, care depăşeşte cu mult pe a oricărui alt nume românesc.

Fără îndoială, Mircea Eliade a fost alături de Dimitrie Cantemir – turcologul şi de Constantin Brâncuşi pe tărâmul artei, cel care a reuşit să pună pecetea geniului creator românesc pe **cultura universală.** El a reuşit să **acţioneze** asupra conştiinţei universale şi să reprezinte un moment din istoria domeniului în care s-a afirmat. Deşi poate că erau mai îndreptăţiţi decât el să realizeze acest miracol, nici uriaşul istoric **Nicolae Iorga** şi nici cel mai vast geniu creator românesc al secolului 20, care a fost **Lucian Blaga,** nu s-au bucurat de acest privilegiu. Poate că ei vor fi descoperiţi în viitor, pe măsură ce omenirea noastră gonită spre prăpastie de o specie monstruoasă desprinsă din fiinţa bipedă – specia **antiomului** – îşi va căuta resursele de salvare, şi va descoperi adevărul cuvintelor lui Constantin Noica: **„Va veni o zi când cel ce se va dori mântuit întru cultură va trebui să înveţe româneşte".** Dar până atunci, cea mai spectaculoasă şi universală glorie românească în scrisul şi cugetarea mondială este aceea pe care a dobândit-o Mircea Eliade.

Putem să mărturisim fără teamă convingerea că în ultimul pătrar al secolului abia încheiat, nici un intelectual de pe planetă n-a reuşit

să le vorbească frământaţilor săi contemporani într-o limbă şi cu un limbaj devenit inteligibil tuturor, nu fiindcă a scris ori a fost imediat tradus în două limbi universale – franceza şi engleza – ci pentru că **„limba“** în care le vorbea era aceea **a culturii române ajunse la apogeul ei în epoca în care s-a născut, s-a format şi s-a afirmat în ţară Mircea Eliade.**

El a cucerit planeta cu mesajul, cu ethosul, cu năzuinţele şi cu forţa lăuntrică a culturii româneşti, toate strămutate pe un tărâm care a ajuns să cuprindă treptat planeta întreagă pe care au fost traduse operele sale. Ne-o adevereşte *Biobibliografia* lui Mircea Handoca – veritabilă diagramă a acestei glorii.

Henry Montaigne a fost tocmai cel ce a surprins şi definit cel mai bine secretul acestei glorii: capacitatea de a participa la „renovarea lumii“. Sau, mai brutal, la **mântuirea** ei de bântuirea stihiei disoluţiei universale, cea care ne împinge spre neant.

Lupta alor săi cu această stihie, luptă cu care a pornit de acasă, el a purtat-o în universalitate şi a dus-o pe culmi. Demonstrând astfel că ţara de unde venea este în adevăr „rezerva enigmatică a adevărului în mijlocul unei creştinătăţi apostate“.

Această luptă i-a adus gloria şi audienţa universală. Dar tot ea a dezlănţuit şi uraganul ce încearcă să-i năruie şi numele şi opera, dar mai ales să-i zăgăzuiască influenţa **mesajului.** Acel mesaj care a fost surprins, tot atunci, de congenialul tovarăş de glorie mondială Eugen Ionescu, citat cu aceste cuvinte de doamna Monica Lovinescu: **„Il a rendu à Dieu des services incalculables“**.

În această „creştinătate apostată“ ce se reneagă pe sine sinucigându-se şi ameninţă să se sfărâme sub presiunea formidabilă a altor credinţe care-şi adulmecă deja victoria asupra Evangheliei lui Hristos, era firesc să asistăm la declanşarea unui veritabil război cu Mircea Eliade, război care s-a extins apoi treptat asupra neamului şi culturii din care a izvorât şi prin care a reuşit să facă pereche celei mai mari glorii româneşti în domeniul artei.

A lovi în Mircea Eliade, a-l doborî de pe soclu, a-l împuţina în ochii alor săi şi în ochii universului care l-a consacrat este parte din acest război cu tot ceea ce el simbolizează. De la Dumnezeul creştin, în care nu ştim cât credea, dar căruia „i-a adus servicii incalculabile“ la demonstraţia că ethosul specific şi geniul creator românesc pot contribui la „renovarea lumii“.

De ce nu şi la **mântuirea** ei?

Nimeni dintre români şi dintre cei care, în afara ţării, l-au înţeles şi iubit, n-a făcut pentru Mircea Eliade cât a reuşit să facă Mircea Handoca în tripla calitate de editor, biograf şi bibliograf, de neegalat în viitor de nimeni, principala sarcină a celor ce vor veni fiind aceea de „diortositori" ai ediţiilor sale şi de a duce, eventual, la capăt strădania sa ciclopică. Pe care însă, la cei aproape 80 de ani (cât va avea la 12 aprilie 2009) şi-o continuă cu o energie de inspirat, şi dă semne că şi-o va termina singur, deşi a fost obligat nu o dată la o cursă cu obstacole, câştigată însă mereu, cu o invincibilă strategie (vezi soarta corespondenţei primite de Mircea Eliade, dar nu numai),

În cununa de lauri cu care cultura română şi nu numai ea îi este datoare lui Mircea Handoca, o bună parte aparţine fără îndoială celui ce s-a ridicat neobosit şi înarmat cu argumente peremptorii în faţa acestui „tsunami" care ţinteşte să transforme monumentul eliadesc în praf şi pulbere. Adversitatea căreia omul Mircea Eliade şi opera sa trebuie să-i facă faţă şi după decenii de la moarte nu este, desigur, un fenomen singular. Dimpotrivă, compania în care este aşezat îl onorează la modul extrem, fiindcă e vorba de Mihail Eminescu şi de veneratul său magistru, niciodată renegat, Nae Ionescu. Acel Nae Ionescu ce i-a datorat extraordinara selecţie publicistică din volumul *Roza Vânturilor* – una din cărţile cele mai vii, şi azi, ale culturii române.

În volumul de faţă, care îşi propune să reunească şi să aducă la zi o publicistică al cărei ultim volum s-a tipărit la Cluj-Napoca în anul 2000, câteva ample articole continuă şi întregesc acest efort. Ele discută critic ultimele două apariţii, în care Mircea Eliade este atacat frontal, într-un adevărat rechizitoriu, de către o autoare de peste hotare, sau este înfăţişat de un conaţional timorat, unei lumi occidentale aflate sub dictatura regizorilor „creştinătăţii apostate". Pentru aceştia, Mircea Eliade, poporul său şi cultura română sunt ceea ce în zorii Epocii Moderne au fost aceiaşi români în faţa asaltului otoman asupra Europei: o barieră de netrecut, sau a cărei prezenţă este capabilă să opună permanent o altă „ordine" decât cea dorită de aspiranţii la supremaţie „sans rivages".

Dacă Mircea Handoca răspunde, în numele culturii române şi al demnităţii unei naţiuni întregi „rechizitoriului", tot el ştie să cântărească, de la egal la egal, valoarea incontestabilă şi bunele roade ale unei munci oneste şi unei strădanii de bună credinţă, dar şi să identifice lacunele şi erorile sau servituţile ce au obligat pe

autor să ocolească unele realităţi şi adevăruri incomode pentru demersul său.

Cu căldură şi recunoştinţă este scris, în schimb, amplul articol provocat de apariţia versiunii româneşti a monumentului celui mai important ridicat românului de talie mondială de către erudiţia americană: cartea lui Mac Linscott Ricketts, *Rădăcinile româneşti ale lui Mircea Eliade*. Apărută la 17 ani după versiunea originală, această lucrare a fost dăruită culturii române prin strădaniile unei echipe a cărei singură remuneraţie a fost satisfacţia datoriei împlinite şi care a găsit în domnul Gabriel Stănescu – fără îndoială cea mai eficientă energie românească în planul culturii, ivită din ceea ce am numit cândva „românimea mondială“ – „investitorul strategic“ în stare să o tipărească.

Dar alături de aceste noi intervenţii (sunt şi altele, pe care cititorul le va descoperi singur) în nestinsa dispută din jurul lui Mircea Eliade ca exponent al unui anumit moment din istoria şi cultura României interbelice, volumul de faţă adună o suită strălucită de „contribuţii“ (autorul le-a numit „glose“) la luminarea personalităţii şi creaţiei eliadeşti, a vicisitudinilor întâmpinate de el în ţara de origine, uneori – ca în cazul *Jurnalului portughez* – victimă a unui curios „accident de parcurs“ provocat de altceva decât cenzura comunistă.

Toate aceste pagini modest intitulate „glose“ sunt în realitate substanţiale întregiri la imaginea celui care, alături de Constantin Brâncuşi în artă, a fost recunoscut între marile spirite ale Umanităţii Secolului 20. Sub titluri aparent anodine precum *Corpusul de corespondenţă Mircea Eliade* cititorul are surpriza unei pasionante incursiuni în biografia, mentalitatea, caracterul şi gloria poate celui mai prolific şi în orice caz celui mai prestigios – cu excepţia lui N. Iorga – epistolier român.

Fără aceste „glose“ nimeni nu va mai putea porni în viitor, când cultura română îşi va regăsi curajul, demnitatea şi suflul ei congenital de **mare cultură,** la elaborarea unor lucrări menite a spune alor săi şi lumii întregul adevăr despre Mircea Eliade şi dimensiunile personalităţii sale. Pentru toţi, Mircea Handoca se va dovedi marele precursor şi colaboratorul capital cu toate noile încercări ale celor ce-i vor călca pe urme, alegând drumul – ce-i drept nici uşor şi nici bine plătit – de pe care însă nu a înţeles să se abată o clipă. Din vremea când a te lupta pentru Mircea Eliade era un risc major, şi

până astăzi, când a sta pe pozițiile apărate de el nu este mai comod sau mai lucrativ.

Mircea Handoca se arată şi din această carte o prezență umană cuceritoare, capabilă să nască în cititor cea mai curată stimă. El demonstrează o dată în plus adevărul că o mare operă cere şi o ființă umană pe măsură. Iar ceea ce a făcut şi a scris Mircea Handoca (şi încă n-a terminat!) legat de Mircea Eliade, poate purta acest titlu.

Sporindu-i şirul de cărți cu încă una, care continuă, întregeşte şi face pereche celei intitulate *Pro Mircea Eliade,* apărută la Editura Dacia din Cluj-Napoca acum şase ani, Editura Roza Vânturilor aduce, prin aceasta, cel mai eficient omagiu lui Mircea Eliade, în al 20-lea an al „posterității" sale şi în ajunul naşterii sale.

Dan Zamfirescu

Cuvânt înainte

Primul meu articol despre Mircea Eliade se intitula *Mitul jertfei creatoare* („Manuscriptum“, nr. 1, ian. 1974) şi însoţea prima publicare în ţară a dramei *Iphigenia*, după dactilograma găsită în Biblioteca Teatrului Naţional. În 1951 ea fusese publicată într-un volum de 82 de pagini la Valle Hermoso Argentina, în colecţia „Cartea pribegiei“. În ţară se va tipări în volum, împreună cu celelalte opere dramatice ale lui Mircea Eliade, abia în 1996 când a apărut *Teatru* (*Iphigenia „1241". Oameni şi pietre. Coloana nesfârşită*), Ediţie şi prefaţă de Mircea Handoca, Bucureşti, Editura Minerva, 1996.

În anii următori am publicat eseuri, mai succinte sau mai ample, în diferite reviste: „Viaţa românească“, „Steaua“, „Revista de istorie şi teorie literară“, „România literară“, „Jurnalul literar“. Ele au constituit capitolele volumului *Mircea Eliade, Câteva ipostaze ale unei personalităţi proteice*, apărut după o aşteptare de un deceniu, la Editura Minerva, 1992 (448 p.).

În februarie 1980 am publicat sub auspiciile Societăţii literare „Relief românesc“ *Mircea Eliade – contribuţii biobibliografice* (240 p. + 25 planşe) care a fost prima carte de acest fel din România consacrată celebrului scriitor şi savant. Până la acea dată apăruseră, în SUA, două încercări de mică întindere (50 şi respectiv 22 pagini) şi în acelaşi an cu publicaţia de la Bucureşti avea să apară Allen Douglas şi Doeing Dennis, *Mircea Eliade, an annotated bibliography*, New York and London, Garland publishing, Inc., 1980, p. 262 p. În 1997–1999 aveam să public în trei volume, la Editura „Jurnalul literar“ *Mircea Eliade. Biobibliografie*, care este, deocamdată, cea mai cuprinzătoare lucrare de acest gen închinată lui Mircea Eliade atât în ţară cât şi peste hotare.

După decembrie 1989 au apărut cărţile: *Mircea Eliade comentat de Mircea Handoca* (Bucureşti, Editura Recif, 1993); *Pe urmele lui Mircea Eliade*, Târgu Mureş, Editura Petru Maior, 1996; *Convorbiri cu şi despre Mircea Eliade,* Bucureşti, Editura Humanitas, 1998 (Ediţia a II-a revăzută şi adăugită, Criterion publishing, 2006); *„Dosarul" Mircea Eliade I (1926–1938)*, Bucureşti, Editura Curtea veche, 1998 (Serie de volume ajunsă la volumul XII – 2006 – cu titlul *Sărbătoarea povestirii*); *Viaţa lui Mircea Eliade*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2000, *Pro Mircea Eliade*, Cluj-Napoca, Editura Dacia,

2000; *Textele „legionare" și despre „românism"*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2001; *Eliade și Noica. Eseuri, comentarii, evocări*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2002; *Mircea Eliade. O biografie ilustrată*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2004

Am reușit, sprijinit de Editura Humanitas, să dau la lumină întreaga corespondență *emisă* de Mircea Eliade și sunt pe cale să închei, cu un al cincilea volum, corespondența primită. Primele două volume s-au publicat de Editura Minerva în 1993 și respectiv 1999, volumul al treilea a apărut la Fundația națională pentru știință și artă, în 2003, sub auspiciile Academiei Române și ale Institutului de istorie și teorie literară „G. Călinescu", iar al patrulea la Editura Criterion Publishing, în acest an 2006. Sper că ultimul să nu mai aștepte alți câțiva ani.

Dacă aș vrea să enumăr și toate textele eliadiste din edițiile pe care le-am îngrijit în principal la Editura Humanitas aș da acestui *Cuvânt înainte* proporții exagerate.

Cartea de față este alcătuită din articole recent tipărite în reviste, sau inedite, și mi-a fost solicitată de editura la care apare. Unele pagini vor înfuria pe câteva personalități specializate în demolarea miturilor, precum și pe unii publiciști cărora *li s-a cerut* să scrie articole anti-Eliade. Îi asigur că afirmațiile mele se bazează pe documente autentice. Le-am reprodus și comentat chiar și atunci când ele sunt în defavoarea unor contemporani „intangibili", pe care îi respect și cărora le recunosc meritele.

Voi fi acuzat cu vehemență, ca și altă dată. Voi fi numit hagiograf și se vor azvârli asupra mea insulte și calomnii (sper că nu și pietre).

În locul generalităților și invectivelor, a frazelor desprinse din context, sau a căror sursă nu e indicată, aștept contraargumente autentice. Dacă sunt posibile!

Mircea Handoca

---

* În timpul corecturii cărții am întâlnit câteva repetiții ale citatelor sau comentariilor mele. Figurând în contexte variate nu am suprimat frazele ce se reiau, deoarece ele se refereau la situații diferite.

Câteva erori dintr-un rechizitoriu*

La 9 aprilie 2002 un ziar de mare tiraj anunța cu litere de-o șchioapă: *Eliade și Cioran acuzați de fascism.*

„La Paris a apărut recent o carte care are toate șansele să provoace reacții puternice atât în România, cât și în Franța, dat fiind subiectul abordat de cercetătoarea franceză Alexandra Laignel-Lavastine: trecutul celor trei mari scriitori de origine română, celebri de altfel și în Franța, Emil Cioran, Mircea Eliade și Eugen Ionescu. După ce a consultat mai multe documente din arhivele românești și străine, autoarea a ajuns la concluzia că simpatiile față de extrema dreaptă ale lui Emil Cioran și Mircea Eliade n-ar fi doar simple păcate ale tinereții, ci, mai grav, însuși fundamentul pe care și-au construit întreaga lor operă“[1].

Este reprodus apoi un fragment din articolul lui Jean Paul Enthoven, apărut în revista „Le Point“, la 29 martie 2002. Mă opresc la următoarea frază: „Cine știe, spre exemplu, că Eliade și Cioran se aflau la București în 1941, în timpul crimelor sângeroase făcute de Garda de Fier“ ...

Cunoscând amănunțit biografia lui Eliade am remarcat imediat inexactitatea. Scriitorul se afla la Londra și toți exegeții lui sunt de acord cu aceasta. (După ce am citit cartea d-nei Alexandra Laignel-Lavastine am constatat că nici domnia sa nu menționează prezența lui Eliade în capitala României. Se referea numai la Emil Cioran). Și, în fond, chiar dacă ar fi fost la București, aceasta ar fi dovedit fascismul, legionarismul și antisemitismul său?

Și alți câțiva jurnaliști, recenzând cartea, în necunoștință de cauză au acuzat cu violență și-au generalizat, crezând pe cuvânt pe d-na Alexandra Laignel-Lavastine.

În „Lire“ (iunie 2002) citim: „Les texte cités dans l'ouvrage *prouvent* [subl. M.H.] que ce nationalisme bucolique était en fait

---

* A apărut prima dată în „Jurnalul literar“, serie nouă, nr. 21–24, noiembrie-decembrie, p. 14–15, și a fost reprodus în *Caietele Mircea Eliade,* 3, publicate de despărțământul Oradea al Astrei la Oradea, Editura Grafnet, 2005, p. 113–125.

[1] „Evenimentul zilei“, 2002, nr. 2984, aprilie 9.

version balkanique du nazisme". Și în continuare: „Eliade a antrenat cu bună știință compatrioții pe drumul asasinatului (meurtre) și al pogromului".

În „Le Monde" (26 aprilie 2002) Philippe Busin scrie: „Eliade qui regrettait en 1941 de ne pouvoir combattre sur le front de l'Est, aurait souhaité prendre part au massacre des juifs"... Dacă prima parte a frazei (regretul că nu a participat direct la războiul anticomunist) poate fi găsită în „Jurnalul portughez", cea de a doua, că „ar fi dorit să participe la masacrul împotriva evreilor" cu ce se justifică? E cumva autorul în posesia unui dispozitiv de citire a gândurilor?

Ziarul bucureștean conchidea: „În ce ne privește ne propunem doar să vă prezentăm această apariție editorială care va șoca, probabil, multă lume. Rămâne ca publicul avizat să comenteze cât de îndreptățită este teoria cercetătoarei franceze".

Am citit între timp peste 20 de articole, recenzii, editoriale și note scrise de critici și istorici literari, regizori, medici și sociologi. Covârșitoarea lor majoritate – în diferite modalități – sobru, ironic sau polemic a subliniat cele câteva merite și numeroasele deficiențe ale cărții.

Cele mai multe observații se refereau la necunoașterea de către autoare a istoriei României interbelice și la interpretarea confuză și subiectivă a unor evenimente, date eronate despre presă și biografia spirituală a celor trei culpabilizați, greșeli de logică elementare, precum și lacune și generalizări pripite.

Trei dintre furnizorii de date ai d-nei Alexandra Laignel-Lavastine (***Alain Paruit, Edgar Reichman*** și ***Marta Petreu***) și-au spus cuvântul fără menajamente. Primii doi au demonstrat superficialitatea și falsitatea cărții. D-na Marta Petreu a argumentat convingător că avem de-a face cu un plagiat.

După citirea cronicilor am primit cartea. Am fost și eu surprins de monumentalitatea acestei lucrări. Sutele de citate comentate, referirile la documente, arhive și corespondență, uriașa bibliografie – toate produc, la prima vedere, o impresie excelentă. După citirea, cu creionul în mână a volumului, superlativele încep să se destrame.

L'oublie du fascisme conține multe date și documente reale amestecate cu inexactități și erori ușor sesizabile. Falsul, inducerea în eroare a cititorului neavizat, greșeli de date, confuzii de persoane, citate trunchiate te întâmpină la tot pasul.

Autoarea acordă credit în egală măsură documentelor de arhivă, memorialisticii şi... literaturii beletristice aparţinând lui Eliade (*Huliganii* şi *Noaptea de Sânziene*) sau altor opere având personaje ce au drept prototip pe autorul romanului *Maitreyi* (*Ravelstein* de Saul Below). Iată o „dovadă“ oferită de o operă literară: „*Foręt interdite* titlul marelui său roman în mod explicit autobiografic (dar mereu foarte mincinos)“ (p. 423).

Tratarea cu aceleaşi „instrumente“ a personajelor reale şi a celor fictive în titlul unui capitol provoacă ilaritate: „*Les trois „M“* d'Eliade: Mota, Marin, Manole (p. 202). Cei doi conducători legionari alături de cunoscutul erou al legendei!

Erudiţia coexistă cu ignoranţa. Lectorul francez este informat că Tudor Arghezi „este un poet simbolist“ (p. 360). Lucian Blaga „e unul din principalii teoreticieni ai arhaismului românesc“ (p. 80), B. P. Hasdeu este „specialist al «leprei evreieşti» (p. 228), iar Mihail Eminescu e „huligan avant la lettre“ (p. 228).

Tonalitatea de rechizitoriu a întregii cărţi e completată cu adunarea probelor. Acte? Documente? Nicidecum! Exclusiv memorialistica e cea care-i oferă dovezi.

Ca un adevărat procuror, autoarea stabileşte prezenţa lui Emil Cioran în Bucureşti, înainte şi după rebeliune (p. 338): „Înainte, căci Sebastian l-a întâlnit pe stradă joi 2 ianuarie“. Şi Jeni Acterian semnalează prezenţa lui la 27 decembrie 1940.

Pentru a doua oară e descris pogromul, în viziunea lui Radu Ioanid şi Sergiu Moscovici (p. 340). Cititorul conştiincios caută (fără să găsească!) o legătură între Emil Cioran şi holocaust.

Tot cu ochii acuzatorului e cercetată fişa de activitate din dosarul personal al lui Eugen Ionescu, rubricile rapoartelor de activitate (p. 349, 352).

Intransigenta neînduplecată nu acceptă nici măcar ultimul cuvânt al condamnatului: „Cioran, fidèle à sa strategie, va bien entendu nier avoir jamais adheré à son idéologie“ (p. 147).

„Mircea Eliade afişează la rândul său o atitudine constituită dintr-un curios amestec de aroganţă, de frică şi de calcul“ (p. 405) „Calculul“, cinismul, remuşcarea, frica de a fi demascaţi îi caracterizează pe eroii săi (p. 417). Cele mai banale fraze „pescuite“ din *Jurnal* stârnesc comentarii înveninate, însoţite de graţioase epitete: „paranoia sau nelinişte justificată“. Cutare afirmaţie a lui Mircea

Eliade „probează" (dovedeşte) o minciună deliberată... e o „frază capitală" (p. 422).

Cât de îndreptăţit a fost Mircea Iorgulescu de a-şi fi intitulat ampla sa cronică *Portretul artistului ca delincvent politic* („22", 21–27 mai 2002).

În fond, mânia doamnei Lavastine faţă de Eugen Ionescu e declanşată de faptul că nu şi-a denunţat prietenii. Să amintesc cine folosea şi încuraja acest procedeu?

La p. 409 citim un succient elogiu adus delaţiunii profesorului Constantin Marinescu, istoric medievist „care a scris o lungă scrisoare către C.N.R.S. pentru a detalia poziţiile ultra-xenofobe, antisemite şi prolegionare ale anilor 1930 ale colegului său". Despre invidia delatorului, despre meschinăria şi micimea lui sufletească nu aflăm nimic din cartea d-nei Lavastine.

Mi se pare ciudat că unui alt delator, care a urmărit pas cu pas pe Mircea Eliade şi Emil Cioran demascându-i la diferite „organe" româneşti (comuniste) şi franceze timp de peste două decenii, nu îi e amintit nici numele: sociologul şi filosoful originar din România, Lucian Goldmann (1913–1970). Paul Barbăneagră relata: *„Plecarea în America a fost consecinţa unor maşinaţii puse la cale de o abjectă creatură, profesorul universitar comunist, născut în România, Lucian Goldmann, ce-i trimitea foarte des studenţi marxişti în seminar să-l provoace. Într-o seară, în Elveţia, Mircea Eliade povestea necăjit aceste agresiuni făcute mai cu seamă în legătură cu tinereţea lui legionară, la Ascona (unde fusese invitat de Jung), în cadrul celebrelor întâlniri Eranos. Lângă el, un coleg l-a ascultat zâmbind – asta-mi povestea Eliade – şi după aceea i-a spus: Domnul Eliade, eu sunt rectorul Universităţii din Chicago. Sunt evreu şi de zece generaţii ai mei au fost numai rabini. Ei bine, în numele acestei tradiţii iudaice şi-n numele conştiinţei mele, vă rog un lucru: daţi-i dracului pe ăia de la Paris şi veniţi profesor la Chicago"* [2].

Sunt cunoscute meritele celor trei acuzaţi, prezenţi în toate dicţionarele şi enciclopediile lumii: Eugen Ionescu, membru al Academiei Franceze şi fondator al teatrului absurdului, Emil Cioran, cel mai de seamă stilist de azi al limbii franceze, Mircea Eliade, membru al unor prestigioase academii şi Doctor honoris causa al unor universităţi celebre, între care Sorbona. Dintre sutele de elogii

[2] Cristian Bădiliţă şi Paul Barbăneagră, *Întâlnirea cu sacrul*, Bucureşti, Editura Axa, 1986, p. 62.

cunoscute – dar nemenţionate de autoare – amintesc o carte de referinţă, întocmită de una din competenţele spiritualităţii franceze. Bernard Pivot în *La Bibliothèque ideale*[3] (1990), făcând o selecţie din cele 2500 de volume de pretutindeni şi din toate timpurile, aşează printre primele zece cărţi din literaturile Europei Centrale *Noaptea de Sânziene* scriind: „Mircea Eliade est surtout connu comme historien des religions, mais est également l'auteur d'une oeuvre romanesque dont on commence tardivement à découvrir l'extrême importance. *La Forêt interdite* est certainement son roman le plus ambitieux et le plus accompli. Eliade y entrelace avec une grande maîtrise artistique l'analyse des destins individuels à la peinture d'une société agonisante tout en exaltant à travers la fiction le sens du sacre". În rubrica *Spiritualité et religions, Istoria credinţelor şi ideilor religioase* se află tot pe primele zece locuri.

Nu vreau să fiu înţeles greşit. Nu sunt partizanul unei receptări apologetice. Nu iau apărarea lui Emil Cioran şi Mircea Eliade şi condamn articolele lor legionare. Cartea pe care o discutăm pune însă la stâlpul infamiei nu numai ceea ce au făcut, vorbit, **ci şi ceea ce autoarea presupune că au gândit eroii săi**.

Este necesară o lucrare la obiect, unde acuzaţiile inchizitoriale să fie înlocuite prin probitate ştiinţifică. Nu sunt recomandabile apologiile, dar nici vânătoarea de vrăjitoare.

În privinţa lui Eugen Ionescu are dreptate d-na Marta Petreu, explicând textul *Scrisorii din Paris* a acestuia „pe seama amintirilor sale de soldat". Articolul publicat de el în 1946 în „Viaţa românească" se referea la fapte datând din anii 1930. În arhiva mea se află însă originalul scrisorii lui Eugen Ionescu către Mircea Eliade, datând chiar din vremea efectuării stagiului militar. Iată ce citim în ea:

„6. XII. 1933, Dragă Mircea Eliade, întâmplător am fost liber în astă după masă (trebuie să ştii că nu vom fi decazarmaţi până la noi ordine) şi ţi-am găsit scrisoarea. Nu m-aş fi aşteptat la o asemenea bucurie pe care – diseară, când am să frec dormitorul cu moluz sub pază, supravegherea şi înjurăturile sergentului – am s-o uit neapărat...

Sunt fericit când sună stingerea, 10 minute, până adorm. Mă trezesc cu vreun ceas înainte de sunarea deşteptării – momentele

[3] Bernard Pivot, *La Bibliothèque ideale,* Paris, Editura Alb. Michel, 1990, p. 88, 90, 510, 514, 544, 625, 626.

cele mai grele printre momentele grele de-aici, din clipă în clipă, trebuie să sune deşteptarea strident (o aştept), să mă îmbrac („drepţi!") în frig, printre oameni somnoroşi şi amărâţi, să-mi pun bocancii şi ciorapii uzi... Cred că trăiesc moartea. Sau ceva tot aşa de tare ca moartea...

Îndată ce intru în cazarmă, toate încurajările, toate bucuriile mor. Nu mai există decât cazarma, unde sunt un soldat tutuit care freacă pe jos, face corvoadă, spală closetele, e umilit, e animal, mai mult sau mai puţin domestic. Nu mă sperie efortul fizic. Dimpotrivă, trăiesc aşa de rău aici, e aşa de trist aici, încât instrucţia care mă eliberează de corvoadă, care schimbă înjurăturile caporalului cu ironiile sublocotenentului e un fel de pauză. Dar trece repede: 7 ore pe zi! Restul timpului pe mâna celorlalţi. Număr orele, de cinci săptămâni şi de azi încă două săptămâni şi trei zile (sau 4) până la cele 7 zile de concediu ale Crăciunului. Mi-e teamă mare că nu se va sfârşi. De cinci săptămâni, de cinci secole sunt aici!

Tu crezi că asta are să pară vis? Îmi spun şi eu asta, dar cum o să cred în momentul când mâna îngheaţă pe patul puştii şi plâng de durere, în momentul când mi-e frig, dimineaţa, în dormitorul în care plouă.

Poate că e aşa de rău acum pentru că mă aşteaptă o mare fericire. Trebuie să vină ceva care să mă elibereze.

Mai scrie-mi, Mircea Eliade (acum îmi dau seama ce bine îmi pare că mi-ai scris) şi spune-mi ce s-a mai făcut cu manuscrisul meu? Premiu? Editare?

Eşti profesor la Universitate? Te-aş respecta infinit mai mult dacă ai fi plutonier-major, că doar comandant al regimentului şi Dumnezeu sunt sigur că nu ţi-e dat să fii. Nu e decât unul (dl. lt. colonel Sipiceanu)"[4].

Revenind la cartea doamnei Laignel-Lavastine, remarcăm o ciudăţenie: d-sa nu cunoaşte (sau nu foloseşte!) sursele documentare ce-ar putea să clintească părerile ei preconcepute. Atunci însă când descoperă o pagină de memorialistică sau o epistolă ce-i convine, le „stoarce" până la saţietate. Din această categorie face parte scrisoarea lui Eugen Ionescu adresată lui Tudor Vianu la 19 septembrie 1945.

Într-un moment de „război cu toată lumea" viitorul autor al

[4] *Mircea Eliade şi corespondenţii săi*. Ediţie îngrijită, note şi indici de Mircea Handoca, vol. II, Bucureşti, Editura Minerva, 1999, p. 243–244.

Scaunelor îşi portretizează amicii în *aqua forte*. Cartea citează din această amplă scrisoare de zece ori, la p. 251, 360, 361, 384, 390, 393, 394. La p. 390 o şi rezumă: „Eliade et Cioran, les odieux fascistes qu'il se jure dans sa lettre à Tudor Vianu de la fin 1945 de ne plus jamais revoir qu'il tient pour responsables des dérives d'une parte de la jeunesse roumaine".

În reproducerea scrisorilor recurge la mici trucuri: omite ce nu-i convine fără să indice prin croşete şi adaugă alte câteva cuvinte (p. 361). Din când în când intervine cu brutalitate, **inventând cuvinte ce nu figurează în scrisoarea lui Eugen Ionescu**. De pildă, la p. 275 din volumul al doilea al *Scrisorilor către Tudor Vianu* se află următorul paragraf consacrat lui Mihail Sebastian: „Mihail Sebastian fusese odinioară duşmanul meu (când era din şleahta lui Mircea Eliade). Era acum un prieten. Ce util ar fi fost culturii româneşti şi nouă prietenilor lui. Se maturizase. Devenise grav, profund. Se liberase de năisme şi alte eliadisme. Şi aşa mă bucuram să-l revăd". Reproducând selectiv, d-na Laignel-Lavastine pune între ghilimele (p. 251) următoarea sintagmă, inexistentă în scrisoarea originală: „un esprit lucide et une authentique humanité".

Vrând-nevrând sunt şi eu implicat în „discuţie". În perioada de aşteptare a cărţii, am citit un articol intitulat *În loc de revista presei* semnat Praetextatus?[5] În această „bibliografie românească a trecutului deocheat al lui Eliade şi Cioran" nu mi-am găsit numele. Întrucât mă ocup de 30 de ani de viaţa şi opera autorului *Huliganilor*, publicându-i textele legionare, corespondenţa şi primele cinci volume ale *Dosarului Eliade,* mă simţeam nedreptăţit. Pe când îmi plângeam de milă, mi-a sosit însă cartea *Cioran, Eliade, Ionesco. L'oubli du fascisme,* unde figurează şi numele meu. Autoarea a auzit de mine. Şi eu care credeam că nu exist! D-na Laignel-Lavastine mă citează de câteva ori, comentându-mi două articole şi o carte. Îmi face deosebita onoare de a-mi prelua zeci de informaţii din *Bibliografie* (mai ales volumul al III-lea), precum şi din cartea lui Mircea Eliade apărută la Humanitas *Cum am găsit piatra filosofală*, fără să mă menţioneze ca editor. M-am liniştit definitiv, mai ales când am văzut că a inclus la *Bibliografie* şi o carte inexistentă, editată de mine: volumul al II-lea din Mircea Eliade, *Europa, Asia, America, Corespondenţă,* Bucureşti, Editura Humanitas, 1999. O asigur pe autoare că până azi,

[5] „Apostrof", nr. 5, mai, 2002.

15 octombrie 2002, când scriu rândurile de față **această carte nu s-a tipărit încă.** Poate e mai bine, deoarece ar fi găsit aici scrisorile lui Mircea Eliade către Jung, Jünger, Tucci, Papini, Pettazzoni, Mac Ricketts, Constantin Noica, Al. Rosetti, Matei Călinescu etc. În unele din ele ar fi putut afla opinii în dezacord cu fermitatea convingerilor d-sale. Ar fi fost preferabil să se fi referit la cartea mea *Convorbiri cu și despre Mircea Eliade.* Interviurile lui Mihail Șora, Vintilă Horia, Sergiu Al. George, Edgar Papu i-ar fi oferit informații suplimentare despre Nae Ionescu, antisemitism, protocronism și *Iphigenia.*

Aș opune suspiciunilor și insinuărilor, precum și înverșunării vindicative a acuzațiilor de minciună și disimulare aduse de zeci de ori lui Mircea Eliade, cuvintele senine ale cuiva care l-a cunoscut îndeaproape și a scris strălucite studii despre opera lui științifică și beletristică: Nicolae Steinhardt: „Eliade vorbește și scrie cald, fără urmă de morgă, suficiență, afecțiune, solemnitate. E – în epistole, în convorbiri – slobod, amical, cuceritor, întocmai ca în nuvelele, romanele și eseurile sale, cărora nimeni nu le-ar putea contesta spontaneitatea și puterea fascinatorie. Ferice de toți cei cărora – li s-au vădit! ...Să ne bucurăm că un compatriot al nostru se numără printre marii erudiți și savanți al lumii, dar și pentru faptul că e un fermecător romancier și nuvelist – un mare scriitor român – și că, pe deasupra, e un om de mare omenie și mare distincție sufletească“[6].

*

Din aceeași familie spirituală cu autoarea *Uitării fascismului* face parte ***Adriana Berger.*** Aceasta, în anii 1983 – 1984 a fost secretara particulară a lui Mircea Eliade. Savantul român a plătit-o din propriul său buzunar ca să-i pună ordine în arhivă sau, cum spune inspirat autoarea noastră, „a adus lupul la stână“.

După moartea lui Mircea Eliade, Adriana Berger a devenit înverșunata lui adversară. Studiind documentele Ministerului de Externe al Marii Britanii, ea publică un articol de o rară vehemență: *Fascism și religie în România* (Annals of Scholarship, 1989, vol. 6, nr. 8, p. 455–465).

Pe „cercetările“ ei se bazează acum Alexandra Laignel-Lavastine

---

[6] Mircea Handoca, *Convorbiri cu și despre Mircea Eliade*, București, Editura Humanitas, 1998, p. 306.

pentru a demonstra profascismul lui Mircea Eliade, reproducând cu minuţiozitate numerele tuturor dosarelor „studiate“ la Foreign Office. Apoi ne informează: Rennie „a consultat din nou documentele pe care Adriana Berger [...] le-a descoperit prima şi le-a citit“ (p. 280).

Cititorul obişnuit o poate crede pe cuvânt. Care e realitatea, trecută sub tăcere, de noua exegetă? Unul din cei mai de seamă istorici ai religiilor, profesorul american de origine scoţiană ***Bryan Rennie*** a mers într-adevăr pe urmele Adrianei Berger şi a studiat cu mare atenţie şi meticulozitate aceleaşi documente. Investigaţiile sale au fost prezentate într-un studiu intitulat *Cariera diplomatică a lui Mircea Eliade. Răspuns Adrianei Berger*[7].

Savantul american examinează cu răspundere toate telegramele, adresele şi scrisorile la care s-a referit predecesoarea sa. **Pe bază de citate concrete, el demonstrează fantezistele interpretări ale Adrianei Berger. Aceste documente nu conţin nici o probă cu privire la legăturile lui Mircea Eliade cu mişcarea gardistă. Interpretarea Adrianei Berger fiind tendenţioasă, Bryan Rennie conchide: *„Nu numai că aceste documente nu reflectă îndoiala asupra discernământului ei. Convingerea că Eliade a fost închis în Anglia datorită activităţilor sale politice desfăşurate în cadrul Gărzii de Fier şi în Germania nazistă este nefondată. Interpretări diferite pot avea şi alte insinuări pe care ea le-a făcut cu privire la motivaţiile politice ale lui Mircea Eliade“*.**

În cartea sa *Reconsiderându-l pe Eliade*, Bryan Rennie reia discuţia asupra calomniilor Adrianei Berger, demontându-le, rând pe rând. El descoperă însă şi un lucru mai grav, arătând că **predecesoarea sa a inventat unele documente.** Este vorba de nişte dosare de la Forreign Office, care, deşi apar în index, nu mai există şi deci nu pot furniza vreo dovadă reală: T/6561/1522/278; T/7026/ 318/383.

„Adriana Berger nu a reuşit să evidenţieze nici o activitate în care să fi fost implicat Eliade şi care să poată justifica stigmatul de anti-iudaism“[8].

---

[7] „Religion“, 404, 1992, p. 375–392, versiunea românească în „Jurnalul literar“, 1993, febr.–mart., p. 1.

[8] Bryan Rennie, *Reconsiderându-l pe Mircea Eliade.* O nouă viziune asupra religiei, cu o prefaţă de Mac L. Ricketts, în româneşte de Mirella Baltă şi Gabriel Stănescu. Revizia finală a traducerii Ştefan Stoenescu, Criterion Publishing, 1999, p. 177.

Acuzațiile Adrianei Berger sunt spulberate și de cercetătorul **Constantin Popescu-Cadem.** Domnia sa studiază de peste un sfert de veac activitatea diplomatică a scriitorilor români în general și a lui Mircea Eliade în special. Într-un articol intitulat *Din nou „etapa" Londrei* autorul prezintă în detaliu dosarul 55/1940 – 1941 din fondul Ministerului Propagandei Naționale. Concluziile distinsului documentarist român sunt similare celor ale profesorului american. „Documentele britanice puse în circulație de d-na Adriana Berger sunt departe de a reflecta o situație reală asupra problemei controversate. Ele sunt în parte infirmate de alte surse documentare și reflectă doar poziția subiectivă a serviciului secret britanic în acele împrejurări excepționale, de război. Faptul că Foreign Office îl considera pe Mircea Eliade drept un diplomat «suspect» și îl urmărea ca atare – lucru de care chiar scriitorul era conștient – nu este o dovadă că acesta reprezenta cercurile legionare la Londra"[9].

De toată nostimada este că Adriana Berger în teza sa de doctorat de la Sorbona, susținută în 1982 (*Timpul și spațiul în opera de ficțiune a lui Mircea Eliade*) se entuziasmase în peste 250 de pagini de „geniala" operă a scriitorului și savantului român. Discipola servilă și umilă din 1982, a devenit numai în câțiva ani o dârză luptătoare intransigentă, condamnându-și fostul maestru *in aeternum.*

Fără jenă, așa cum a procedat Adriana Berger în interpretarea documentelor de la Foreign Office, d-na Laignel-Lavastine fabulează în privința *Jurnalului portughez.*

Am citit în manuscris această operă și am publicat două ample articole despre ea. Susțin deci, în cunoștință de cauză, că avem în față o însemnată lucrare memorialistică și nu „un document exploziv" (p. 277). Cum își justifică autoarea afirmațiile năucitoare privitoare la radicalizarea „eroului" său în anii războiului?

„Ce journal nous révèle un Eliade à la fois rallié au maréchal Antonescu et qui se veut jusqu'au bout secrètement fidèle à sa foi legionnaire, reconnaissant même que c'est à C. Z. Codreanu qu'il doit d'être l'homme qu'il este devenu". Susține că la Lisabona Mircea Eliade s-a afirmat ca un zelos servitor al României lui Antonescu (p. 18). I se reproșează că nu a scris despre pogromul de la Iași al evreilor (p. 288–290).

Desprinzând cu penseta câteva cuvinte, trunchind citatele poți

[9] „Jurnalul literar", III, 1992, nr. 31–34, noiembrie.

dovedi orice năstruşnicie. Dar atunci când nu faci trimiteri la textul încriminat spre a-ți dovedi concret afirmațiile, devii incredibil. *Jurnalul portughez* apărut în septembrie 2001 la Editura Kairos din Barcelona în traducerea domnului Joaquin Garrigos a fost considerat drept o carte excepțională de peste 15 recenzenți din Spania, America şi România. Desprind un scurt fragment din părerea celui mai avizat cunoscător: Joaquin Garrigos, traducătorul în limba spaniolă al textului: „Mircea Eliade a avut într-adevăr simpatii pentru principiile teoretice ale legionarismului, pentru mistica legionarismului, iar ceea ce am citit eu despre Eliade, articolele sale cele mai polemice, aşa-zis legionare, sunt articole în care vorbeşte mereu de valori, niciodată nu vorbeşte de politică. Eliade nu s-a amestecat în chestiunile politice ale mişcării legionare şi cred că nici măcar nu le vedea pe vremea aceea [...]. După ce am citit *Jurnalul portughez* pot să spun: Eliade, mai ales după asasinarea lui Iorga, s-a dezis absolut de legionarism, de faptele mişcării. Are o adnotare foarte interesantă în *Jurnal*, nu în cel portughez, ci în cel parizian, care însă a rămas inedită, pentru că el n-a publicat-o când a apărut în franceză, spaniolă etc., cred că este din octombrie '45, în care spune că mişcarea legionară a fost o ruşine şi a ratat, toți oamenii care au avut o legătură cu mişcarea legionară au ratat. Mie mi se pare foarte clar şi *din tot ce am citit de Eliade nu am găsit un singur rând antisemit*"[10]. [subl. M.H.]

Despre absurditatea acuzațiilor de antisemitism aduse lui Mircea Eliade am scris, pe larg, în polemicele mele cu Norman Manea, Daniel Dubuisson şi Leon Volovici[11]. Nu este aici locul să reiau citatele şi argumentele.

D-na Laignel-Lavastine susține că prietenia eroului nostru cu evreii, în tinerețe, ca şi la senectute, precum şi scrierea unor articole filoseminte a fost o „strategie", folosită pentru a preveni neplăcerile. Duplicitatea ar fi fost trăsătura esențială a biografiei lui Mircea Eliade. Autoarea volumului în discuție ar trebui să ştie că adevărata atitudine a lui Mircea Eliade față de evrei poate fi găsită nu numai în lucrările ştiințifice, în publicistică şi în memorialistică.

---

[10] N[icolae] P[relipceanu], *Interviu cu Joaquin Garrigos, Despre greşelile tinereții lui Eliade*, în „România liberă", 2002, nr. 3668, aprilie 13, p. 8.

[11] Vezi volumul Mircea Handoca, *Pro Mircea Eliade*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2000, p. 197–223.

Corespondenţa (scrisă fără intenţia ca vreodată să vadă lumina tiparului) conţine numeroase **probe** (folosesc intenţionat un cuvânt îndrăgit de interlocutarea mea).

Iată, de pildă, ce-i scrie, printre altele, Eliade lui Mircea Popescu, la 10 martie 1963, după ce primise primul număr din „Revista scriitorilor români", apărută la München: „Trebuie invitaţi şi scriitori evrei români: Alexandru Vona şi Ionel Jianu. Cu voia matale le voi scrie şi îi voi pofti. Trebuie să se simtă că românismul este şi o dimensiune culturală la care sunt chemaţi să participe toţi care mânuiesc *în mod creator* limba română"[12].

Şi consideraţiile d-nei Laignel-Lavastine asupra *Iphigeniei* sunt uluitoare. Mai întâi e citată notaţia din *Jurnalul* lui Mihail Sebastian. Acesta avea impresia, la premiera piesei, că „participă la o şedinţă de cuib legionar". Autoarea noastră supralicitează, discutând despre aluziile legionare şi din nou... inventează: „Piesa a fost un teribil fiasco, unul din cele mai rele cunoscute de Teatrul Naţional" (p. 343). Până şi dedicaţia lui Mircea Eliade de pe pagina de gardă a ediţiei din 1951 a *Iphigeniei* e un prilej de insulte: „Culme a indelicateţei şi perversităţii" (p. 197). Asta pentru că autorul a îndrăznit să alăture numele lui Mihail Sebastian de cel al lui Haig Acterian! Transcriu – fără comentariu – dedicaţia tipărită: *„Această piesă de tinereţe plăcea atât, când a fost scrisă, prietenilor mei Haig Acterian, Mihail Sebastian, Constantin Noica şi Emil Cioran. Doi dintre cei mai buni prieteni – Acterian şi Mihail Sebastian – nu mai sunt printre noi. Închin lor acest text, pe care l-am iubit împreună în amurgul tinereţii noastre"*.

În Bibliografia cărţii *L'oubli du fascisme*, *Iphigenia* este definită drept „o piesă de teatru cu temă politică" (p. 525). Am demonstrat de câteva ori aberaţia celor ce susţin „aluziile legionare" ale textului. N-are sens să mai revin. Singurul lucru pe care-l pot face e să îndemn pe cei ce doresc să afle adevărul să citească piesa.

În cartea pe care o discutăm găsim informaţii inexacte privitoare la ecoul în epocă al revistei „Zalmoxis" (p. 367). Eronată e şi afirmaţia de la p. 41 că Eliade a fost „cronicarul cărţilor lui Cioran, fără excepţie". În realitate, el nu a publicat nici un rând despre *Schimbarea la faţă a României, Pe culmile disperării* şi *Cartea*

---

[12] „Jurnalul literar", XIII, 2002, nr. 11–12, iunie–iulie, p. 2.

amăgirilor. Singura recenzie – la *Lacrimi şi sfinţi* – a apărut în „Vremea" din 18 ianuarie 1938.

Am remarcat deja numeroase omisiuni intenţionate în relatarea reacţiilor autorului *Huliganilor* faţă de romanul lui Mihail Sebastian *De două mii de ani,* atunci când am scris despre „istoricul" demascării lui Eliade de către revista „Toladot", despre corespondenţa cu Scholem, şi când am discutat cartea lui Daniel Dubuisson *Mythologie du XX-e siècle*.

În privinţa „elogiilor ditirambice ale Căpitanului de către Mircea Eliade" – ele îmi sunt complet necunoscute. O rog respectuos să ne ofere trimiterile la sursă. Personal îi pot indica locuri ce dovedesc, dimpotrivă, o rezervă semnificativă faţă de „căpitan"[13].

„Cioran se souvient ainsi qu'à la récréation, il se précipitait **chaque jour** [s.n.] au kiosque pour acheter Vremea" (p. 40). Deschid *Exerciţiile de admiraţie*. Ce scrie Cioran? „În 1927 şi 1928, Eliade colabora în mod regulat la un cotidian din Bucureşti". Cotidianul era „Cuvântul", „Vremea" era hebdomardar. Vă rog deci să înlocuiţi la ediţia a doua a cărţii dumneavoastră „Vremea" prin „Cuvântul".

Uneori un singur nume propriu stârneşte confuzii. La p. 188 prima soţie a lui Mircea Eliade este numită Nina Rareş. Numele real e **Mareş.** Marieta **Rareş,** actriţă la Teatrul Naţional din Bucureşti i-a supravieţuit. Am cunoscut-o la Biserica Silvestru, la parastasul de un an de la moartea scriitorului.

Şi toponimele joacă feste superficialităţii şi grabei. Sanatoriul unde a fost internat Mircea Eliade este mutat de la Moroieni la Sinaia (p. 196–197). De unde provine încurcătura? În sanatoriul Moroieni era păzit „de un plutonier de jandarmi din Sinaia" (*Memorii,* ed. II, Humanitas, 1980, p. 358. Traducerea franceză de Alain Paruit, *Les moissons du Solstice,* vol. II, Gallimard, 1980, p. 47).

Manipularea citatelor este un procedeu folosit copios de autoare. Mulţi dintre recenzenţi au făcut această remarcă. Adaug şi eu câteva „mostre":

„Alors qu'a peu près au même moment, Eliade s'emerveille de la défense «absolument extraordinaire» du maréchal Antonescu lors

---

[13] Vezi *Memorii, 1907 – 1960.* Ediţie revăzută şi indice de Mircea Handoca, Bucureşti, Editura Humanitas, 2004, p. 349–350. „Unul ca mine care nu credeam în destinul politic al generaţiei noastre (nici în steaua lui Codreanu").

de son procès" (p. 395–396). Nota din subsolul paginii trimite la *Fragments d'un journal* I, Gallimard, p. 43. Ce citim aici?

„B[elu Silber] reconnît que, le maréchal Antonescu est devenu un mythe. Le sténogramme de la dernière sèance du tribunal a été détruit, tellement la defense d'Antonescu a semblé aux juges absolument extraordinaire". Iată şi textul originar: B[elu Silber] e de acord că mareşalul Antonescu a devenit un mit. Stenograma ultimei şedinţe la tribunal a fost distrusă, într-atât de extraordinară li s-a părut lor, judecătorilor, apărarea lui Antonescu" (*Jurnal* I, Bucureşti, Editura Humanitas, 1993, p. 89). Unde şi prin ce se minunează Eliade în această relatare neutră?

Zeci de insinuări gratuite, acuzatoare, la adresa celor trei sunt aduse în intervenţii şi paranteze ce schimbă complet sensul iniţial.

Nu mai vorbesc de prezenţa cuvântului *inedit* de peste o sută de ori. E vorba de inedite... tipărite anterior! Eu însumi am publicat unele din aceste scrisori şi documente în diferite reviste româneşti. Ele sunt reluate în cartea de faţă cu menţiunea *inedite*.

Confruntarea citatelor cu originalele ne oferă şi alte surprize. La fel şi parafrazările. La p. 434 este citată pagina 312 din *Fragments d'un journal*, indicându-se şi data însemnării făcute de Eliade. Se vede că iar s-au încurcat fişele. **Citatul nu se află la data şi pagina respectivă.** Cine va avea răbdare, poate să-l caute. Nu-mi vine să cred că el nu există.

Altă dată, suprimarea a trei litere numai, se pare că nu e întâmplătoare. Citatul figurează în *Fragments d'un journal*, vol. II, Editura Gallimard, 1981, p. 122: „Depuis lors, ces études sur les rites initiatique militaires, des peuples indo-européens, en depit de leurs haut niveau scientifique et de leurs qualités sont devenues suspectes, leur auteurs risquent d'ętre pris pour de **pro-nazis"**. D-na Laignel-Lavastine în loc de pro-nazis transcrie numai **nazis** (p. 438).

Cele mai numeroase greşeli sunt cele referitoare la cifre. Probabil că unele din ele sunt greşeli de tipar, aşa că nu voi insista prea mult.

Înainte de toate o observaţie de istorie literară, valabilă nu numai pentru cartea discutată aici. În diferite articole, biografii, monografii şi enciclopedii româneşti şi străine se indică data naşterii lui Mircea Eliade: **9 martie 1907**. Desigur, aşa se ştia până acum aproape două decenii (scriitorul însuşi pusese în circulaţie această dată!). În virtutea inerţiei, ea continuă să circule, deşi actele de stare civilă sunt indubitabile: **13 martie 1907** (28 februarie stil vechi). Documentele

au fost descoperite şi publicate de Constantin Popescu-Cadem[14]. Mircea Eliade însuşi confirmă aceasta în *Jurnal*, la 5 iunie 1984, menţionând că a trimis lui Mathias Dalvit, astrolog elveţian, data precisă a naşterii „ca să-mi facă horoscopul (o găsisem în articolul lui Popescu-Cadem: 28 februarie, ora 5 dimineaţa)“ [15]. Fără îndoială că patru zile în plus sau în minus nu înseamnă mare lucru. Istoria literară însă trebuie să se caracterizeze prin exactitate şi rigoare.

Să ne întoarcem la obiectul central al articolului nostru şi să menţionăm câteva date eronate:

„Cuvântul“ nu a reapărut „între ianuarie şi aprilie 1937“ (p. 168), ci **în 1938**.

Scrisoarea lui Mircea Eliade către familie datată 19 iunie 1946 a fost publicată în „România literară“ nu în 1992, ci cinci ani mai târziu (nr. 36 din 6 – 12 august 1997). La fel cele din 9 martie 1948 şi 20 august 1946 (p. 406 – 407). Sunt sigur, pentru că eu le-am editat.

Şi calculele aritmetice sunt... deficitare. Iată doar unul din ele (p. 420). După ce îl citează pe Eliade, comentează: „scrie cu naivitate Eliade la 78 de ani privitor la această dialectică misterioasă“... Trimiterea (corectă!) e la *Fragments d'un journal* II, 1 martie 1976. or, acuzatul, născut în 1907 avea doar 69 de ani.

Neindicarea sursei (p. 174, 184, 204 etc.) împiedică pe cititorul cusurgiu să facă o verificare. Uneori autoarea uită să pună ghilimele şi introduce câte un cuvânt inexistent în textul transcris (p. 427).

Sunt dator să menţionez că toate aceste erori de interpretare, neconcordanţe, falsuri, citate trunchiate şi insinuări sunt prezentate în atractivul ambalaj al unei lucrări de erudiţie de peste 500 de pagini.

---

[14] Constantin Popescu-Cadem, *Mircea Eliade. Completări şi rectificări biografice*, în „Revista de istorie şi teorie literară“, 1984, nr. 1, ianuarie – martie, p. 145–148.

[15] Mircea Eliade, *Jurnal*, vol. II, Bucureşti, Editura Humanitas, 1993, p. 459; traducerea engleză *Journal IV*. Tranlated by Mac Linscott Ricketts, The University of Chicago Pres, p. 88.

Florin Țurcanu, Mircea Eliade prizonierul istoriei[*]

La sfârşitul anului trecut a apărut în Franța un impunător volum consacrat biografiei lui Mircea Eliade: Florin Țurcanu, *Mircea Eliade , Le prisonnier de l'histoire*, Paris, Editions de Découverte, 2003, 540 p.

Deşi istoric, autorul se dovedeşte a fi un cunoscător al literaturii, filosofiei culturii şi istoriei religiilor, jonglând cu dezinvoltură cu cunoştințele diferitelor discipline. ***Principalul merit al acestei vieți a lui Mircea Eliade este temeinica documentare.***

Este incredibil cum un singur om a putut să cerceteze arhivele SRI şi ale Ministerului de Externe, alături de fonduri speciale din Anglia, Franța, Germania, Portugalia şi America.

Autorul a obținut mărturiile – orale sau scrise – a 40 de personalități care l-au cunoscut pe Mircea Eliade în diferite perioade ale vieții. De o deosebită importanță sunt afirmațiile colegilor şi studenților de la Universitatea din Chicago, citați cu probitate, chiar şi atunci când spusele lor îi contraziceau opiniile.

Florin Țurcanu a avut şansa să i se acorde permisiunea de a avea acces la *Colecția Mircea Eliade* de la Biblioteca Regenstein a Universității din Chicago, al cărui inventar a fost alcătuit de prof. Mac Ricketts[1].

Spre deosebire de Norman Manea, Daniel Dubuisson şi Alexandra Laignel-Lavastine în ale căror lucrări citatul trunchiat, comentariul tendențios şi demascarea virulentă se alăturau suspiciunii şi insinuării, Florin Țurcanu se străduieşte să fie obiectiv.

---

[*] Publicat în „Jurnalul literar", serie nouă, 2004, nr. 7–12, apr. – iun., p. 6–7.

[1] Din păcate nu a avut răgazul (sau posibilitatea) să consulte un document esențial: cele 4097 pagini ale *Jurnalului inedit* al lui Eliade (1945 – 1971). Descoperind un articol de-al meu despre această sursă a memorialisticii, dl. Țurcanu reproduce masiv din fragmentele citate de mine (p. 343, nota 2; p. 354, nota 69; p. 388, nota 23; p. 395, nota 66; p. 409, nota 176; p. 418, nota 227). Dacă monografia domniei sale şi-ar fi întârziat apariția cu câteva luni, ar fi putut să se refere şi la celelalte eseuri ale mele cu aceeaşi temă, publicate în 2003 în „Jurnalul literar" şi în alte reviste.

Corectitudinea transcrierii citatelor trebuie remarcată în primul rând. În câteva zeci de confruntări (din corespondenţă şi memorialistică) nu am găsit nici o fisură. Reproducerea e exactă, iar traducerea impecabilă. Biograful ştie să reproducă fragmentele cele mai caracteristice din textele folosite, redând prin scurte comentarii culoarea locală. Adresându-se publicului francez, autorul îl informează succint asupra situaţiei din România interbelică.

Viaţa lui Mircea Eliade e întreţesută cu numeroase miniportrete ale unor personalităţi sau caracterizări ale unor reviste şi organizaţii: *Georges Bataille, André Breton, Ernesto Buonaiuti, Henry Corbin, Georges Dumézil, Frazer, Olga Frobe-Kaptein, Marcel Griaule, Jung, Macchioro, Pettazzoni, Tucci, Criterion, Critique, Eranos, Legiunea Arhanghelului Mihail etc.* Uneori esenţialul este sintetizat într-o singură frază – ca de pildă prietenia eroului nostru cu Charles Long şi Joe Kitagawa: *„Colaborarea acestor trei oameni veniţi din orizonturi atât de diferite este factorul esenţial în apariţia a ceea ce se va numi mai târziu «şcoala de la Chicago» în istoria religiilor"* (p. 432).

Datele cu adevărat noi despre viaţa lui Mircea Eliade sunt cele privitoare la ultimii săi 30 de ani de viaţă. Explicabil – deoarece pentru prima oară i se permite cuiva cercetarea tuturor documentelor şi corespondenţei aflate în fondul special Mircea Eliade de la Biblioteca Universităţii din Chicago.

Autorul pune pe acelaşi plan diferitele izvoare, dar scrisorile (emise sau primite), scrise fără intenţia de a fi publicate vreodată, au o mai mare credibilitate decât amintirile (mai ales cele relatate câteva decenii după desfăşurarea întâmplărilor). Între *Jurnal,* care notează faptele imediat (mai mult sau mai puţin) şi *Memorii* ar trebui să se dea crezare primei modalităţi de creaţie. Diaristul – oricât de sincer – nu poate fi creditat atunci când prezintă convorbiri aflate de la o terţă persoană.

Toate aceste distincţii nu sunt luate în seamă de Florin Ţurcanu, chiar dacă, din când în când se îndoieşte de autenticitatea unui document, recunoscând ca atare o delaţiune dintr-un fond ultra-secret.

Există şi câteva pete albe în această biografie. Cele mai importante le consider ignorarea ediţiei Hasdeu şi minimalizarea muncii de redactor şef al *Enciclopediei religiilor*.

E nedrept ca, vorbind despre editorul Mircea Eliade, să te ocupi numai de volumul *Roza vânturilor* al lui Nae Ionescu. Mircea Eliade

a fost cel care a integrat opera lui B. P. Hasdeu în patrimoniul spiritualităţii româneşti. Al. Rosetti, Perpessicius şi Pompiliu Constantinescu au arătat însemnătatea ediţiei în două volume *Scrieri literare, morale şi politice* apărute sub îngrijirea sa la sfârşitul lunii mai 1937. În deceniul al nouălea – printre alţii – un literat (Al. Săndulescu) şi un istoric (Al. Zub) au scris pe larg despre însemnătatea acestei ediţii.

Între anii 1981 şi 1985 *Jurnalul* şi corespondenţa lui Mircea Eliade cu redactorii Editurii Macmillan ne informează asupra etapelor parcurse pentru definitivarea grandiosului proiect al celor 16 volume din *Enciclopedia religiilor*. Citirea, controlul şi corectarea articolelor enciclopediei, permanenta hărţuire (întâlniri, rapoarte, aprobări, stabilirea bibliografiei), şedinţele de lucru la Chicago şi New York, deşi sâcâitoare, nu îi displac. Bilunar, în ultimii doi ani de viaţă primea aproape o sută de articole, cărora trebuia să le dea bunul de tipar. Eliade a alcătuit planul iniţial al lucrării, a propus (în linii mari) sumarul, a stabilit colaboratorii principali şi a fost consultat permanent asupra diferitelor articole de bază. În calitate de redactor şef a citit, aprobat şi corectat sute de texte. În revizia finală a fost secondat de prietenul său, savantul japonez Ioseph Kitagawa şi de redactorul şef al Editurii Macmillan Claude Conyers.

Mai sunt şi alte aspecte ce ar fi trebuit amplificate: dosarul *Toladot,* colaborarea lui Mihail Sebastian la „Cuvântul" şi relaţiile lui epistolare cu Eliade, campaniile furibunde ale presei de stânga şi de dreapta împotriva eroului nostru, activitatea lui didactică din perioada 1933 – 1938.

În opinia lui Florin Ţurcanu beletristica lui Mircea Eliade nu are o prea mare importanţă. Multe din nuvelele lui fantastice nu sunt nici măcar amintite. Minimalizând importanţa romanelor *Huliganii* şi *Întoarcerea din rai,* trece rapid peste receptarea lor critică. Unele afirmaţii ale biografului nu sunt sprijinite de argumente, fiind contrazise de fapte: *„Până în zilele noastre* **Maitreyi** *rămâne cel mai cunoscut roman al lui Eliade şi în cea mai mare parte din cazuri singurul citit"* (p. 194).

Zeci de exegeţi (români şi străini) susţin şi demonstrează că Mircea Eliade este un mare scriitor. Din numeroasele opinii – cunoscute, desigur, lui Florin Ţurcanu – amintesc judecăţile de valoare ale unui profesionist, asupra competenţei căruia nu există contestări: Bernard Pivot. În cartea acestuia *La bibliothčque ideale*

(Ed. Albin Michel, 1990) este vorba despre Mircea Eliade la paginile 88, 90, 510, 514, 544, 625, 626. Reproduc începutul caracterizării cunoscutului comentator al Televiziunii Franceze: *„Mircea Eliade este mai ales cunoscut ca un istoric al religiilor, dar este, în acelaşi timp, autorul unei opere romaneşti a cărei extremă importanţă începe să fie descoperită cu întârziere.* **Noaptea de Sânziene** *este cu siguranţă cel mai ambiţios şi mai perfect roman al său".* Cartea este inclusă în categoria *celor mai valoroase volume ale Europei Centrale.*

Nu sunt de acord cu autorul în problema centrală a acuzelor ce i se aduc lui Eliade: că a fost înscris în mişcarea legionară şi că a fost antisemit.

Părăsind rigoarea, Florin Ţurcanu face afirmaţii hazardate, nedovedite prin documente autentice: *„Vechiul său şef direct în Garda de fier, Radu Gyr"* [...] (p. 323). Prin ce poate proba aceasta? De ce nu am da crezare lui Mircea Eliade care (cu riscul întemniţării şi chiar al vieţii) **refuză, în iulie 1938, să semneze declaraţia de desolidarizare de mişcarea legionară, pe motiv că nu a făcut parte din ea**?

Zigu Ornea, cu care am polemizat îndelung, avea însă, ca şi mine, convingerea fermă că Eliade nu a fost înregimentat. Florin Ţurcanu se referă la Arhivele SRI care ar conţine afirmaţia lui Radu Gyr (p. 265). Ne îndoim de veridicitatea unei asemenea mărturii. De ce n-ar avea dreptate Ion Zeană, care a inventat că Mircea Eliade a participat la „cuibul" legionar „Axa" şi am accepta culpabilizarea din altă parte? Poate doar pentru a găsi justificare lui Florin Ţurcanu: *„În 1935 Mircea Eliade a devenit un simpatizant al lui Codreanu şi drumul angajamentului se deschidea în faţa lui"* (p. 245). **Nici un cuvânt din corespondenţa dintre Radu Gyr şi Mircea Eliade nu conţine cea mai mică aluzie la aceasta**.

Observaţiile mele *la obiect* din polemicile ultimilor 12 ani cu Norman Manea, Daniel Dubuisson, Leon Volovici, Alexandra Laignel-Lavastine **nu au primit până azi nici un răspuns**. Mi s-a reproşat că evit să mă refer la implicarea politică a scriitorului în anii 1937–1938. Amintesc că eu am publicat pentru prima oară toate textele legionare ale lui Mircea Eliade (Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2001). ***În peste o sută de pagini tipărite între 1984–2004 am demonstrat că eroul nostru nu a fost înscris în Legiune şi nu a candidat la deputăţie în decembrie 1937. Nu şi-a renegat niciodată simpatiile legionare, însă a condamnat vehement crimele şi abuzurile mişcării.***

Pot aduce – din *Jurnalul* inedit al lui Mircea Eliade – alte citate convingătoare în susținerea tezei mele. Ele lipsesc din cartea lui Florin Țurcanu.

La *19 iulie 1945,* asistând la un film în care se satiriza organizația, notează: *„Nu faptul că se atacă Garda m-a supărat"*. Urmează o paranteză surprinzătoare: *„eu o atac mai virulent"*.

18 septembrie 1945: „Nu voi putea niciodată ierta legionarismului că a compromis patosul, iraționalul, mistica etc. Oricine va scrie într-un stil mai personal și cu mai multă vigoare, sau își va îngădui excese lexicale, sau va evoca miturile – va putea fi acuzat de legionarism, fascism, reacționarism. ***Legiunea a distrus întreaga generație și a ratat pe toți cei care au avut contact cu ea, chiar sporadic"***.

Mă întreb de ce n-a redat biograful acest pasaj reprodus în articolul meu care i-a oferit alte șase citate (semnalate în nota de la începutul acestor pagini).

Amintesc că aceste rânduri au fost omise din textul selectat de Mircea Eliade pentru tipar. Neincluderea fragmentului în *Jurnalul* destinat publicării e o dovadă în plus că diaristul nu era preocupat să ofere... probe de bună purtare.

Privitor la atitudinea față de evrei, Florin Țurcanu citează (conform unui articol al lui Mac Ricketts) cuvintele lui Eliade (p. 480). Îmi permit să redau întregul paragraf din *Jurnalul inedit* al lui Mircea Eliade, datat 1969: ***„Găzdaru, ca și alți români din Argentina a rămas ce era: naționalist intransigent și îl admir, dar sectar ca toți legionarii și acest fel de sectarism, fanatic și strâmt, mi-a ajuns de mult insuportabil. Antisemitismul doamnei Găzdaru mi se pare de neconceput"***. Propoziția finală, referitoare la soția învățatului e tranșantă și fără echivoc.

La 2 februarie 1945 scria în *Jurnalul portughez*: *„m-am hotărât să scriu pentru* **Glossarium,** *într-o formă excesiv abreviată* **apologia iudaismului,** *pe care o rumeg de câteva săptămâni"*.

Acribia cu care Florin Țurcanu citează unele texte este uitată; părăsind documentul – la fel ca Alexandra Laignel-Lavastine – el **presupune** și **lansează supoziții:** *„Eliade nu putea să ignore situația evreilor"* (p. 329). Insistă și la pagina următoare, în aceeași manieră: *„Măsurile de românizare economică, o formă de hoție patronată de stat care viza pe evrei și care a început din toamna 1940, nu putea să-i rămână necunoscută"*.

„Nici amploarea reală a pogromului de la Iaşi care a provocat moartea a 3200 de evrei nu putea fi necunoscută în capitala lusitană“.

Toate acestea sunt exacte, dar ele nu constituie capete de acuzare ale antisemitismului lui Mircea Eliade.

Procedeul este reluat la paginile 334–335 unde e citată Alexandra Laignel-Lavastine, cu care se „solidarizează“.

Spuneam la începutul rândurilor de faţă că volumul lui Florin Ţurcanu diferă de improvizaţia penibilă a lui Norman Manea. Acesta şi-a extras „faptele“ din monumentala monografie a lui Mac Linscott Ricketts, încurcând fişele şi citatele şi condamnând în neştire. Se deosebeşte şi de fabricarea de dovezi şi acuze, ca în cartea *Eliade, Cioran şi Ionesco – Uitarea fascismului.* Dar iată că unele pasaje mă contrazic.

Faţă de Adriana Berger biograful pare mai incisiv şi chiar ironic. Într-o epistolă adresată lui Eliade *„tânăra doamnă de origine română“* îl numeşte *„un sfânt care va trăi veşnic“*. După moartea savantului ea va deveni cel mai înverşunat critic al trecutului său politic.

Dar şi Florin Ţurcanu nu e consecvent până la capăt, deşi cercetătorul scoţian Bryan Rennie i-a oferit dovezi asupra falsurilor şi a unei diabolice mânuiri de documente trucate de fosta secretară a lui Mircea Eliade.

Un alt „argument“ asupra antisemitismului lui Mircea Eliade e … corespondenţa acestuia cu legionarii (Vasile Posteucă, George Racoveanu, G. Uscătescu, Ion Cuşa, Horia Stamatu). **În toate aceste epistole nu întâlnim însă nici un apropo la legionarism sau antisemitism.**

De tot hazul e faptul că Florin Ţurcanu citează din mărturiile nenumăraţilor evrei, colaboratori apropiaţi ai lui Mircea Eliade: Bruce Lincoln, Zwi Werblowski, Jonathan Smith, Seymour Cain, Douglas Allen, Wendy Doniger. **În unanimitate – toţi aceştia recunosc că au fost susţinuţi de magistru, chiar şi atunci când nu le împărtăşea opiniile, că acesta era „sub toate aspectele, fără reproş“**.

Am prezentat pe larg, altă dată, prietenii evrei ai lui Eliade, din adolescenţă până în anii senectuţii (Mircea Mărculescu, Miron Grindea, Ionel Jianu, Teodor Gaster etc.). Această amiciţie să fi fost premeditată cum susţine Alexandra Laignel-Lavastine şi cum

sugerează Florin Ţurcanu? Să fi fost totul calcul, disimulare, prefăcătorie?

Câteva observaţii de amănunt. Nu era nevoie ca autorul să se deplaseze la Chicago pentru a transcrie din *Jurnalul romanului Viaţă nouă* (p. 28, 243, 301, 308 – 309, 389). Textul fusese tipărit în 1999 la Editura Jurnalului literar din Bucureşti (p. 203 – 219). Şi scrisorile lui Kereny, Seymour Cain, Radu Gyr apăruseră din 1993 în „Viaţa românească", „Manuscriptum", „Adevărul literar şi artistic". În orice caz, e bine venită confruntarea cu originalele aflate la Biblioteca Regenstein.

S-ar fi putut să nu fi fost deranjat domnul profesor Leon Volovici *„de la Universitatea ebraică din Ierusalim ca să-i comunice autorului conţinutul scrisorii lui Burton Feldman"* (p. 486), deoarece „Jurnalul literar" o publicase încă din mai 1998. Şi epistolele lui Gershom Scholem (alături de răspunsul lui Mircea Eliade) se află în acelaşi număr al revistei amintite mai sus, cu un an şi jumătate înainte de apariţia volumului *Briefe* de Gershom Scholem (p. 484 – 486) citat ca sursă documentară de Florin Ţurcanu.

Până şi unele chestiuni minore au fost spuse de... predecesori. În subsolul paginii 291 domnul Florin Ţurcanu observă pe bună dreptate: *„Eliade indică într-o formă eronată în Memorii ziua de 25 noiembrie ca data plecării sale de la Moroieni la Bucureşti. În realitate a sosit la Bucureşti la 12 noiembrie, cum indică* **Jurnalul** *prietenei sale Jeni Acterian".*

Dar eu făcusem aceeaşi remarcă *în urmă cu 20 de ani,* când *Jurnalul* „amicei sale" era încă inedit. Am publicat această constatare mai întâi în „Revista de istorie şi teorie literară", apoi în volum în 1992 (*Mircea Eliade. Câteva ipostaze ale unei personalităţi proteice,* Editura Minerva p. 332 şi *Viaţa lui Mircea Eliade,* Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2000, p. 267): *„Am citit cu atenţie Jurnalul lui Jenny Acterian (inedit) care (notând pe loc) nu poate greşi datele:* « **Sâmbătă, 12 noiembrie 1938. La prânz am telefonat la Marieta (soţia lui Haig) din întâmplare. După ce am vorbit puţin cu ea, am auzit o voce care spunea: «Dragă Jeni, îţi mulţumesc pentru toate cele». Era Mircea Eliade, care venise de câteva ore de la sanatoriu».**

Deci documentele sunt precise: sosirea din sanatoriu a avut loc la „12 noiembrie 1938".

*

Mircea Eliade prizonier al istoriei este o carte importantă. Ea a fost precedată însă de numeroase şi migăloase cercetări desconsiderate de autor. Să mă explic! Eu însumi sunt autorul unei *Vieţi a lui Mircea Eliade*, nebăgată în seamă decât la p. 103, după ce Florin Ţurcanu scrisese cinci capitole care mi-au „absorbit" relatările atât mie, cât şi cercetătorului american Mac Rickets (*Rădăcinile româneşti ale lui Mircea Eliade,* 1988).

S-ar putea să nu am talentul literar al lui Florin Ţurcanu, să fiu doar un documentarist. Eseurile mele despre Mircea Eliade elev de liceu şi student nu erau chiar de aruncat. La 22 februarie 1985 Constantin Noica îmi scria: *„Articolul despre Mircea Eliade şi Cioran mi-a plăcut mai puţin, în schimb* **Mircea Eliade elev de liceu** *îmi pare excelent şi drept capitol de carte şi drept studiu separat şi drept recompensaţie suplimentară pentru Minerva. Îl voi arăta şi altora, dacă mi-l laşi spre păstrare".* (Mircea Handoca, *Eliade şi Noica*, Editura Dacia, 2002, p. 223).

Ar trebui să fiu flatat. Cartea lui Florin Ţurcanu menţionează numele meu de peste 40 de ori. Dar ce-o fi având cu mine minimalizându-mi cercetările ultimilor 30 de ani?

Sursa principală documentară este corespondenţa. Am publicat epistolele emise şi primite de Mircea Eliade în diferite reviste şi cărţi. Trei volume din fantasticul *corpus epistolar* sunt citate masiv de Florin Ţurcanu. Din aceste misive autorul desprinde – cu pricepere, recunosc – paragraful cel mai reprezentativ şi expresiv. În subsolul paginilor se află peste 120 (o sută două zeci) de trimiteri la cele trei cărţi editate de mine: *Mircea Eliade şi corespondenţii săi,* Editura Minerva, I, 1993, II, 1999 şi *Europa, America, Asia*, Editura Humanitas, 1999. **Dar nicăieri nu e amintit numele editorului, nici măcar la Bibliografia selectivă, care înregistrează numeroase alte surse documentare de mâna a doua**!

Şi alte volume din care citează *Inedite* sunt în viziunea autorului ... anonime: *Erotica mistică în Bengal* (p. 140, 142, 145, 180), *Taina Indiei* (p. 152), *Opere,* ediţie critică, p. 168, 193 etc. etc.

Acelaşi tratament mi se aplică în privinţa publicării şi comentării scrisorilor inedite către (şi de la) Constantin Rădulescu-Motru, Alexandru Rosetti, Ionel Teodoreanu, Brutus Coste, Vasile Posteucă (vezi referirile la „România literară", p. 49, 157, 195, 147, 275, „Jurnalul literar", p. 364, 371, 386, 410, 412, 413, 415, 428).

Negăsindu-mi numele nici în *Indice* am crezut pentru o clipă că am încetat să mai exist, sau – mă rog, vorba poetului – nu figurez decât ca *„o notă prizărită sub o pagină neroadă“...*

Dar nici măcar această onoare nu îi este făcută unui impresionant număr de eliadişti: Cornel Ungureanu (autor a două cărți cu referire specială la viața lui Eliade), Gheorghe Glodeanu (care de peste 20 de ani publică eseuri şi cărți despre scriitor), Mircea Itu (autorul volumului *Indianismul lui Eliade*), Nicolae Florescu (care a scris zeci de studii despre autorul *Huliganilor*). Dar câte omisiuni *esențiale* nu mai există! **Florin Țurcanu trece senin şi triumfal cu buldozerul peste ce au făcut predecesorii săi din România.**

Citind *Mircea Eliade prizonier al istoriei* mă gândeam permanent la începuturile prefeței lui G. Călinescu din *Istoria literaturii române de la origini până în prezent,* apărută în 1941: *„Prezenta operă nu iese din goluri. Ea reprezintă o jumătate de pas înainte peste munca onestă mai totdeauna, câte odată excelentă, a atâtor arhivişti şi istorici literari. Nu s-a făcut tot ce era de trebuință, dar s-a făcut mult şi sunt cercetători foarte modeşti, dedicați unei singure chestiuni cari au adus contribuții de toată lauda“.*

P. S. Menționez agresivitatea violentă a *Prefeței* lui Jacques Juilliard. Din primele rânduri d-sa se referă la *„comportamentul lui Eliade (asociat lui Heidegger şi Celine) care merită dispreţul“.* Acuzele sunt aidoma celor inițiate de publiciştii comunişti împotriva lui Mircea Eliade în perioada interbelică. Fără argumente – numai invective: *„Nici o țară din Europa nu a participat atât de activ şi spontan la persecuția împotriva evreilor declanşată de Germania nazistă aşa cum a făcut-o România în al doilea război mondial. O asemenea complicitate ar fi de neînțeles fără contribuția oamenilor ca Nae Ionescu şi Mircea Eliade“.*

Din nou despre cartea lui Florin Țurcanu*

La sfârşitul anului 2003 apărea la Paris cartea lui Florin Țurcanu *Mircea Eliade, Le prisonnier de l'histoire*[1]. Recent, editura Humanitas ne prezintă versiunea ei românească, datorată Monicăi Anghel şi lui Dragoş Dodu.

Semnalam într-o recenzie[2] meritele şi lacunele acestei cărți. Reiau discuția „provocat" de un articol care, îndoindu-se de oportunitatea hotărârii Institutului Cultural Român de a proclama 2006 drept *Anul Eliade,* decretat sentențios în final: „Monografia *Mircea Eliade. Prizonierul istoriei* a ridicat extrem de sus ştacheta discursului istoric şi intelectual românesc cu privire la Mircea Eliade, aşa încât viața şi opera lui Eliade nu mai pot face abstracție de modul în care au fost interpretate de Florin Țurcanu, un istoric curajos, cu firească şi decomplexată atitudine în fața „modelelor"[3].

În intervenția mea anterioară salutam, în primul rând, caracterul monumental al acestei biografii, valoarea ei documentară. Florin Țurcanu a avut permisiunea şi mijloacele materiale de a putea cerceta Arhivele Ministerului de Externe, cele ale Serviciului Român de Informații, precum şi numeroase fonduri din Franța, Portugalia, Anglia şi Germania. O importantă sursă informațională a autorului a fost *Colecția Mircea Eliade* de la Biblioteca Regenstein a Universității din Chicago. Au fost consultate aproape o sută de periodice în limbile engleză, franceză, germană şi română, câteva sute de cărți şi articole (de istorie, filozofie, antropologie, religie, filosofia culturii, istorie şi critică literară). Dl. Florin Țurcanu a obținut mărturii orale sau scrise de la 50 de exegeți ai operei lui Mircea Eliade sau de la cei ce şi-au întrețesut drumul cu eroul nostru în diferite etape ale vieții.

Elogiam în articolul meu puterea de muncă, tenacitatea,

---

* Apărut în „România literară", 2006, nr. 15, mai 5, p. 18–20.

[1] Paris, Éditions la Découverte, 2003, 540 p.

[2] „Jurnalul literar, Serie nouă, 2004, nr. 7–12, aprilie – iunie, p. 6–7.

[3] Ovidiu Şimonca, *Mircea Eliade şi „căderea în lume",* în „Observatorul cultural", 2006, nr. 48 (305), ianuarie 26–februarie 1, p. 14.

perseverenţa şi corectitudinea autorului, reproşând, în acelaşi timp, ignorarea sau minimalizarea cercetărilor anterioare ale predecesorilor, petele albe din biografia spirituală a lui Eliade.

Comparând versiunea recentă cu ediţia princeps, constat unele ameliorări. Autorul adaugă câteva informaţii bazate pe publicarea în ultimii doi ani a unor „noi mărturii care interesează direct biografia lui Mircea Eliade". S-a renunţat la prefaţa agresivă a lui Jacques Julliard.

La fel cum Norman Manea şi-a redactat eseul din 1991 pe baza informaţiilor şi citatelor din monografia lui Mac Linscott Ricketts *Rădăcinile româneşti ale lui Mircea Eliade*, tot aşa prefaţatorul ediţiei franceze apelase la cartea Alexandrei Laignel-Lavastine, fără dovezi. Eliade, scria Jacques Julliard „a ales definitiv vocea minciunii şi disimulării...Comportamentul lui merită dispreţul... Nici o ţară din Europa nu a participat atât de activ şi spontan la persecuţia împotriva evreilor declanşată de Germania nazistă, aşa cum a făcut-o România în al doilea război mondial. O asemenea complicitate ar fi de neînţeles fără contribuţia oamenilor ca Nae Ionescu şi Mircea Eliade".

Prefaţa doamnei Zoe Petre – mai ponderată – nu ezită să sublinieze marile merite ale autorului cărţii, fostul ei student. Îşi spune însă şi domnia sa părerea personală: **„Angajarea directă a lui Eliade în mişcarea legionară – cred că se cuvine să subliniem acest element mai energic decât o face Florin Ţurcanu"** (p. 16).

Felicităm şi noi pe autor care a obţinut la doctorat (i.e. – această carte) cel mai înalt calificativ posibil: *summa cum laude.* Nu putem să nu ne gândim melancolici: cu 70 de ani în urmă, Mircea Eliade nu a fost în stare să capete decât *magna cum laude.* Suntem însă tare curioşi să aflăm ce eliadişti făceau parte din comisia examenului de doctorat de la Facultatea de Istorie în anul 2003.

În paranteză fie spus, toţi cei opt recenzenţi francezi ai cărţii lui Florin Ţurcanu [PIERRE Vidal-Naquet, Emmanuel Le Roy Ladurie, François Hartog, Jean-Yves Grenier, François Dosse, Claire Lesegretain, Michel D'Urance, Marc Cels] **nu au scris în viaţa lor o recenzie, un comentariu sau măcar o notă despre Mircea Eliade.** Istorici, antropologi, filosofi ai culturii, publicişti de prestigiu din Franţa zilelor noastre, sunt la... primul lor contact cu viaţa şi opera scriitorului şi istoricului religiilor. Doar unul dintre „monştrii sacri" ai istoriografiei contemporane aminteşte de câteva ori numele lui Mircea Eliade într-una din cărţile sale: Pierre Vidal-Naquet. Este

vorba de *Vânătorul negru, forme de gândire și forme de societate în lumea greacă,* volum apărut şi în ţara noastră, în traducerea... d-nei Zoe Petre, la Editura Eminescu, în 1985. Jean Grenier (1898 – 1971), profesor de estetică la Sorbona a corespondat şi el cu Eliade. Probabil că Jean-Yves este fiul domniei sale. În Franța există totuşi peste o sută de eliadişti de prestigiu. Mulți dintre ei au publicat, în a doua jumătate a secolului trecut, studii şi eseuri elogioase despre autorul *Mitului eternei reîntoarceri,* chiar în publicațiile citate de d-na Zoe Petre: „Le Nouvel Observateur“, „Le Figaro Littéraire“, Le Monde“, “Libération“, „La Croix“ etc.

Aş mai avea un motiv să fiu bucuros de recenta traducere a cărții lui Florin Țurcanu. În ediția franceză, numele meu nu figurează la indicele de nume. Ajunsesem să mă îndoiesc de propria mea existență. Versiunea recentă mă citează de ... 49 de ori. Asta e prea de tot! Dar intervine şi aici... interdicția. **Cărțile mele** *Pro Mircea Eliade* **şi** *Eliade și Noica* **nu sunt incluse nici la indice, nici în cuprinsul volumului d-lui Florin Țurcanu. În prima polemizez cu Norman Manea, Leon Volovici, Daniel Dubuisson, Alexandra Laignel-Lavastine. În cea de-a doua urmăresc cronologic şubrezenia atacurilor anti-Eliade.**

Dar să nu fiu cârcotaş şi egolatru şi să nu insist asupra amănuntelor *pro-domo.*

Spuneam şi în recenzia anterioară ca marele merit al autorului este că reproduce ireproşabil fragmentele cele mai semnificative din memorialistică, documente, scrisori, care evidențiază, fără rezerve, strălucita personalitate omagiată.

Georges Dumézil îi scria, de pildă, entuziasmat prietenului său la *30 decembrie 1958*: „Sunt bucuros că, grație Americii, aveți în sfârşit situația şi recunoaşterea internațională pe care Franța nu a ştiut să vi le ofere“ (p. 569).

Peste un sfert de veac, unul dintre cei mai mari istorici ai Franței, Pierre Chaunu, scria în „Le Figaro“ din *21 august 1983* despre „fascinantul Eliade“, cu prilejul apariției celui de al treilea volum din *Istoria credințelor și ideilor religioase*: **„Mircea Eliade este una din cele mai strălucitoare zece minți ale ultimei jumătăți de secol** [...] Volumele I şi II au fost salutate la timpul lor. Boala a încetinit ritmul, fără a afecta calitatea. Mircea Eliade se luptă cu un început de orbire şi cu o artrită rebelă care transformă în tortură

bucuria fizică de a scrie. I-am admirat întotdeauna inteligența, să-i cinstim acum şi curajul" (p. 638).

Mai sunt alte câteva zeci de captivante caracterizări, reproduse fără reținere de Florin Țurcanu, în pofida concluziilor cărții sale. Am verificat citatele şi am remarcat acribia exegetului.

Din când în când însă, există şi mici... derapaje. Autorul este aspru față de tonul „ditirambic" al unui articol semnat de Dumitru Micu despre volumul *De la Zalmoxe la Gengis-Han* (p. 584). De ce oare nu ne informează că **prefața versiunii româneşti a acestei cărți a fost semnată de Emil Condurachi (1912 – 1987), tatăl d-nei Zoe Petre.** Nu i-ar putea aplica autorului prefeței acelaşi infamant epitet? Exemplific:

„Marele prestigiu de care se bucură de multă vreme şi pe drept cuvânt Mircea Eliade... O metodologie ştiințifică severă şi bine articulată... operă magistrală... mari maeştri ai antropologiei culturale" (p. 5) [...] „Prin bogăția informației, ca şi prin logica argumentării sale, lucrarea de față (*De la Zalmoxe la Gengis-Han*) apreciată încă din momentul apariției sale trebuie să fie considerată drept *cea mai importantă contribuție la elucidarea problemei originii îndepărtate a culturii vechi româneşti* [subl. M. H.]. De un interes excepțional [...] Splendidul capitol este de asemenea de interes excepțional" (p. 12).

Deşi şi fraza finală e redactată în aceeaşi tonalitate, reproşul nu trebuie adus nici lui Emil Condurachi. Volumul *De la Zalmoxe la Gengis-Han* a fost şi este apreciat de specialişti şi astăzi. E drept, că, atât eseul lui Dumitru Micu, cât şi cel al lui Emil Condurachi au nuanțe encomiastice.

Ar trebui „amendată" replica lui Miron Constantinescu la recenzia lui Dumitru Micu. Sub un titlu aparent neutru şi inofensiv (*Considerații metodice şi istorice*) diriguitorul comunist impunea aplicarea obligatorie a marxismului tuturor creațiilor literare şi filosofice. *Începând cu **16 iulie 1970** (data apariției articolului lui Miron Constantinescu) s-a interzis în România pe o perioadă de doi ani publicarea oricărui articol **de şi despre*** Eliade.

M-aş fi aşteptat, de asemenea, să aflăm date despre campania de denigrare a *omului* şi *operei* de către publicațiile partidului comunist din perioada interbelică. Dl. Țurcanu a considerat că nu era necesar să se oprească asupra acestui aspect esențial. Am prezentat şi comentat – alături de Mac Ricketts, Cornel Ungureanu, Francis

Dworschak, Nicolae Florescu, Gheorghe Glodeanu şi alţii – zeci de exemple din articolele cu insulte, calomnii şi invective împotriva lui Mircea Eliade, majoritatea lor extrase din publicaţiile stipendiate de NKVD („Şantier", „Era nouă", „Dacia nouă" etc.).

Spicuiesc câteva „mostre": „Mircea Eliade romancier al degradării tineretului" (Ilie Constantinovski); „Trişează ca la un joc de bâlci" (Mircea Radu Paraschivescu); „Impostorul cultural Mitică, alias Mircea Eliade cântă arii erotice, eroice şi exotice" (Victor Iliu). La *4 martie 1938* în „Lumea românească" se lansa o chemare „războinică": „Cer solidarizarea cititorilor, a purtătorilor de condei, a profesorilor împotriva acestui şarlatan cultural" [...]

„Secretul de fabricaţie" al demascărilor imunde îl aflăm de la împricinat: „Mă împrietenisem destul de bine cu Belu Silber şi cu atât mai mult m-a mâhnit un articol al lui în „Şantier", în care, printre altele, spunea că sunt «puţin mistic, puţin agent de siguranţă». Câteva zile după aceea a venit să mănânce la noi, ca şi cum nimic nu s-ar fi întâmplat. I-am spus: «Belu, tu mă cunoşti, ştii cum îmi câştig viaţa, ştii cât de mult muncesc ca să-mi pot plăti chiria şi să-mi pot cumpăra cărţi, să-mi pot invita prietenii la masă. Cum de-ai putut scrie atunci că sunt «puţin agent de siguranţă»? A început să râdă: «Eşti mai naiv decât credeam», mi-a răspuns. «Asta n-are nici o importanţă. Asta face parte din jargonul gazetăriei marxiste. Eu sunt silit să atac poziţia ta ideologică, şi o fac utilizând clişeele clasice, dar ţin la tine ca om şi preţuiesc prietenia ta» [...] L-am privit întristat. «Îmi oare rău», i-am spus. «Eu am altă concepţie despre prietenie şi chiar despre gazetărie». Cred că nu ne-am mai văzut de-atunci"[4].

Nouă ani după aceea, Belu Silber va avea pe conştiinţă viaţa unui om, despre care spunea că i-a fost prieten intim. Ca martor principal al acuzării în procesul lui Lucreţiu Pătrăşcanu a contribuit direct la condamnarea la moarte a inculpatului, folosind calomnia, denunţul şi minciuna. Toate acestea ne sunt relatate de cumnatul lui Lucreţiu Pătrăşcanu, Petre Pandrea, în manuscrisul (datat 1956), confiscat de Securitate şi tipărit în Editura Albatros[5].

Monografia lui Florin Ţurcanu citează caracterizarea făcută lui

---

[4] Mircea Eliade, *Memorii*, Ed. a III-a, Bucureşti, Editura Humanitas, 2004, p. 296–297.

[5] *Memoriile mandarinului valah*, 2000, p. 394, 461.

Mircea Eliade în „Scânteia" la *3 octombrie 1944*: „ideolog al mişcării legionare şi apologet al dictaturii lui Salazar". Este menţionat apoi articolul lui Nichifor Crainic – *Mircea Eliade un sexolog maniac* apărut în 1963 în „Glasul Patriei".

Ostilitatea regimului comunist faţă de scriitor nu s-a mărginit numai atât!

Între 1944–1947, Oscar Lemnaru a publicat peste zece „demascări" în „Dreptatea" şi „Dreptatea nouă". Reproduc doar un fragment din prima dintre ele, datat *3 septembrie 1944*: „Mircea Eliade, cel care nu de mult cerea sânge şi moarte [...]. În presă să nu mai intre nici unul din cei ce au mâinile pătate cu cerneala urii şi a infamiei. Să nu mai pătrundă în lumea nobilă a tiparului, să nu mai scrie, să nu mai cugete cu glas tare, adică în public, dascălii crimelor, profesorii atrocităţilor, învăţătorii nelegiuirilor".

După „eliberare", Mircea Eliade nu a avut drept de semnătură în România (între 24 august 1944–31 august 1967). Aşa cum am menţionat, în vara anului 1970 a intervenit o nouă măsură coercitivă al cărei „semnal" a fost dat de articolul lui Miron Constantinescu. Cea de-a treia interdicţie a fost **între martie şi decembrie 1982**. E o chestiune importantă despre care cititorii mai tineri (din Franţa şi România) nu au de unde să ştie, dacă nu sunt informaţi.

Trebuie spus răspicat – şi aceasta nu aflăm din cartea de faţă: comunismul şi fascismul au fost la fel de nocive. Numeroase articole pledează în ultima vreme pentru stringenta necesitate de a se organiza un proces al comunismului. Citez la întâmplare: „Geme presa de demascări ale intelectualilor legionari români, dar nu se suflă un cuvânt despre intelectualii de extremă stângă al căror rol la nenorocirea ţării e la fel de mare, dacă nu chiar mai mare: o dată băgaţi în închisori sau fugiţi în străinătate legionarii n-au mai avut nici o influenţă asupra evenimentelor din România. În schimb, sutele de mii de asasinate din anii '50 s-au produs măcar cu acordul, dacă nu cu complicitatea directă a intelectualilor comunişti, deţinători de funcţii politice"[6].

În afară de Miron Constantinescu au mai existat două figuri sinistre de conducători în campaniile anti-Eliade din vremea

[6] Mircea Mihăieş, *Umbra „instructorului" C.C.*, în „România literară", 2004, nr. 5, februarie 8–14, p. 4.

comunismului: Ştefan Voicu şi Gogu Rădulescu. **Istoricul Florin Țurcanu trece sub deplină tăcere toate acestea.**

Legionarismul şi antisemitismul lui Eliade rămân principalele probleme controversate. Ele au declanşat polemici şi au împărţit exegeţii în două tabere antagonice.

Simpatia faţă de legionari, atitudinea antidemocratică şi câteva „puseuri" împotriva maghiarilor, bulgarilor şi evreilor (în anumite condiţii istorice, în deceniul al patrulea) nu pot fi negate de nimeni, pentru că textele sunt fără echivoc. Ele totalizează doar câteva pagini din cele câteva mii ale publicisticii.

În ultimii ani, în articole, cărţi, emisiuni radio şi televiziune din Europa şi America, Mircea Eliade e culpabilizat, construindu-se scenarii, inventându-se situaţii inexistente, prezentându-se citatele trunchiat, folosind tehnica omisiunii, fetişizând documente plastografiate.

Florin Ţurcanu se străduieşte să ne dea o monografie ştiinţifică, citând şi comentând acte, corespondenţă, memorialistică, note ale agenţilor secreţi din deceniul al patrulea. Unele surse ale Siguranţei – aflate azi în arhivele S.R-I.-ului văd pentru prima oară lumina tiparului. Nici arhivele fondului Busuioceanu, Dumézil, Jünger şi Carl Schmitt nu fuseseră despuiate de nimeni. Pentru identificarea documentelor privitoare la viaţa şi opera lui Eliade lui Florin Ţurcanu i-au fost necesare: energie, perseverenţă, perspicacitate, spirit critic şi multe zeci (poate sute!) de ore. Îi mulţumim şi-i suntem recunoscători!

Au rămas în litigiu două învinuiri: apartenenţa lui Eliade la mişcarea legionară şi antisemitismul.

Autorul biografiei adună dovezi *pro* şi *contra,* le triază, le discută, argumentează şi **ajunge la concluzia că Mircea Eliade a fost încadrat în mişcarea legionară şi a fost antisemit, chiar dacă unele fapte prezentate înclina să nu-i dea dreptate.**

Fără să spună cu claritate că a făcut parte din Garda de Fier, Mircea Eliade se referă la rolul jucat de Legiune în viaţa sa. Florin Ţurcanu desprinde pasajele esenţiale, comentând epistolele către Brutus Coste, memoriile Ninei către regele Carol al II-lea.

Mă întreb dacă soţia sa ar fi putut avea curajul să-i scrie regelui şi primului ministru – care aveau la dispoziţie *toate* mijloacele informative posibile – că „nu a făcut politică, fiind acuzat pe nedrept".

Aş mai fi adăugat şi scrisoarea lui Mircea Eliade din 10 noiembrie

1938 de la sanatoriul Moroieni către Constrantin Rădulescu-Motru, în care nu solicită nimic. Orice om de bună credinţă îşi dă seama de sinceritatea expeditorului. Din fericire, tuberculoza pe care credea că a contractat-o se dovedeşte până la urmă a fi pleurezie.

Caracterul emoţional al unui asemenea text nu poate fi mimat: *„Nădăjduiesc că nu vă va supăra prea mult această scrisoare a unui bolnav, trimisă din patul Sanatoriului Moroeni. În lagărul Ciuc m-am îmbolnăvit de tuberculoză şi am fost trimis aici prin decizia Comisiei Medicale a Ministerului de interne. De asemenea, am fost eliberat acum douăsprezece zile, semnând o hârtie prin care mă angajasem să nu fac politică (Straniu! Mă întreb când am făcut vreodată politică – şi-mi amintesc că semnasem acum vreo şase luni o hârtie asemănătoare. Cu toate acestea, am fost ţinut şaisprezece zile* [în realitate 14 – M. H.] *la Prefectură şi trei luni la Ciuc!).*

Ce credeţi, mult stimate domnule profesor, despre un tânăr care se vede, la 31 de ani, nu numai lipsit de dreptul de a-şi câştiga existenţa, în imposibilitatea de a munci – dar se vede bolnav de piept din cauza tratamentului şi a alimentaţiei la care a fost supus într-o temniţă, la care a fost osândit fără nici o vină şi fără nici o judecată?

Îmi amintesc scrisoarea pe care v-am trimis-o în luna iulie şi-mi amintesc răspunsul dumneavoastră pe care l-am citit în ziua în care am fost arestat. De abia acum îmi dau seama cât eram atunci de fericit: sărac, hărţuit de poliţie, dar sănătos. Astăzi, mult stimate domnule profesor, sunt bolnav şi de tuberculoză, şi de nervi. Munca tinereţii mele întregi a fost zădărnicită. Zadarnic am umblat în două continente, am citit biblioteci întregi şi am scris şaisprezece volume. Toate darurile pe care mi le-a dat Dumnezeu şi tot ce-am adăugat eu, prin munca mea, vor fi îngropate în pământ. Mă întreb ce blestem apasă asupra generaţiei mele, ca ratarea şi moartea să ne secere atât de timpuriu şi cu atâta cruzime?“[7]

Dând dovadă de profesionalism, autorul monografiei neagă hotărât mărturia fostului legionar Ion Zeană, citat de Claudio Mutti, că Eliade ar fi făcut parte din „cuibul“ legionar *Axa*. E tranşant şi atunci când afirmă: „Este imposibil să ne bazăm pe mărturia din 1992 a soţiei lui Codreanu [Corneliu Zelea, M. H.] despre întâlnirile dintre soţul ei şi Mircea Eliade de vreme ce acesta îl confundă evident pe Eliade cu Polihroniade“ [...] (p. 339).

---

[7] Mircea Eliade, *Europa, Asia, America. Corespondenţă*, volumul al III-lea, R–Z, Bucureşti, Editura Humanitas, 2004, p. 15–16.

Julius Evola afirma în amintirile sale intitulate *Drumul cinabrului*: „La București l-am cunoscut și pe Mircea Eliade care, după război, avea să ajungă celebru, grație a numeroase lucrări de istorie a religiilor. Pe vremea aceea făcea parte din anturajul lui Codreanu“. Florin Țurcanu reproduce această frază (p. 594) – care nu e totuși o dovadă a încadrării lui Mircea Eliade în legiune. Sunt sceptic și în credibilitatea afirmației apropierii împricinatului de căpitan. Mă bazez pe corespondența dintre Haig Acterian și Marieta Sadova. Nici propoziția aflată în *Jurnalul inedit* la data de *9 martie 1945* nu constituie o probă („Și deodată a apărut în viața mea Garda“).

Florin Țurcanu se încrede în ultimă instanță în spusele lui Radu Gyr că autorul lui *Maitreyi* i-a fost subordonat ierarhic și conchide: „*E foarte probabil* [subl. M. H.] că a intrat în Garda de Fier la începutul lui 1937“ (p. 337). Dar – constat eu! – **nici un rând din corespondența dintre Mircea Eliade și Radu Gyr nu conține vreo aluzie la această încadrare**. Și-apoi, ce are de spus autorul nostru despre afirmația fără tăgadă a unui legionar din al doilea „eșalon“ – Vasile Posteucă (necitată în *Mircea Eliade prizonierul istoriei*): „*Eliade l-a cunoscut pe Căpitan. I-a fost, prin Nae Ionescu, aproape,* ***deși n-a fost niciodată legionar cu fișă de cuib și legământ***“ (Vasile Posteucă, *Dezgroparea Căpitanului,* Madrid, Editura Mișcării Legionare, 1977, p. 35).

Nu-i reproșăm autorului absența acestui citat. Probabil că l-ar fi reprodus, dacă l-ar fi avut la îndemână, de vreme ce a transcris un fragment din scrisoarea lui Mircea Eliade către Brutus Coste, datată *15 octombrie 1948*: „Garda de Fier în care nu se recunoaște [...] o mișcare condusă de haiduci, haimanale și semidocți, care a compromis până și amintirea idealului lui Moța. Așa este «Istoria», de aceea eu optez pentru metafizică“ (p. 441).

Peste 30 de scrisori publicate de mine în cele trei volume *Mircea Eliade – Europa, Asia, America* și în *Mircea Eliade și corespondenții săi* (I, II, III) reproduse fragmentar, în marea lor majoritate, de Florin Țurcanu constituie cea mai elocventă pledoarie împotriva acuzației de antisemitism. Autorul adaugă spre onoarea lui! – alte mărturii ale unor savanți evrei. Transcrie trei dintre aceste profesiuni de credință: *Bruce Lincoln*: „Amabilitatea și prietenia pe care mi le-a arătat sunt cu atât mai remarcabile în lumina acuzațiilor care i-au fost aduse. Chiar dacă nu am vorbit decât rar despre aceasta, știa foarte bine că sunt de origine evreiască și cu înclinații marxiste, două lucruri care,

după criticii săi ar fi trebuit să facă din mine obiectul antipatiei sale. Nu l-am cunoscut în anii 1930 şi 1940, dar experienţa mea personală îmi interzice să cred că nutrea sentimente antisemite în anii maturităţii" (p. 598).

Douglas Allen: „M-a sprijinit întotdeauna,chiar şi când nu era de acord cu părerea mea" (p. 599).

Wendy Doniger: „Cariera şi viaţa mea s-au schimbat în întregime graţie lui şi îi sunt foarte recunoscătoare" (p. 599).

Uneori sobrietatea şi obiectivitatea *autorului istoric* lasă de dorit. În locul datelor, faptelor, documentelor apar supoziţiile, presupunerile, probabilităţile.

„Se pare că Stoilow l-a numit pe Eliade doctrinar al fascismului" (p. 438).

„*Se pare* că apariţia în Italia a monografiei scrise de Culianu nu i-a făcut o plăcere deosebită lui Eliade" (p. 629).

Insinuarea se strecoară pe nesimţite: La Londra, de pildă, „pe lângă atribuţiile de propagandă culturală a acceptat probabil şi sarcini de alt gen" (p. 384).

Alteori se apasă puternic pe pedală. O scrisoare a lui Eliade către Lucian Blaga din *29 iulie 1937* relatează: „Am vorbit cu câţiva şefi [...] secretarul lagărelor" [*naziste* – completează Florin Ţurcanu[, dacă se pregătesc de război. Acest text anodin este comentat astfel de autorul biografiei: „Încă din tinereţe, lui Eliade îi plăcea să exagereze uneori în corespondenţă importanţa întâlnirilor sale şi a atenţiei de care se bucura personal în străinătate, *dar este posibil* [subl. M.H.] în acest caz ca el să fi servit pur şi simplu *ca mesager al lui Codreanu* [subl. M.H.] sau al lui Nae Ionescu pe lângă anumiţi şefi nazişti de rang mai mic. Eventualitatea unei asemenea misiuni, *deşi nu este atestată de nici o sursă* [subl. M.H.] nu poate fi complet înlăturată, ţinând cont de fervoarea sa legionară din această perioadă" (p. 354).

„*Chiar dacă nu se găseşte nici un indiciu* al acestor telegrame [expediate de Eliade] în arhiva fostului ministru al Propagandei, povestea e cu atât mai credibilă cu cât ..." (p. 389).

De mai multe ori autorul nostru capătă calităţi paranormale, reuşind să afle gândurile personajului său principal într-un anumit moment (p. 257, 373, 378, 358, 444, 585 etc.). În acest domeniu monografia d-nei Alexandra Laignel-Lavastine e mult mai „competentă". „*Nu avem nici un indiciu* despre reacţia imediată a

lui Mircea Eliade în fața acestui masacru [asasinarea de către echipa de legionari a demnitarilor la 26 – 28 noiembrie 1940, M. H.]. amintire târzie, își notează în memorii că fusese „scandalizat" de aceste asasinate â, care, adaugă el, „au anulat sensul religios, de «jertfă» al legionarilor executați sub Carol și au compromis irevocabil Garda de Fier". „*Gândea la fel și în iarna 1940 – 1941? Nu e deloc sigur* [subl. M.H.] cu atât mai mult cu cât nu găsim nici o aluzie la acest episod sângeros în jurnalul său din anii 1941 – 1945". [...]

Ca să ne dăm seama de lipsa de temeinicie a unor astfel de presupuneri, exemplific cu... cărțile pe masă.

„*Se pare* că Benu Hechter a dezaprobat gestul [apariției] în „Toladot" [a fragmentelor din *Jurnalul* lui Mihail Sebastian, M. H.] „deoarece nu accepta decât o publicare integrală" (p. 601). Această frază urmează după „informația" despre „încercările de a-l publica întreprinse de fratele său".

Complet fals.

Mai păstrez încă mai multe scrisori ale fratelui lui Mihail Sebastian – Andrei (Benu Hechter) adresate mie în 1989 – 1990. În 1985, când am fost la Paris să mă întâlnesc cu Mircea Eliade; i-am făcut o vizită și lui Benu, în apartamentul lui din Boulogne. Am răsfoit cele nouă caiete ale Jurnalului și, după întoarcerea mea în țară, am început să avem o amplă corespondență. Benu Sebastian s-a opus cu vehemență și îndârjire să apară *Jurnalul* fratelui său. Aproape în toate scrisorile e indignat și protestează față de reproducerea fragmentelor în „Toladot". Citez din epistola datată *5 iunie 1989*: „Ca frate «abuziv» aș fi fost tare mulțumit să nu am de apărat un inedit care, desigur, fără umbra de îndoială, nu fusese destinat de autor să fie cunoscut, difuzat și nici citit de cineva, oricât de apropiat. Cum aș putea da înapoi văzând cum câțiva oameni de la Jad Vașem și-au arogat dreptul de a decide abuziv de folosirea sau confiscarea copiei de jurnal, cum cred ei că este bine, just, patriotic".

Țin la dispoziția d-lui Florin Țurcanu (spre lectură – la mine acasă) cele peste 20 de pagini *originale* ale scrisorilor lui Benu Sebastian. Va putea afla lucruri interesante și revelatoare. Îl asigur de autenticitatea acestei corespondențe.

În privința scrisorilor și notelor informative ale Siguranței și Securității nu sunt la fel de sigur. Aceasta pentru că am citit mai multe documente tipărite (de d-l Pelin și alți cercetători), unde în mod indubitabil datele și faptele privitoare la Mircea Eliade nu

corespundeau realității. Unele din aceste texte au fost reproduse în ultimii ani în ziarele centrale de mare tiraj. Un alt considerent care mă face neîncrezător este ceea ce am aflat din cartea lui Petre Pandrea, din care am mai citat, atunci când m-am referit la Belu Silber. Notele întocmite de corpul detectivilor și de agenții de siguranță erau adesea falsificate. Unele din ele au constituit dovezi pentru condamnarea la moarte a lui Lucrețiu Pătrășcanu. Miron Radu Paraschivescu povestește că la proces au fost prezentate „chitanțele de la Siguranță prin care se dovedea că «acuzatul» era agent stipendiat, iar nu revoluționar idealist. Lucrețiu Pătrășcanu a rămas consternat. Evident chitanțele erau false, plastografii ordinare" (*op. cit.*, p. 332). Un document similar a dus și la condamnarea penală a lui Constantin Titel Petrescu, ne informează Petre Pandrea.

Așa se scrie istoria, domnule Țurcanu! Autorul *Memoriilor mandarinului valah* ne mai face o confidență. Mihail Sebastian, vărul lui Belu Silber, a fost „agent al serviciului secret al lui Moruzov și Eugen Cristescu [...] și bizar, ambii ciraci ai lui Nae Ionescu, fascinați de profesor" (p. 567). „Silber, Sebastian, Al. Gruia, H. Soreanu, A. Dumbrăveanu și Călugăru erau reporteri. Probabil din această pricină erau și agenții lui Moruzov și Eugen Cristescu la serviciul secret al burgheziei. Pe urmă au trecut la serviciile secrete ale comuniștilor" (p. 569).

Calomnie? În nici un caz! Dar nu am siguranța. Nu ni se prezintă dovada, la fel cum nici dl. Țurcanu nu poate fi sigur de ... înscrierea în legiune a lui Mircea Eliade.

Și, pentru că veni vorba de Sebastian, sunt de părere că relația dintre el și Mircea Eliade ar trebui completată. Dl Țurcanu ignoră scrisorile din 1936 – 1937 ale lui Sebastian către Mircea Eliade. Calde și prietenești, ele sunt în contradicție cu acuzele din *Jurnal.* La *25 iulie 1936,* adresându-se Ninei și lui Mircea, le spunea că „singura [lui] sursă ... sunt banii împrumutați de la voi". La *14 septembrie 1937,* Mihai îl roagă în scris pe Mircea: „La primirea acesteia, dă un telefon la mine acasă și spune-le că ai primit vești, căci nu le-am mai scris de sâmbătă și nu le voi putea scrie nici azi. Nu uita, te rog, să încasezi în ziua de 20 septembrie de la Fundație leafa mea, pe care s-o înmânezi mamei!"

Relațiile dintre cei doi nu au încetat așa cum încearcă să ne convingă biograful. În două scrisori din Portugalia ale lui Eliade către Al. Rosetti, nemenționate nici ele în *Prizonierul istoriei*, citim:

La *6 mai 1940*: „I-am scris lui Sebastian şi el ştie cui să predea banii pentru *Zalmoxis*". [...] La *17 august 1940*: „Vă rog să transmiteți toate cele bune lui Mihail Sebastian şi Camil Petrescu". Lipseşte din cartea domnului Țurcanu şi dedicația de pe pagina de gardă a volumului *Cum am devenit huligan*: „Lui Mircea, care nu mi-a dat dreptul să disperez, în suportarea acestor mizerii aici povestite – şi care nu vor supraviețui, dacă vor supraviețui, decât pentru că şi el a spus un cuvânt – cel mai frumos.

Mihai, ianuarie 1935".

Absenţa acestui autograf e suplinită de reproducerea celor câteva fraze spontane, scrise de Mircea Eliade în *Jurnal*, la câteva minute după aflarea despre moartea lui Mihai: *„Aflu acum, noaptea, de la Radio România că Mihail Sebastian a murit ieri, la 2,30, în urma unui accident de circulație. Vestea mă emoționează prin absurdul ei. Mihai a trăit, fără îndoială, o viață de câine în aceşti cinci ani. A scăpat de masacrele rebeliunii din ianuarie 1941, de lagărele antonesciene, de bombardamentele americane, de tot ce a urmat după lovitura de stat din 23 august. A văzut căderea Germaniei hitleriste şi a murit într-un accident de circulație, la 38 de ani! Îmi amintesc prietenia noastră. În visurile mele, era unul din cei 2 – 3 oameni care mi-ar fi făcut Bucureştiul suportabil. Chiar în climaxul meu legionar, l-am simțit aproape. Am câştigat enorm din prietenia lui. Contam pe această prietenie, ca să mă reîntorc în viața şi cultura românească. Şi acum s-a dus călcat de o maşină. Cu el se duce încă o bucată bună şi foarte frumoasă din tinerețea mea. Mă simt şi mai singur. Majoritatea oamenilor pe care i-am iubit sunt acum dincolo. La revedere, Mihai!*"

Reacţia exegetului e şi acum destul de severă: „Nu putem aprecia sinceritatea lui Eliade atunci când scrie în acelaşi fragment de *Jurnal* că Sebastian era «unul din cei 2 – 3 oameni care mi-ar fi făcut Bucureştiul suportabil», sau când adaugă «chiar în climaxul meu legionar l-am simţit aproape»" (p. 432).

Şi acest comentariu ne determină să considerăm că autorul *Prizonierului istoriei* nu prețuieşte prea mult trăsăturile de caracter ale „eroului" său. Dacă Norman Manea, Daniel Dubuisson, Alexandra Laignel-Lavastine neagă cu înverşunare evidenţa, Florin Țurcanu, făcând parte din aceeaşi categorie a *demolatorilor de mituri*, este primul care cercetează documentele autentice cu atenţie, distinge – în parte – ce a autentic de contrafăcut, nu falsifică citatele.

E drept că, din dosarul „inculpatului" au dispărut unele dovezi şi, în absenţa lor, nu putem fi convinşi de învinuirile ce i se aduc.

Dacă impresia asupra primelor trei exegeze e a unor rechizitorii superficial încropite, prezentarea d-lui Florin Ţurcanu e obiectivă, „înrudindu-se" cu cele două volume ale *Rădăcinilor româneşti ale lui Mircea Eliade* de Mac Linscott Ricketts, apărute în 1988.

Dar, dacă tinde spre perfectibilitate, o viitoare ediţie ar trebui să revadă punctele nevralgice, să ţină seama de observaţiile critice viabile[8], să renunţe la acuzele ce nu sunt bazate pe documente autentice, eventual să facă expertize grafologice la câteva note ale Siguranţei şi Securităţii.

Refăcând şi completând Bibliografia selectivă, vor trebui aduse adausuri şi precizări în special la capitolul *Periodice,* indicându-se anii consultaţi.

Obiectivitatea (parţială sau între ghilimele) poate fi la fel de nocivă ca şi pamfletele şi rechizitoriile.

[8] Ar mai putea fi făcute unele corectări minore. Să se precizeze titlul articolului lui Mircea Eliade cenzurat de Nae Ionescu. Întâmplător, el a fost publicat pentru prima oară în „Jurnalul literar" (în 23–26 iulie 1993). A fost consultat de dl. Ţurcanu, de vreme ce discută moto-ul celor 8 pagini – nu însă şi conţinutul (p. 114).

O altă mică inexactitate – a lui Eliade de astă dată, reprodusă de Florin Ţurcanu la p. 630–631: „Mă voi duce la cimitirul Bellu şi voi acoperi mormintele tatei, mamei, fratelui meu şi al lui Nae Ionescu cu florile favorite". În realitate familia lui Eliade este înmormântată la *Cimitirul Iancu Nou.* Pe crucea de marmură meargă citim că acolo se odihnesc părinţii scriitorului *Gheorghe Eliade* (1868–1951), *Jeana Eliade* (1884–1974), cumnatul *Constantin Alexandrescu* (1903–1968) şi sora *Cornelia Ileana (Corina)* (9 martie 1910–12 martie 1989).

Însemnarea că *Jurnalul inedit* va fi disponibil de-abia în 2018 (p. 596) nu e atestată de nici un document. În corespondenţă şi în discuţiile particulare Eliade speră că cele 4097 pagini vor fi tipărite **imediat după moartea sa. În toamna anului 1985 îmi spunea că ar putea fi editate 20 de ani după ce „îşi va schimba galaxia"**.

Rădăcinile românești ale lui Mircea Eliade*

„Ești singurul istoric al religiilor pe cale de a-mi descoperi opera literară. Dacă într-o zi vei scrie o carte despre mine, ea va fi unică"
Mircea Eliade către Mac Ricketts,
20 iulie 1971

Cine este destinatarul scrisorii din care am extras epigraful de față?

Mac Linscott Ricketts a fost studentul lui Mircea Eliade între 1960–1964 la Universitatea din Chicago, unde a obținut doctoratul în filosofie sub îndrumarea Profesorului său.

După absolvire a condus un seminar despre opera lui Mircea Eliade (în engleză și franceză) la Universitatea din Duke. Această activitate l-a stimulat să aprofundeze studiile de istoria religiilor ale fostului său magistru.

Din păcate a fost transferat ca profesor de istoria religiilor la un colegiu din Carolina de Nord. Nu numai că nu a abandonat preocupările eliadiste, dar s-a hotărât să învețe singur limba română (cu ajutorul gramaticii și dicționarului) pentru a putea citi în original scrierile de tinerețe ale mentorului său.

A publicat în revistele de specialitate recenzii și câteva eseuri de sinteză. Un ecou deosebit l-a avut amplul său articol polemic împotriva lui Tom Altizer, autorul primei cărți despre Mircea Eliade apărută în America.

Din 1986 a început colaborarea la publicații din România „Revista de istorie și teorie literară" și „Jurnalul literar".

A tradus în limba engleză – pentru uz propriu – aproape toate operele literare și memorialistice. Au văzut lumina tiparului la prestigioase edituri americane *Autobiografia (Memoriile), Noaptea de Sânziene* și *Jurnalul* (I și IV).

În primăvara anului 1981 a obținut pentru trei luni o bursă Fulbright în România. Într-o scrisoare de la începutul anului

---

* Apărut în „Jurnalul literar", serie nouă, nr. 17–20, sept.–oct. 2005, p. 3–5.

Profesorul mi l-a dat în grijă, rugându-mă să-l ajut în cercetările sale. Om fermecător, de o rară perseverenţă şi putere de muncă, studia şi copia ore în şir în sala III a Bibliotecii Academiei Române.

Revenit în America, Mac Ricketts mi-a scris punându-mi întrebări, rugându-mă să-i lămuresc anumite incertitudini. La rândul meu i-am solicitat textele şi xerosul studiilor *de* şi *despre* Mircea Eliade publicate dincolo de Ocean, precum şi în Franţa, Italia şi Germania. Cele peste o sută de scrisori schimbate între noi sunt însoţite de fotocopii, tăieturi din ziare şi reviste, fotografii. La fel de burduşite erau plicurile ce-l aveau expeditor cât şi destinatar.

La sfârşitul anului 1988, corespondentul meu a tipărit o monumentală monografie: *Rădăcinile româneşti ale lui Mircea Eliade 1907–1945* (1453 pagini).

După 17 ani, la 15 iunie 2005, a fost lansată la Muzeul Literaturii Române versiunea românească a acestei cărţi[1]. Ea este cea dintâi şi în acelaşi timp cea mai completă biografie despre *prima jumătate a vieţii scriitorului şi savantului,* de o bogăţie informaţională şi interpretativă ieşită din comun. Ricketts se documentează temeinic folosind numeroase surse pe care le verifică atent. Elementele esenţiale din viaţa eroului său – copilăria, adolescenţa şi anii maturităţii – sunt îngemănate cu analiza minuţioasă a nuvelisticii, romanelor, pieselor de teatru, eseurilor şi operelor ştiinţifice. Suntem introduşi pe nesimţite în mansarda din strada Melodiei, în apartamentul din Bulevardul Dinicu Golescu (după căsătoria cu Nina), apoi în cel din strada Palade. Ne indignăm şi noi de conflictul scriitorului cu fiscul, în 1935, şi nu înţelegem de ce i s-a pus sechestru pe mobilă. Auzim parcă aplauzele furtunoase ale studenţilor la sfârşitul prelegerilor lui Mircea Eliade în amfiteatrul Maiorescu al Facultăţii de Litere şi Filozofie. Ne întrebăm care e sensul şicanelor, calambururilor, insultelor şi acuzelor împotriva lui apărute în revistele conduse şi îndrumate de partidul Comunist. Defilează prin faţa ochilor noştri uimiţi – evocate cu talent – zeci de scene, întâmplări, reacţii, discuţii. Suntem „transportaţi“ vertiginos din India anilor 1928–1931 în redacţiile revistelor Bucureştiului interebelic, în Londra anului

[1] Mac Linscott Ricketts, *Rădăcinile româneşti ale lui Mircea Eliade* ,vol. I, *Copilăria şi tinereţea 1907–1933;* vol. II *De la Bucureşti la Lisabona 1934–1945*. În româneşte de Virginia Stănescu, Mihaele Gligor , Olimpia Iacob, Irina Petraş, Horia Ion Groza, Bucureşti, Criterion Publishing, 2004.

1940, în Lisabona din 1942–1945. Sentimente variate, contradictorii...

Cele 30 de capitole ale cărţii au dimensiuni variate, între 10 şi 60 de pagini, fiecare potrivit importanţei şi viziunii de ansamblu a autorului. Sunt prezentate geneza scrierilor literare, prototipurile numeroaselor personaje, firul principal al acţiunii, receptarea critică, influenţe, propriile judecăţi de valoare. E decupat citatul cel mai elocvent şi parafrazările sunt la obiect. Motourile conţin – de cele mai multe ori – coloana vertebrală a capitolului respectiv (Mă întreb însă, dacă avalanşa lor nu devine, din când în când obositoare).

Sutele de pagini de analiză amănunţită sunt părăsite câteodată pentru binevenita sinteză. Cele mai valoroase pasaje în această privinţă sunt consacrate *Lecţiilor Indiei* (vol. I, p. 326–327) şi capitolul 30 din volumul al doilea.

Pe alocuri întâlnim unele mini portrete – tip dicţionar – ale istoricilor, filosofilor, scriitorilor cu care eroul nostru şi-a intersectat drumul: Dasgupta, Tucci, P. P. Negulescu, C. Rădulescu-Motru, H. H. Stahl, Liviu Rebreanu, Adrian Maniu, V. Voiculescu etc.

Documentarea e exhaustivă: memorialistica lui Mircea Eliade, interviurile cu Arşavir Acterian, Rica Botez, Adrian Păunescu, Edgar Papu, Octav Onicescu, Şerban Cioculescu, Sergiu Al. George, Ioan Coman, Ionel Jianu, Pericle Marinescu. Paralel cu aceste convorbiri din deceniul al nouălea, sunt valorificate interviurile deceniului al patrulea din presa vremii şi celebra întrevedere cu Claude Henry Rocquet, *L'epreuve du labyrinthe.*

Mac Ricketts a avut privilegiul de a fi putut consulta Colecţia Mircea Eliade de la Biblioteca Regenstein a Universitatea din Chicago, unde se află şi celebrul *Jurnal inedit.*

Corespondenţa autorului *Itinerariului spiritual* (cu Blaga, Bologa, Coomaraswamy) i-a oferit biografului numeroase sugestii.

El însuşi s-a adresat unor destinatari mai mult sau mai puţin celebri pentru aflarea unor amănunte (Maitreyi Devi, Stella Kramrish), sau unor exegeţi, colaboratori şi detractori (Wendy Noica-Muston, Lavi Lovenstein, de la Hebrew University Jerusalim, Cornel Ungureanu, Giza Tătărăscu, Seymour Cain, Norman Girardot etc.). Nu se încrede orbeşte în afirmaţiile corespondenţilor săi, pe care le coroborează cu documentele de epocă. Unele personaje feminine, cu reputaţia puţin şifonată, sunt aduse la realitate printr-un zâmbet blajin sau ironic. Probabil că, în zilele noastre, plimbându-se

prin aleile Paradisului, în căutarea mărului din care a muşcat străbuna Eva, sunt şi ele de acord cu biograful, amintindu-şi cu delicii... păcatele tinereţii (Stella Kramrish, Maitreyi Devi, Jenny)...

Corespondenţa dintre Mac Ricketts şi Mircea Eliade (1966 – 1986) ne oferă noi amănunte privitoare la progresele învăţământului în studiul limbii române, proiecte şi deziluzii. În cele 92 de scrisori adresate magistrului, expeditorul îşi exprimă admiraţia faţă de întreaga sa creaţie care-l fascinează.

Mircea Eliade i-a scris 54 de epistole, primele 7 – 8 în englezeşte şi franţuzeşte, următoarele – în exclusivitate în limba română.

Apelativul folosit de Mac e *Dragul meu profesor*, iar cel al lui Elide *Dragă prietene.*

Nici în America, în grădinile lui Akademos nu se află numai trandafiri: *„Am început traducerea* [Nopţii de Sânziene] *fără nici o speranţă de recompensă financiară"* . Sprijinul va veni nu din partea statului, ci a autorului care *„cedează drepturile traducătorului"*.

La 22 iulie 1981 relatează Profesorului său bilanţul celor trei luni petrecute în România: *„Am putut copia un mare număr de articole scrise de tine şi despre tine din tot soiul de periodice şi – după ce au fost cenzurate – mi s-a permis să le iau pe toate, cu excepţia a cinci-şase (Nae Ionescu şi Emil Cioran). Am copiat toată cartea lui Sebastian* **De două mii de ani** *ca şi* **Cum am devenit huligan.**

În ultima duminică petrecută în România l-am întâlnit în sfârşit pe vechiul tău prieten, pe Constantin Noica. A venit acasă la Mircea Handoca şi am petrecut o după amiază. Mi-a povestit o mulţime de lucruri despre anii '30 şi despre încercările şi tribulaţiile din regimul comunist. Mircea Handoca speră încă să publice **Noaptea de Sânziene"**.

La 9 august 1985 prezenta raportul: *„Am terminat azi capitolul 29 al cărţii mele despre* **Rădăcinile româneşti** *şi acum am de integrat câteva materiale inedite pe care Handoca mi le-a trimis şi să scriu o introducere.* [...] *Oricum, bătutul la maşină va dura multe luni"*.

Epistolele lui Mac Ricketts au fost publicate în revista „Viaţa românească" (în 1994)[2], iar cele ale lui Eliade în volumul al II-lea din *Europa, Asia, America* (Editura Humanitas, 2004), paginile 25

---

2 Acum şi în *Mircea Eliade şi corespondenţii săi,* vol. 4, Bucureşti, Criterion Publishing, 2006, p. 106–265.

– 86. Cei care vor avea răgazul să le cerceteze vor găsi aici amănunte despre relaţiile editoriale, întâlnirile dintre cei doi la Paris, Chicago sau la diferite simpozioane, impresii de lectură, întrebări, răspunsuri şi stadiul la care se afla redactarea cărţii în diferite etape.

În epoca plagiatelor mai mult sau mai puţin voalate în care trăim, trebuie să menţionez de la început scrupulozitatea ştiinţifică a monografului[3]. Acesta citează absolut toate contribuţiile bibliografice ale predecesorilor, fie ei mărunţi documentarişti sau prestigioase personalităţi (Constantin Popescu Cadem, Dennis Doeing, Virgil Ierunca, Nicolae Florescu, Vintilă Horia, Liviu Bordaş, George Uscătescu, Charles Long, Joseph Kitagawa, Mircea Popescu, Emil Cioran etc.).

Acribia merge până acolo încât compară şi adnotează variantele diferitelor cărţi (*Yoga* în română, franceză şi engleză, scrisorile originale ale lui Khoca cu cele publicate de Maitreyi Devi în

---

[3] Istoriile literare, dicţionarele şi enciclopediile au menirea de a informa exact, la obiect, de a valorifica cercetările cele mai recente ale istoricilor literari şi documentariştilor.

Încă din ianuarie 1999 am publicat în paginile revistei de faţă un articol despre lacunele textului *Mircea Eliade,* din volumul al II-lea al *Dicţionarului scriitorilor români* coordonat de Mircea Zaciu.

Recent, sub semnătura Aristarc, în numărul trecut al „Jurnalului literar" au fost semnalate peste zece erori din articolul despre acelaşi scriitor din *Dicţionarul general al literaturii române.* Nu este vorba de interpretări, de controverse în judecata de valoare a unor opere, ci de informaţii bibliografice, titluri de opere, citate greşite.

În afara observaţiilor menţionate de Aristarc (din care indicarea greşită a datei naşterii lui Mircea Eliade mi se pare esenţială) mai adaug câteva lucruri *consemnate de Mac Ricketts* în 1988, dar ignorate în iunie 2005, când a apărut cel de al treilea volum al *Dicţionarului general al Academiei Române*:

Mircea Eliade nu se întoarce la Calcutta din Kutiarul din Himalaya în aprilie 1931, ci cu trei luni înainte. *Lumina ce se stinge* nu a apărut „în câteva reviste literare" ci numai în „Cuvântul". Şcoala primară nu a făcut-o la Cernavodă şi Vasile Pârvan nu i-a fost profesor. Titlul exact al textelor lui Eliade: ***Cum am găsit** piatra filosofală* (nu *am descoperit* – cum ne informează *Dicţionarul* de două ori); Memoriile *unui soldat* de plumb (nu *soldatului*). Volumul *India* (1934) nu e *Jurnal* (cum se afirmă de două ori în *Dicţionar*).

„Concepţiile *dialectice* pentru a le putea combate" – trebuie citit *didactice.* Să admitem că avem aici o greşeală de tipar. Dar *Itinerar spiritual* pentru ***Itinerariu** spiritual* (în „Jurnalul literar" găsim Itinerariul), revista *„Sânziana* pentru *Sânzana*"?

Pentru prestigiul autorului articolului şi al Academiei, insistăm ca o viitoare ediţie să corecteze tacit inadvertenţele.

Dragostea nu moare, articole nesemnate aparţinând lui Eliade şi cele doar atribuite eronat lui...

Tema centrală a dezbaterilor despre Mircea Eliade publicate în ultimii 15 ani este acuza de *legionarism, fascism, nazism.*

Detractorii lui Mircea Eliade au insinuat că exegetul american îl absolvă de ... derapajele tinereții. Inexact! Încă înainte de apariția cărții, într-un interviu cu Dorin Tudoran, difuzat la *Vocea Americii* la 15 noiembrie 1988, Mac Ricketts menționa cele câteva articole scrise de Mircea Eliade la moartea lui Moţa şi Marin – lideri ai Mişcării Legionare.

Mircea Eliade, spune Ricketts, nu dă prea mare atenție „unor aspecte concret-sociale ale mişcării legionare, concentrându-şi interesul numai asupra idealurilor mai înalte proclamate şi propovăduite de Legiune şi închizând ochii în fața acelor lucruri cu care nu era de acord". Cum în primii ani ai studenției sale vorbise despre itinerariul spiritual al generației sale – preocupată mai mult de probleme spirituale – o şansă a împlinirii speranțelor generației sale. Căci în programul ei Legiunea punea accentul pe ideea Omului Nou, pe moralitatea spirituală. Fireşte însă, au fost şi alte aspecte despre care Mircea Eliade nu a vorbit, lucruri care nu au fost aşa de... admirabile[4].

---

[4] Verificând *Textele „legionare" şi despre românism,* volum editat de mine (Editura Dacia, 2001) constat cu surprindere că o „coloană" întreagă...incendiară din articolul *Elogiu Transilvaniei* **nu a fost reprodusă.** Data apariției articolului din „Vremea" nu e 5 mai 1935, ci *29 noiembrie 1936,* aşa cum indic în *Bibliografie,* vol. I, p. 213. Finalul ultranaţionalist al articolului lui Mircea Eliade nu figurează nici în paginile reproduse în „Vatra", nr. 6–7, 2000. Nu-mi dau seama de la cine provine omisiunea, însă precizez că **nu am făcut corectura.** Mea culpa! Adevărul trebuie spus în întregime, chiar atunci când nu ne face plăcere. *Amicus Plato, sed magis amica veritas...*

Este firesc ca acest articol să fie cunoscut în întregime, chiar dacă el reprezintă un veritabil puseu de naţionalism şovin. Iată textul omis p. 125 din vol. *Texte „legionare"* rândul de jos, după „l-a creat Avram Iancu". „Politica însemna pentru Transilvania, luptă istorică, mântuire a ființei neamului. Dacă ar fi fost vorba numai de o simplă campanie politică, de mult n-ar mai fi existat Transilvania. Pentru că orice politică se mărgineşte de compromisuri, şi orice eroism electoral sfârşeşte în Parlament. Dacă Transilvania ar fi uitat o singură clipă istoria, hotărându-se să facă pur şi simplu politică – ar fi ajuns lesne la un compromis cu Budapesta şi românismul ar fi trecut prin cea mai gravă criză.

Nu ştiu în ce măsură vechea generaţie de luptători ardeleni care a făcut parte din parlamentul austro-ungar – înțelege destinul istoric al României moderne.

În *Rădăcinile româneşti* chestiunile controversate sunt prezentate în capitolul XXII intitulat *Naţionalism şi primatul spiritului*. Bazat pe documente *netrucate,* memorialistice, manuscrise, corespondenţă, articole, interviuri şi mărturii de epocă, autorul analizează faptele în mod concret, cu obiectivitate şi spirit de răspundere. Încă din prima propoziţie lucrurile sunt spuse tranşant: „Între ianuarie 1937 şi impunerea dictaturii regale în februarie 1938, Mircea Eliade a acordat un sprijin deschis şi entuziast, prin scrierile sale periodice, Mişcării Legionare".

Eseurile eroului nostru de la începutul deceniului al patrulea erau adevărate pledoarii împotriva politicii şi politicienilor. Sistematic, repetat, metodic, cu furie uneori, el îşi exprima convingerea că politica impune o falsă ierarhizare a valorilor. În februarie 1934, în articolul *Contra dreptei şi contra stângii* Mircea Eliade condamnă în egală măsură guvernul comunist, cât şi pe cel nazist care practică violenţa împotriva comunităţilor religioase. În acelaşi timp arată lipsa de omenie subînţeleasă ca trăsătură esenţială a vieţii româneşti: „Cum putem noi imita hitlerismul care persecută creştinătatea, sau comunismul care incendiază catedrale?" se întreabă el şi continuă: „Huligani şi barbari sunt şi comuniştii incendiatori de biserici – ca şi fasciştii prigonitori ai evreilor. Şi unii şi alţii calcă în picioare omenia, credinţa intimă pe care e liber s-o aibă fiecare individ".

Conducerea politică a României întregite au avut-o o bună bucată de timp, şefii Ardealului. Îmblânziţi poate de victorie, obosiţi poate de bătrâneţe, uzaţi fără îndoială de ambiţii – şefii politici ai Transilvaniei au ratat misiunea lor şi au intrat pe linia moartă a istoriei. Noi, cei din Regat, aşteptam de la ei o mare revoluţie socială şi naţională. De la ei, care au suferit atâta şi au fost umiliţi secole de-a rândul de unguri, neamul cel mai imbecil care există în istorie, după bulgari – de la aceşti şefi politici ai Transilvaniei eroice şi martire aşteptam noi o Românie naţionalistă, o Românie delirantă şi şovinistă, înarmată şi viguroasă, necruţătoare şi răzbunătoare. Şefii politici ai vechiului Ardeal şi-au trădat misiunea. Poate că aceştia sunt cei dintâi trădători pe care i-a dat Ardealul. Trădători care cred în democraţie şi au învăţat·franţuzeşte...

Există, însă, şi o altă Transilvanie, o Transilvanie tânără, eroică, legendară. Există o generaţie întreagă de cărturari şi muncitori ardeleni, care nu pot uita lupta istorică, luptă care ar fi trebuit să se dea de mult, din prima clipă a Unirii, a victoriei. Nu pot dispera de soarta acestei tinere generaţii transilvănene. Nu pot crede – pentru realizarea destinului neamului românesc – că ea nu va fi chemată să conducă politiceşte [în „Jurnalul literar" a apărut greşit poliţieneşte] România de mâine. Care nu va fi numai România Mare şi puternică – ci şi o Românie răzbunătoare!" ...

În acest articol – își continuă Mac Ricketts comentariul, Mircea Eliade discută despre aceleași acte de violență împotriva grupurilor religioase în Spania (mai întâi din partea dreptei, apoi din partea stângii), în Franța (unde „bravii comuniști francezi... au inaugurat noua eră prin arderea catedralelor"), în Italia (unde gânditorii sunt persecutați) și desigur în Rusia și Germania. De câte ori sau dreapta sau stânga s-au stabilit într-o țară, au urmat violența împotriva liderilor bisericilor sau evreilor – sau chiar amândouă – și același lucru s-ar putea întâmpla în România, promite Mircea Eliade, unde fiecare grup ajuns la putere ar provoca cu succes revoluție. „Nu domnilor, nu vă lăsați păcăliți de vorbe. Tot atâta sânge nevinovat se va vărsa pe străzi, fie că «puterea» va fi cucerită de «stânga», fie de «dreapta». Vom vedea bătrâni cu capetele sparte, oameni puși la zid și femei necinstite – și într-un caz și în celălalt. Și ne vom trezi mai păcătoși, mai îngreunați de viața aceasta tristă – și în dimineața steagului roșu, ca și în dimineața cămeșilor verzi. Este aceeași barbarie în amândouă părțile. Aceeași latură a brutei, a imbecilului și a incompetentului în Rusia și în Germania".

Belu Silber și Miron Radu Paraschivescu – militanți comuniști – se năpustesc împotriva adversarului lor. Acesta le răspunde prin articolul, cu un intenționat dezacord dintre subiect și predicat, *„Intelectualii e fasciști"*. I s-a reproșat că este ignorant, deoarece a susținut „autonomia spiritului". Adversarii săi au echivalat aceasta cu „fascism și escrocherie". Pentru a-l lumina pe oponentul său – dacă ignoranța este problema lui – Mircea Eliade arată ceea ce a înțeles prin autonomia spiritului: „a nu explica viața spirituală prin altceva decât prin legile spiritului. Adică a nu confunda «spiritul» cu sângele (cum fac rasiștii), nici cu sexul (cum face Freud), nici cu fenomenele economice (cum fac marxiștii)". Miron Radu Paraschivescu – cu rea credință – numește aceasta „fascism".

Mac Ricketts nu este îngăduitor cu Mircea Eliade, căruia îi reproșează: „Din păcate, în opinia mea, Eliade nu i-a răspuns lui Paraschivescu cu o critică a fascismului de pe temeiuri filosofice. Criticile sale anterioare, făcând referire la «confuzia planurilor», au fost toate de natură practică sau morală: huliganismul său, restrângerea libertății, lipsa omeniei" (II, p. 179).

Analizând felul cum – treptat – Mircea Eliade a început să simpatizeze sistemul dictatorial, Mac Ricketts face o justă observație: evenimentele trebuie interpretate ținând seama de epoca în care au

avut loc. „Această teamă de război, plus faptul că slăbiciunea României, datorată corupţiei guvernamentale, adăugată la teama de comunism – s-au combinat pentru a face dictatura o soluţie atractivă pentru un intelectual ca Eliade. El trebuia să ştie mai bine, *ni se pare azi,* dar noi judecăm lucrurile dintr-o perspectivă total diferită" (II, p. 183).

Pe câteva zeci de pagini e discutat termenul de *românism* în viziunea autorului *Huliganilor*. Acest cuvânt risca să fie identificat cu simpatizant nazist, fascist, rasist – *ceea ce nu era.*

Ideile lui Mircea Eliade – demonstrează convingător Mac Ricketts – continuă pe cele ale lui Eminescu, Hasdeu, Iorga, Pârvan. Comentând cele 12 articole legionare, autorul concluzionează că Eliade nu a fost antisemit. Acuzaţia lui Th. Lavi făcută în 1972 în revista „Toladot" din Ierusalim e ridicolă. Iată cum o comentează exegetul: „Insinuarea lui Lavi, care urmează citatului, precum că Eliade nu l-a vizitat pe Sebastian [în vara 1942] din cauza înţelegerii semnate de mareşalul Antonescu şi Gustav Richter (reprezentantul lui Eichman la Bucureşti) pentru deportarea tuturor evreilor în lagăre de exterminare este absurdă şi calomnioasă. Eliade a avut „dificultăţi" din cauza acestui articol al lui Lavi (el însuşi un fost student al lui Nae Ionescu)" (p. 393).

Ricketts aminteşte remarca lui Mircea Eliade că apartenenţa la un anumit partid nu îţi conferă nici talent, nici geniu, citând o frază fără echivoc a magistrului său: „Aceşti tineri scriitori pot fi excelenţi legionari, pot avea o viaţă morală şi spirituală excepţională, dar dacă n-au talent nu sunt scriitori".

Fraze disparate din articolele legionare ale lui Mircea Eliade, citate de Mac Ricketts, au fost pescuite de Norman Manea – desprinse din context şi uneori încurcând fişele – şi publicate în 1991 în violenta diatribă *Culpa fericită. Mircea Eliade, fascismul şi soarta fericită a românilor,* apărută în limba engleză în „The New Republic", tradusă în româneşte în „22" şi „Contrapunct" şi reprodusă apoi aproape în toate limbile europene.

A fost un articol **comandat**, aşa cum ne asigură în *Jurnalul* său Monica Lovinescu, la 2 aprilie 1990: „[Norman Manea] mă întreabă ce cred: **i se cere** în Statele Unite să scrie un eseu asupra cazului Eliade-legionar", [*Jurnal 1990–1993,* Bucureşti, Editura Humanitas, 2003, p. 89].

Alexandra Laignel-Lavastine reia aceleaşi fragmente, le reproduce trunchiat, interpretându-le tendenţios[5].

În legătură – mai mult sau mai puţin directă – cu ... implicarea politică sunt şi anumite opere literare. Capitolul XXV este consacrat *Huliganilor,* apărut în toamna anului 1935, distins cu premiul Academiei Române pentru cel mai bun roman al anului.

Ricketts arată că titlul – riscant şi confuz – nu are nici o legătură cu „ticăloşii antisemiţi", ci se referă la o atitudine pe care autorul o considera caracteristica unor tineri extrem de vitali, de inventivi – o exuberanţă fizică (îndeosebi sexuală), de indiferenţă sau dispreţ faţă de legi şi de neţărmurită încredere în propriile puteri şi posibilităţi intelectuale.

„Radiografia" făcută *Huliganilor* se referă la subiect – firul principal ilustrat prin citate caracteristice, demonstrând meticulozitatea construcţiei epice.

Ocupându-se de receptarea critică, dă dreptate elogiilor lui Şerban Cioculescu, Pompiliu Constantinescu şi Perpessicius. Demonstrează – pentru prima oară în istoria noastră literară – şubrezenia recenziilor lui Miron Radu Paraschivescu (în 1936) şi Ilie Constantinovski (în 1938).

Primul susţine că romanul a fost scris sub influenţa lui Heidegger „filosoful oficial al hitlerismului". Mac Ricketts arată, printre altele: „M. R. Paraschivescu a atribuit huliganilor lui Eliade, în general, o vedere exprimată doar de personajul secundar Tomescu – care nici măcar nu este huligan – şi apoi a continuat să afirme că aceasta este filosofia personală a lui Eliade. Prin astfel de manevre, el a reuşit să-l facă pe Eliade şi romanul său exponenţi ai filosofiei morţii" (II, p. 309).

Ilie Constantinovski – un alt stipendiat de N.K.V.D. – pretinde că Eliade e susţinătorul ideii de „moarte colectivă" – un element al filosofiei lui Alexandru Pleşa. Asociindu-i, autor şi personaj, el spune: „Este iluzia lui Pleşa-Eliade şi a puternicelor state totalitariste că generaţia tânără este frumos pregătită să moară".

În comentariul său Ricketts remarcă eroarea criticului. Acesta consideră că vorbele lui Alexandru Pleşa erau propriile convingeri

---

[5] Am prezentat pe larg toate acestea în articolul meu *Câteva erori dintr-un rechizitoriu*, „Jurnalul literar", Serie nouă, 2002, nr. 21–24, noiembrie – decembrie, p. 14–15.

ale lui Eliade, în ciuda faptului că, deşi evident la o lectură atentă „simpatiile" autorului se îndreaptă spre David Dragu mai întâi şi în al doilea spre Petru, care se opunea ideologiei lui Pleşa.

„Au fost scriitorii [criticii, M.H.] comunişti incapabili într-adevăr să vadă «mesajul» acestei cărţi sau au denaturat faptele în mod deliberat? Nu găsesc nimic în *Huliganii* care ar putea să fie interpretat ca propagandă la ideologia legionară; din contră, vederile lui Eleazar, dar şi cele ale lui Pleşa, care sunt cele mai apropiate de legiune, sunt, evident, respinse de personajele care reprezintă propriile vederi ale lui Eliade. Totuşi interpretările greşite ale romanului lui Eliade formulate în anii treizeci au fost întreţinute încă câteva decenii, până la reabilitarea lui Eliade din 1967 *Huliganii* a fost văzut ca un roman fascist, glorificând violenţa şi moartea, iar adevăratul său mesaj a fost aproape trecut cu vederea".

Nu am reprodus decât frânturi din argumentele exegetului american.

Monografia prezintă exhaustiv întreaga beletristică (*Isabel şi apele diavolului, Lumina ce se stinge, India, Şantier, Întoarcerea din rai, Nunta în cer, Secretul doctorului Honigberger, Nopţi la Serampore* etc.), solidarizându-se cu unele opinii, sau demonstrând erorile altora.

Cele două romane fantastice (*Şarpele* şi *Domnişoara Christina*) sunt asociate cu unele piese ale lui Lucian Blaga, poezii ale lui Dan Botta şi câteva dansuri ale lui Gabriel Negry care „au atins fantastical folclorului autentic".

Interesantă mi se pare discutarea prototipurilor personajelor. Pentru *Romanul adolescentului miop, Gaudeamus* şi *Maitreyi* identificarea e facilă.

Isabel – ne sugerează Mac Ricketts – are drept „materie primă" biografia Norinei, fata cea mare a Doamnei Perris (numită în *Şantier,* Helen). D-na Oxon din acelaşi roman are multe din trăsăturile d-nei Perris, gazda sa din Ripon Street 82.

Ileana din *Nunta în cer* are câteva elemente din biografia Ninei, iar David Dragu din *Huliganii* este, până la un punct, un alter-ego al autorului.

Amatorii de date inedite nu vor fi deziluzionaţi parcurgând *Originile româneşti...* Iată câteva: Zaharia Stancu a oferit un portret ficţional al *Criterionului* în romanul său *Vântul şi ploaia* (1969); Fănică Niculescu dintr-un roman cu cheie al lui Petru Dumitriu are

drept prototip pe Nae Ionescu; datele noi despre Jenny Isac i-au fost furnizate de cercetătorul Liviu Bordaş.

Nu avem suficient spaţiu pentru a ne opri mai pe larg la cele peste 150 de pagini consacrate de autor orientalistului, istoricului religiilor, filosofului culturii. Este analizată temeinicia şi originalitatea metodei autorului *Yogăi* de a explica riturile, simbolurile şi ideile culturii arhaice. Comentării volumelor *Yoga, Alchimia asiatică, Cosmologie şi alchimie babiloniană* le adaugă ample referiri la cursurile ţinute în cadrul catedrei de logică şi metafizică a Universităţii din Bucureşti precum şi la unele conferinţe radio (*Despre rugăciune, Sentimentul morţii în creştinism, Maica Domnului*).

Articolele din cele trei fascicule ale publicaţiei *Zalmoxis* (1939 – 1943) scrise în engleză şi franceză au făcut cunoscut numele lui Mircea Eliade în cercurile specialiştilor europeni. Dintre savanţii străini care l-au influenţat în studiile scrise în anii 1936 – 1939, Mac Ricketts îi citează pe: Ananda Coomaraswamy, Paul Mus şi Carl Hentze. Dintre români a avut afinităţi cu Lucian Blaga „în ciuda diferenţelor fundamentale în teologie, temperament şi metodologie".

Dragostea şi respectul nu îl transformă într-un servil interpret. Atunci când nu e de acord cu ceva, spune lucrurilor pe nume. De pildă, e singurul exeget al lui Mircea Eliade având rezerve asupra textului *Folclorul ca instrument de cunoaştere,* considerat drept „unul din cele mai ciudate articole". Bineînţeles că îşi argumentează opinia.

Nu toate observaţiile sunt pentru biograful său litere de evanghelie. Atunci când descoperă contradicţii şi inexactităţi nu ezită să le noteze cu o introducere ironică: „Memoria pare să-l înşele pe Eliade". [La Swarga Ashrame a stat trei şi nu şase luni cum pretinde în *Memorii* – de la sfârşitul lunii octombrie 1930 până în ianuarie 1931, articolul critic al lui Vasile Bogrea din 1926 a fost publicat în „Societatea de mâine", nu în „Cele trei Crişuri", aşa cum îşi amintea memorialistul].

Cu scrupulozitate Mac Ricketts verifică neconcordanţele şi pe baza documentelor stabileşte cronologia exactă: data când a fost scris *Gaudeamus* (p. 140 – 141, vol. I); data depunerii tezei de doctorat (p. 471, vol. I): terminarea versiunii definitive a romanului *Maitreyi* (p. 514, vol. I).

Din dorinţa de exactitate şi precizie el devine uneori puţin pedant, indicând distanţa în km a diferitelor localităţi din India sau România

sau cursul dolarului într-o anumită perioadă, pentru a ne da seama de valoarea unei sume de bani.

Esenţial este însă altceva. Discipolul e fascinat de numeroasele faţete proteice ale personalităţii lui Mircea Eliade şi ne convinge şi pe noi de aceasta. Eroul său nu ne apare totuşi ca un zeu, ci ca un om din carne, sânge şi oase, asemenea fiecăruia dintre noi. Autor şi erou se caracterizează deopotrivă prin sinceritate, obiectivitate, simplitate, modestie şi firesc, muncă îndârjită şi „disperată", uneori în condiţii „infernale".

Notele ediţiei româneşti – aşezate la sfârşitul fiecărui capitol, aduc la zi cercetările, indicând bibliografia eliadistă apărută între 1988 – 2004.

Munca stăruitoare şi eficientă a traducătorilor – *care nu au primit absolut nici o remuneraţie* – merită recunoştinţa noastră. Micile deosebiri stilistice fireşte nu prejudiciază ansamblului.

Marele merit este că citatele din scrierile lui Mircea Eliade au fost reproduse după original şi nu traduse din engleză. Cu ajutorul lui Mac Ricketts cei cinci (Virginia Stănescu, Mihaela Gligor, Olimpia Iacob, Irina Petraş şi Horia Ion Groza) au făcut în această privinţă operă de benedictini.

Nu înţelegem ortografierea numelor de popoare cu majuscule (procedeu „brevetat" de Eliade)[6].

Pentru evitarea confuziilor o viitoare ediţie ar trebui să înlocuiască pe Alexandru Cuza cu *A. C.* Cuza, Ionescu cu *Nae* Ionescu, P. Constantinescu cu *Pompiliu* Constantinescu etc.

În timpul lecturilor mele din opera lui Mircea Eliade – de-a lungul anilor – impresionat de multilateralitatea preocupărilor lui de tip renascentist, mi-am amintit de o sintagmă a cronicarului: *se sparie gândul.* Aceeaşi inspirată metaforă mi-a venit în minte după ce am terminat de citit cartea lui Mac Ricketts.

Aştept cu nerăbdare continuarea părţii a doua a acestei biografii spirituale intitulată *Dezrădăcinatul* – climax al genialităţii eroului nostru.

---

[6] Ortografia românească dinaintea regimului comunist, pe care o respecta şi Mircea Eliade, păstrând-o şi în exil, scria numele popoarelor cu majuscule. Noua ortografie comunistă a scris popoarele cum scria numele de bacterii sau plante, potrivit ironiei lui Henry Jacquier şi din păcate se continuă [Nota editurii].

Mircea Eliade – balzacian*

De-a lungul întregii sale vieți avea să fie ținta celor mai prostești, mai necuviincioase, mai calomnioase atacuri îndreptate atât asupra persoanei, cât și a operei sale. Invidia nu-și potolește turbatele mânii decât tăvălindu-se în josnicie[1].

(André Maurois, *Prometeu sau viața lui Balzac*)[31]

În întreaga sa viață, Mircea Eliade a fost atras ca de un magnet de vastitatea și diversitatea personalităților enciclopedice.

B. P. Hasdeu l-a preocupat de la vârsta de 15 ani, când au început să-i apară articole și eseuri despre el. Cele două volume ale ediției critice publicate sub îngrijirea sa în iunie 1937 se intitulează *Scrieri literare, morale și politice*. Magul de la Câmpina a fost cunoscut de marea masă a criticilor, între anii 1925–1940, în primul rând datorită strădaniilor lui Mircea Eliade, care i-a consacrat peste 500 de pagini, discutând pe larg erudiția, vastitatea și multilateralitatea operei sale.

N. Iorga a fost idolul adolescenței și tinereții lui Mircea Eliade. Preocupările enciclopedice și uriașa sa putere de muncă l-au fascinat. Ori de câte ori se simțea obosit și deprimat, ridica privirea spre cele câteva zeci de volume ale marelui istoric pe care reușise să le strângă în rafturile bibliotecii sale. Forțele îi reveneau ca prin farmec și „apa vie“ a scrierilor lui N. Iorga îi dădeau puteri nebănuite. Articolele publicate în 1927, în „Cuvântul“, au fost urmate de eseuri, recenzii și studii scrise în italiană, franceză, engleză și portugheză – făcând cunoscută personalitatea savantului nostru dincolo de hotare.

Din literatura universală l-a încântat de timpuriu opera lui Voltaire, autor de romane, pamflete, epistole, monografii istorice, filosofice și de critică literară. Parcurgând două volume disparate din *Bibliografia* lui Bengescu, afli cu uimire alte mii de titluri ale ilustrului polihistor. În timpul războiului, Mircea Eliade l-a cunoscut pe Theodore Bestermann, directorul secției de bibliografie de la

---

* Publicat prima oară în *Caiete Mircea Eliade*, 4, Asociația „Crișana”.

[1] Epigraful eseului nostru se referă la Balzac. Cine a crezut însă că e vorba de Mircea Eliade nu a comis o inexactitate.

UNESCO, care a publicat corespondența lui Voltaire și intenționa să traducă întreaga lui operă în limba engleză. „Mă credeam voltairian – își amintește Eliade la 14 decembrie 1946 – pentru că eram polihistor și grafoman, admiram imensul talent literar al lui Voltaire, multilateralitatea geniului lui, fantastica lui bibliografie". (*Jurnal,* I, p. 97). Și azi se păstrează în arhiva scriitorului patru pagini de conspecte din Operele poetice, cu mențiunea olografă: *„Iarna 1923–1924, când eram volterian"*.

Numele lui Goethe, numit *inegalabil, inimitabil* apare de peste 40 de ori în memorialistică. Mircea Eliade comentează și citează din *Poezie și adevăr,* convorbirile cu Eckermann și din corespondență. Regăsindu-se permanent în destinul lui Goethe, compară multe momente din viața sa cu cea a scriitorului german. Similitudinea dintre cei doi e evidentă. „Este exact poziția mea față de scriitorii, savanții sau filosofii pe care i-am admirat, de la care am învățat, care m-au stimulat. Nu-i discut. Asimilez de la ei ce-mi trebuie și-mi văd de calea mea" (*Jurnal,* I, p. 602).

Unul dintre capitolele *Romanului adolescentului miop* se intitulează *Papini, Eu și Lumea. Omul sfârșit* al lui Papini constituia pentru tânărul Eliade o carte de căpătâi. Întrevedea numeroase asemănări între propria sa tinerețe și cea a autorului lui *Gog,* propunându-și să se schimbe, ca nu cumva cineva să-i spună că și-a imitat modelul. Studentul bucureștean citise și recitise numeroase din cărțile lui Papini, sublimiase pasaje, adnotase, făcuse extrase.

În anii exilului s-a gândit nu o dată la magistru și atunci când, în 1951, devine președinte al *Centrului român de cercetări,* i se adresează, rugându-l să accepte președenția de onoare a acestei asociații. În anii senectuții l-a privit cu spirit critic. Totuși, în memorialistică mărturisește: „Pentru mine, Papini reprezenta și altceva: adolescența mea, tinerețea în Italia, viața din țară, munca și biblioteca pe care am lăsat-o acolo. Orice contact cu opera lui Papini reanimează apele subterane care mă leagă de trecut și de țară" (*Jurnal,* I, p. 328).

Referințe ample despre afinitățile elective dintre eroul nostru și N. Iorga sau Goethe pot fi găsite în eseurile lui Mac Ricketts. Eu însumi m-am ocupat în cărțile mele de interferențele dintre biografia lui spirituală și cea a lui B. P. Hasdeu, N. Iorga și Papini.

Balzac a fost autorul preferat al lui Mircea Eliade în întreaga lui viață. Prima carte citită la zece ani a fost *Le Père Goriot.* La a doua

lectură, prin 1919–1920 devenise balzacian (după propria lui mărturisire).

Împreună cu colegul său, Mircea Mărculescu, cutreieră librăriile şi anticariatele, pentru a căuta cărţi scrise de Balzac. De fapt, prietenia dintre cei doi s-a cimentat datorită pasiunii lor comune. Îşi propuseseră chiar, la un moment dat, să traducă în româneşte întreaga operă a Titanului.

Peste mai bine de jumătate de veac, Mircea Eliade retrăieşte cu intensitate emoţia primelor lecturi. În timp ce citea la 24 august 1973 *Le Colonel Chabert,* parcă vedea în faţa ochilor acea cărţulie a lui Balzac, apărută în versiune românească în colecţia populară *Căminul.* Nu a uitat nici culoarea copertei, nici formatul. I-a rămas puternic întipărită în memorie „apariţia colonelului ieşind din groapa comună: capul răsărit ca o ciupercă din zăpada care acoperise câmpul de luptă, ţipetele speriate ale ţăranilor, care-l zăriseră mai întâi, curajul femeii, singura care a îndrăznit să se apropie de el". Colegii de la Liceul Spiru Haret, cărora le-a citit fragmente, erau profund emoţionaţi. „Umblam cu capul în jos, cu umerii uşor plecaţi, strivit de victorie, parcă *eu* aş fi fost autorul".

A doua perioadă balzaciană a fost 1934 – 1937, când îi citeşte întreaga operă.

Se păstrează în arhiva scriitorului vreo 20 de foi volante cu însemnări diverse din această epocă. Găsim notate cu pedanterie luna şi anul apariţiei a peste 80 de romane balzaciene, alături de citate (în franceză şi în română), cu indicarea ediţiei şi a paginii de unde au fost extrase.

Iată enumerarea câtorva teme din *Histoire des Treize*: descrierea străzilor Parisului, Influenţa romanelor fantastice ale timpului, Descrierea femeii noaptea, Amorul femeilor, Cerşetorii din Paris, Oraşul în construcţie, Muzica la orgă, Destinul artelor.

Întâlnim comparaţii, caracterizări, observaţii asupra compoziţiei cărţilor, judecăţi de valoare: „Stendhal un des hommes les plus spirituels et le plus profonds de cette epoque" (*La Maison Nucingen*, p. 21). Mircea Eliade constată în continuare că această carte e „făcută din divagaţiile unui dialog. Nu e o simplă povestire. Întreruperi, reveniri, scurtă istorie şi psihologie a personajelor, cuvinte de spirit. La pagina 49 Balzac se scuză prin Blondel şi laudă această artă de a construi pe nimicuri. Nu seamănă oare cu arta lui L. Sterne, cu Proust. Divagaţii etc?"

Mai reținem o singură notație: „Exasperarea , angoasa cardiacă pe care ți-o lasă a doua jumătate a seriei *Illusions perdus*. În special povestea lui David Sechard; prostiile care se fac, de către toți, ca să se afunde cât mai adânc în datorii. E ceva insuportabil. Balzac e pasionat de această temă atroce a suferințelor şi dezastrelor omului cinstit sau nepriceput față de coaliția invidioşilor şi canaliilor. Mă exasperează talentul lui de a chinui oamenii inocenți. Tema aceasta e generală în toată opera lui".

Problemele de alchimie, ocultism şi magie îl atrag încă din adolescență. Atunci când le descoperă în cărțile citite, le comentează cu interes şi pasiune. În „Universul literar" din 16 decembrie 1939 publică un eseu despre *Séraphita* de Balzac (retipărit în volumul *Mitul reintegrării* din 1942). Este vorba de reluarea unei teme antropologice din *Banchetul* lui Platon – tipul omului desăvârşit, „arhetipul primordial". Făptura misterioasă din romanul balzacian iubeşte şi e iubită în acelaşi timp de Minna – care-l consideră bărbat şi de Wilfrid, care vede în el o femeie.

Câteva pagini de erudiție scrise de Eliade trec în revistă prezența arhetipului androgin în literatura universală şi ideile misticului Swedenborg, ce l-au înrâurit pe Balzac în scrierile acestei opere.

Într-o călătorie făcută în Suedia, în august 1970, autorului Mitului reintegrării îi vin în minte peisajele fiordurilor descrise de Balzac în *Seraphite,* gândindu-se, în acelaşi timp, la Strindberg, care povesteşte, în *Inferno,* cum i-au căzut în mână cărțile lui Swedenborg.

La sfârşitul lunii august 1947, în timp ce lucra ca un ocnaş la Prolegomenele ce vor deveni *Tratatul de istorie a religiilor,* gândul îi zboară la literatură, dorind cu intensitate să-l recitească pe Balzac.

Nu numai gândurile i se îndreaptă spre autorul *Comediei umane.* Aceasta îi populează şi visele: *28 august 1947*: „M-am deşteptat cu o poftă nebună de a reciti *La Cousine Bette* şi cu amintiri despre Mihail Sebastian, căruia atâția ani încercasem să-i insuflu pasiunea balzaciană, ca să aud că devenise balzacian în ultimii lui ani de viață" (*Jurnal,* I, p. 119).

La 4 septembrie citeşte pentru a opta sau a noua oară *Le Père Goriot.*

Euforia balzaciană durează toată toamna şi iarna 1947 şi primăvara anului următor. Vrea să parcurgă întreaga bibliografie critică, scăldându-se într-o aridă şi insipidă erudiție.

Recitirea cărților lui Balzac îl încântă, fiind cucerit în primul

rând de autenticitatea personajelor – adevăraţi monştri, măcinaţi de ambiţie şi parvenitism.

Reflectează asupra compoziţiei, exprimându-şi dorinţa de a vedea şpalturile manuscriselor. Unele capitole, adăugate textului iniţial, pot fi depistate cu uşurinţă. De pildă, în *Le cousin Ponce,* capitolul XXXII – *Tratat despre ştiinţele oculte* – este evident ulterior.

Îşi dă seama că problema centrală a creaţiei balzaciene e coexistenţa fantasticului cu realismul şi face câteva observaţii concrete referitoare la *Seraphite* şi *Le peau de chagrin.*

Deoarece în 1950 se împlineau o sută de ani de la moartea scriitorului francez, îşi propune să scrie, sub pseudonim, o Viaţă a lui Balzac. „Ar fi fost o monografie compusă de un scriitor deprins cu exegezele diferitelor simboluri religioase şi parareligioase" (*Memorii,* ed. a II-a, p. 408).

Cu luciditate Mircea Eliade priveşte penibilele începuturi ale lui Balzac, lipsa lui de cultură şi de gust şi transformarea lui ulterioară în titanul fără pereche. „De urmărit această cucerire de sine, care mi se pare mai extraordinară chiar decât geniul".

Admiraţia faţă de scriitorul său preferat nu-l împiedică să facă o ierarhizare a operelor acestuia, să se oprească asupra asperităţilor. La 29 august 1947, citind *Le cousin Ponce,* notează: „Îmi dau seama mai bine ca oricând de măiestria lui Balzac în prezentarea unui nou personagiu. În 15 pagini e clădită deja o viaţă şi un destin. Când prezintă prin aluzii sau rezumate personagii deja cunoscute din *Comedia umană* (cum e ilustrul Gaudissart sau Papinot), o face superficial, pretenţios".

Unele observaţii şocante rămân în *Jurnalul inedit,* fără a mai fi fost selectate ulterior.

La 80 de ani, tatăl lui Balzac avea o legătură amoroasă, în timp ce prima amantă a lui Honoré avea cu 25 de ani mai mult decât tânărul autor. (În paranteză fie spus, preferinţa pentru o parteneră cu mult mai în vârstă a fost „experimentată" de două ori şi de Eliade).

Prostul gust şi stridenţele sunt amendate cu severitate. La 3 septembrie 1947 citim în *Jurnalul inedit* despre impresia detestabilă făcută de felul în care Rastignac îşi începe scrisoarea, cerând 1200 de franci, ca să poată parveni la Paris: „Ma chère mère, vois si tu n'as pas une troisieme mamelle s'ouvrir pour moi...".

În acelaşi timp, nu este deloc zgârcit cu elogiile. „Dar pe de altă parte, ce formidabilă este profesiunea de credinţă pe care Vautrin o

face lui Rastignac în grădină. Ar trebui descrise pagini întregi. Cât de teribilă era viziunea lui Balzac! Ce sete de a ajunge cu orice preț și câtă voință de putere...".

Cu o fantastică putere de muncă Eliade recitește întreaga operă, parcurge textele a peste 20 de biografii (dintre care unele pur și simplu ilizibile), merge pe urma pașilor personajelor îndrăgite. Vizitează casa din strada Raynouard 47 unde a lucrat maestrul între 1840 – 1846 – cei mai prolifici ani ai săi. Nu se poate abține să nu comunice un amănunt comico-tragic. „Am văzut trapa prin care fugea într-o uliță de sub grădină, când era căutat de creditori".

După mai puțin de o lună, conchidea la 28 septembrie 1947: „Am lucrat câte 15 – 16 ore pe zi și am epuizat, acasă și la bibliotecă, esențialul documentării asupra Colegiului din Vendôme și a adolescenței lui Balzac. Am schițat în cinci pagini această tristă și patetică adolescență. Azi, cu toată frumusețea care mă îmbie la fereastră, am de gând să lucrez aceste pagini și să dau un text aproape definitiv. Pentru că nu mai știu cât timp voi mai fi liber să mă las mânat de pasiunea mea balzaciană. Și ar fi păcat să se piardă atâta entuziasm și atâta muncă".

Pe lângă cărți mediocre, precum a D-rului Cabanès (*Balzac ignorat*), citește altele admirabile: *Orientări străine la Honoré de Balzac* de Fernand Baldensperger. Extrage date comentându-le, emite supoziții, contestă unele afirmații din exegezele lui L. J. Arigon, Maurice Bardèche, Philippe Bertault, A. Prioult despre începuturile literare, dar și despre „ciudățeniile" eroului său, despre religie și muzică religioasă. După ce își expune părerile asupra eruditelor tratate și teze de doctorat celebre sau anonime, Mircea Eliade își exprimă dorința de a scrie „o carte liberă, în zbor de uliu pe deasupra bibliografiei, în care să se vadă ceea ce eu deja văd, ca nou și relevant: biografia ca instrument de cunoaștere" (*Jurnal inedit*, 24 septembrie 1947).

În câteva luni reușește să definitiveze o sută de pagini mari din această *Tinerețe a lui Balzac* (până la 1829 – anul apariției romanului *Les Chouans*).

Șansa de a găsi un editor e minimă. Într-un moment de luciditate (21 octombrie 1947) citim printre rânduri: „continui să redactez (mai mult pentru propria mea bucurie) eseul biografic despre Balzac".

După abandonarea proiectului, ori de câte ori i se oferea prilejul, nu ezita să reia lectura din opera lui Balzac și corespondența acestuia.

Notațiile din memorialistică menționează bucuria reîntâlnirii cu eroii *Comediei umane* (8 iulie și 2 decembrie 1974, 5 ianuarie 1975 etc.). Citind, la 24 noiembrie 1984, *La vieille fille* într-o ediție populară de buzunar, găsește răgazul să transcrie din Balzac: „Miturile moderne sunt mai puțin înțelese decât miturile vechi, cu toate că suntem devorați de mituri. Miturile ne asaltează din toate părțile, ele slujesc la tot, ele explică tot!"

Să nu uităm că Mircea Eliade a considerat literatura drept „fiică a mitologiei".

În timpul redactării cărții, Mircea Eliade se implică în mod direct în „evenimente". La 13 octombrie 1947 descoperă câteva pagini scrise de Octav Mirbeau. Are o teribilă insomnie și revelațiile scriitorului francez asupra agoniei și morții lui Balzac îl neliniștesc. *Jurnalul* nu destăinuie amănunte.

Aflăm câte ceva din cea mai completă și valoroasă biografie *Prometeu sau viața lui Balzac* de André Maurois, apărută la Librairie Hachette în 1965 și în traducere românească în 1972. Într-un apendice de o pagină, autorul rezumă „scenariul" lansat de Mirbeau în noaptea morții lui Balzac: D-na Hanska, soția sa, se afla în brațele amantului, pictorul Champfleury. Dovedește în același timp „calomnia". Într-adevăr, tânărul pictor îi va deveni intim, dar ... peste doi ani. Iată cum „literaturizează" Mircea Eliade întâmplarea (în *Jurnal inedit*): „Bătăi în ușă: «Madame! Monsieur est mort!» era să iasă așa cum se afla, aproape goală. A oprit-o amantul, a silit-o să-și improvizeze o ținută decentă. O repede vizită în odaia mortuară, apoi s-a reîntors în iatac. În noaptea aceea, prima lui noapte de mort, Balzac a rămas singur... Sunt încă îndoieli asupra veracității revelațiilor lui Mirbeau. Le voi discuta în cartea mea. Dar mi se părea firesc ca lucrurile să se întâmple astfel. Cum ar fi putut muri, în alt chip, autorul *Comediei umane*?"

Presupunerile biografului român s-au dovedit întemeiate. Dar vom putea oare citi vreodată argumentația lui Mircea Eliade din textul inedit al tinereții lui Balzac? Manuscrisul a fost dat de autor spre păstrare unei prietene. Aceasta l-a găzduit (textul, desigur!) prin 1950, într-o pivniță pariziană. Ar fi chiar oare imposibil ca un cercetător să-l descopere și să-l încredințeze tiparului?

Corpusul de corespondență Mircea Eliade*

Scrisorile particulare adresate unei singure persoane erau aduse la cunoştinţa unei colectivităţi – mai mici sau mai mari – cu câteva milenii în urmă. În China, operele complete ale scriitorilor aveau câteva capitole cuprinzând corespondenţă către prieteni (în proză sau versuri). Epistolele scriitorilor latini Cicero, Seneca, Pliniu, Sallustiu şi Tacit au fost date publicităţii în timpul Renaşterii. Ele constituie un model şi un îndreptar stilistic.

Misivele lui Diderot, Voltaire, Balzac, Flaubert, Stehdhal, Mallarmé, Proust constituie o fidelă oglindă a vieţii politico-sociale şi private, oferindu-ne detalii asupra biografiei spirituale şi genezei numeroaselor capodopere.

Şi în România a fost încredinţată tiparului corespondenţa paşoptiştilor (N. Bălcescu, C. A. Rosetti), postpaşoptiştilor (B. P. Hasdeu şi Alexandru Odobescu) marilor clasici (Caragiale şi Eminescu) şi interbelicilor (Camil Petrescu, N. Iorga, G. Călinescu, Cezar Petrescu, Ion Barbu, Mihail Sadoveanu, Eugen Lovinescu, Al. Rosetti, Paul Zarifopol, G. M. Zamfirescu, Al. Philippide).

Dintre numeroasele discuţii pro şi contra imprimării textelor destinate iniţial unui singur destinatar, reţin o remarcă făcută cu aproape 70 de ani în urmă de Mihail Sebastian într-un excepţional studiu: „Faţă de atâtea ezitări, scrupule şi interdicţii, publicarea scrisorilor poate să pară un act nepios, iar lectura lor, şi cu atât mai mult comentarea lor, un fel de efracţiune. Dar toată istoria literară nu e decât un lung şir de impietăţi şi efracţiuni, pe care le justifică mai mult devotamentul decât curiozitatea noastră“ (Mihail Sebastian, *Corespondenţa lui Marcel Proust,* Bucureşti, Editura Fundaţia pentru literatură şi artă „Regele Carol al II-lea“, 1939, p. 14; repubicare din „Revista Fundaţiilor regale“, 1938, nr. 9–12).

Editarea *Corpusului de corespondenţă* Mircea Eliade e pe punctul de a fi încheiată. Am publicat în trei volume intitulate *Europa, Asia, America* (Editura Humanitas, 1999, 2004, 2004) cele peste o mie

---

* Publicat întâi în *Caietele Mircea Eliade,* 4, Asociaţia culturală „Crişana", Oradea, 2005, p. 5–39.

două sute de scrisori emise (1640 de pagini). Cineva îmi reproşa – în glumă! – că cele trei continente prezente în titlul volumului meu ar trebui să fie ... cinci (în Australia, la Sidney se afla savantul Samuel Angus, iar în Africa a avut loc un recent congres consacrat lui Mircea Eliade).

Din epistolele primite au fost publicate trei volume, *Mircea Eliade şi corespondenţii săi* (1993, 1999. 2003), rămânând să fie încredinţate tiparului literele R – Z[1]. O bună parte din aceste texte am publicat-o însă, în ultimele două decenii, în diferite reviste: „România literară“, „Manuscriptum“, „Viaţa românească“, „Orizont“, „Jurnalul literar“, „Revista de istorie şi teorie literară“, „Steaua“, „Cronica“, „Origini“.

Expeditorii şi destinatarii au cele mai variate profesiuni şi... îndeletniciri: orientalişti, istorici, geografi, folclorişti, muzeografi, psihologi, muzicieni, actori, regizori, editori, critici şi istorici literari, diplomaţi, bibliotecari, arheologi, publicişti, jurnalişti, lingvişti, critici de artă – mai mult sau mai puţin celebri. Unii dintre ei sunt cunoscuţi de cercurile largi, alţii – deşi de notorietate în propria lor specialitate – sunt ignoraţi de marele public. Le putem adăuga: colegi de liceu sau facultate, prieteni, gospodine, dansatoare, necunoscuţi, rataţi, maniaci, admiratori şi... iubite.

În franceză, engleză, italiană sau germană sunt redactate răvaşele către Marcel Brion, Ananda Coomaraswamy, Henry Corbin, P. L. Couchoud, Surendranath Dasgupta, Georges Dumèzil, J. Evola, Arturo Farinellii, Carl Gustav Jung, Ernst Jünger, Alf Lombard, Vittorio Macchioro, Paul Masson-Oursel, Aldo Mieli, Rudolf Otto, Giovanni Papini, Raffaele Pettazzoni, Mac Ricketts, Roberto Scagno, Carl Schmitt, Stig Wikander şi mulţi alţii.

Citez dintre români: Camil Baltazar, Lucian Blaga, Valeriu Bologa, Victor Buescu, Gh. Bulgăr, Al. Busuioceanu, Matei Călinescu, Ion Chinezu, Şerban Cioculescu, Emil Cioran, Petru Comarnescu, Ovidiu Cotruş, Vintilă Horia, Eugen Ionescu, Nae Ionescu, Nicolae Iorga, Ionel Jianu, Petru Manoliu, Dumitru Micu, Adrian Marino, Pericle Martinescu, Constantin Noica, Cezar Petrescu, Camil Petrescu, Ion Petrovici, Horia Roman, Al. Rosetti, Ion Simionescu, Marin Sorescu, Mihail Sebastian, N. Steinhardt, George

[1] În momentul în care această carte merge la tipar volumul 4, literele R – S a apărut la Editura Criterion Publishing [Nota editurii].

Uscătescu, Ionel Teodoreanu, Sorana Țopa, I. Valerian, Tudor Vianu, Al. Vona, Mircea Vulcănescu, Mircea Zaciu, Dan Zamfirescu.

Lăsând la o parte câteva texte convenționale, aceste pagini mustesc de autenticitate. Cei ce scriu (*atât Mircea Eliade cât și corespondenții săi*) nu-și imaginau vreodată că posteritatea le va cunoaște „mesajul".

Colecționez scrisori *de la* și *către* Mircea Eliade de peste 35 de ani. Am copiat mai întâi cele vreo 50 – 60 de epistole aflate la Biblioteca Academiei Române și la Biblioteca Centrală de Stat. Am achiziționat alte câteva de la anticari și tipografi. Cele mai multe texte se află în arhiva din țară a scriitorului, azi în posesia mea. Mircea Eliade mi-a dăruit alte câteva sute de misive, scrise în deceniul al șaselea din secolul trecut.

Originalele sau fotocopiile scrisorilor către Ionel Jianu, Vintilă Horia, Barbu Brezianu, Mac Ricketts, Mary Stevenson, Cezar Baltag, Dan Petrașincu, Nicolae Brînduș, Gh. Bulgăr, Pericle Martinescu, Constantin Noica, Șerban Nichifor, Andrei Oișteanu, Dan Zamfirescu mi-au fost oferite cu generozitate de către destinatari. Cele ale lui Carl Gustav Jung mi-au fost puse la dispoziție de cercetătorul elvețian Albert von Brunn, cele ale lui Vittorio Macchioro de eliadistul italian Natale Spineto, iar ale lui Brutus Coste, Ananda Coomaraswany și N. Steinhardt mi-au fost procurate de prietenul meu, exegetul american Mac Linscott Ricketts. Criticul și poetul Marin Mincu mi-a oferit xeroxul epistolelor cu Giovanni Papini. Cele ale lui Nicolae Märgineanu le am prin amabilitatea fiicei învățatului, d-na Daniela Mărgineanu-Țăranu, iar cele ale lui I. Valerian de la istoricul literar N. Scurtu.

Mulți corespondenți (sau familiile acestora) au publicat în diferite reviste misivele primite de la marele scriitor. Le-am transcris întocmai, menționând sursa.

S-a ivit cu această ocazie și un scandal de proporții. O tânără doctorandă la Sorbona, Mihaela Timuș, a publicat în „România literară" în iunie 2004, o violentă scrisoare la adresa mea, acuzându-mă de „fraudă juridică, morală și profesională". În naivitatea și credulitatea mea am publicat un articol în „Adevărul literar și artistic" unde-i elogiam cunoștințele eliadiste (*Doi tineri eliadiști,* în „Adevărul literar și artistic", nr. 574, din 3 iulie 2001). Scriam atunci entuziasmat, printre altele: Mihaela Timuș „e o cunoscătoare avizată a specificului istoriei religiilor, o eliadistă de

elită şi o traducătoare excepţională. Domnia sa este autoarea unei senzaţionale descoperiri: 54 de scrisori inedite (peste 150 de pagini scrise mărunt în limba franceză) ale lui Mircea Eliade către Stig Wikander, cel mai prestigios istoric al religiilor din Suedia. Această corespondenţă, aflată la Biblioteca Universităţii din Uppsala, căreia i-a adăugat răspunsurile destinatarului, aflate în România, a început să fie adnotată şi comentată în ultimele numere ale revistei „Archaeus". Munca ei îndârjită şi tenace, pasiunea ce-o însufleţeşte şi-i dă aripi ar trebui să constituie un exemplu pentru colegii de generaţie..."

Desigur că scrisorile lui Stig Wikander către Mircea Eliade – *oferite de mine* – au fost publicate în *„Archaeus", fără vreo aprobare specială.*

Folosind un vocabular de o rară duritate, doctoranda noastră mă consideră pe mine vinovat. Precum proceda „Scânteia" odinioară, domnişoara cere imperativ „desolidarizarea publică" din partea editurii de acest act fraudulos. Probabil că acuzatoarea mea avea proaspătă în memorie lectura unui text din martie 1938 împotriva lui Mircea Eliade (iertată fie-mi comparaţia): *„Cer solidarizarea cititorilor,* a purtătorilor de condei, a profesorilor împotriva acestui şarlatan cultural".

Bineînţeles că tânăra spadasină oferindu-mi aceste texte nu mi-a interzis vreodată să reproduc scrisorile transcrise anterior de dânsa. Atunci când nu am primit încuviinţarea, nu am încredinţat tiparului epistolele lui Paul Goma, Cicerone Poghirc, Virgil Tănase, Maria Manoliu-Manea, Arion Roşu, dăruite mie de Mircea Eliade.

ELIADE EXPEDITOR

Corpusul epistolar cuprinde informaţii de o inestimabilă valoare – multe dintre ele inedite – din perioada 1921 – 1986. Ne sunt prezentate aspecte majore ale spiritualităţii româneşti interbelice: istoria presei, literaturii, învăţământului, ştiinţei, sociologiei, teatrului, precum şi amănunte din biografia lui Mircea Eliade şi a acelora cu care şi-a întreţesut viaţa.

Putem reconstitui cu uşurinţă etapele de bază ale formării savantului, integrate organic în efervescenţa literară, ştiinţifică şi universitară a Franţei şi Americii. În cele peste o sută de scrisori către familie urmărim, succesiv, viaţa elevului, studentului,

doctorandului, ataşatului cultural şi profesorului. Viaţa din tabăra de cercetaşi (1921–1925), din Elveţia şi Italia (1927–1928), din India (1928–1931), din Anglia şi Portugalia (1940–1945), de la Paris (1945–1957) sau Chicago (1957–1986) apare cu luminile şi umbrele ei, dezvăluind duioşie, dragoste, ambiţie, setea de cultură, sinceritatea şi modestia expeditorului.

Nostalgia patriei e un laitmotiv al scrisorilor, al căror autor aparţine cu toate fibrele fiinţei lui acestor meleaguri. La 20 august 1946 uită de propriile lui necazuri şi-şi împărtăşeşte îngrijorarea faţă de părinţi: „Cu atât mai groaznică mi se pare seceta din ţară, de care am auzit şi care mă umple de durere. Bietul nostru popor, ce-o să mai aibă de mâncare, dacă până şi porumbul s-a uscat pe câmp".

În vara anului 1970 e deprimat peste măsură de inundaţiile din ţară; iar în martie 1977, aflând despre cutremurul care ne-a lovit, are inima sfâşiată de durere. Împărtăşind acest dezastru corespondenţilor săi din străinătate, se referă şi la alte lovituri primite de poporul român în zbuciumata sa istorie. La 27 martie 1977 îi scrie lui Stig Wikander: „Ultima catastrofă se înscrie în destinul tragic al sărmanei mele ţări. Sunt uneori ispitit să cred că soarta României este prefigurată în distrugerea Sarmisegetuzei; de 17 secole, nimic decât cenuşă...".

Bucureştiul tinereţii sale e evocat adesea: mansarda din Melodiei, strada Mântuleasa, Cişmigiul, Grădina Botanică, Pădurea Băneasa, roşcovii din străduţele ce duceau spre Dealul Spirii, grădinile de vară de altădată, spectacolele teatrale la care a asistat, interpreţii care l-au entuziasmat.

Între 23 august 1944 şi 31 august 1967, Mircea Eliade nu a avut drept de semnătură în publicaţiile din ţară. După ce această interdicţie a fost anulată, în revistele literare din Bucureşti şi provincie au început să apară nuvele, articole şi eseuri *de* şi *despre* scriitor şi savant. În aşteptarea celor două cărţi programate (*Maitreyi, Nunta în cer* şi *La ţigănci* şi alte povestiri), Mircea Eliade se gândeşte cu intensitate să vină în ţară, să-şi revadă familia şi prietenii. Condiţia fundamentală era însă să fie cunoscut şi citit. La 30 noiembrie 1968 îşi dezvăluie gândurile către Alexandru Rosetti: „Am impresia că în ţară sunt doar «un nume», dar că aproape nimeni nu m-a citit (n-a avut cum...). Vizitarea ţării în asemenea condiţii mi-ar fi fost penibilă. Aş fi avut impresia că sunt o statuie fabuloasă la care oamenii se uită cu admiraţie sau curiozitate, pentru că li s-a spus că reprezintă

pe cineva care a fost cineva în vremurile lui. Dar lucrurile se vor schimba în clipa când voi simţi că sunt prezent în cultura românească".

Încă din 12 aprilie 1968 „vedea" această întoarcere în mod firesc, fără surle şi trâmbiţe: „Sper foarte mult – îi scria lui Dumitru Micu – să pot vizita ţara în curând să-mi văd familia, de care m-am despărţit acum 28 de ani. Sunt din fire timid şi chiar sălbatic, aşa că gândul primirilor oficiale mă sperie şi mă paralizează. Dacă aş şti că trebuie să asist la vreun banchet în «onoarea mea», mi-ar pieri pofta. Şi m-aş întoarce din drum. Dar am atâţia buni prieteni la Bucureşti şi mă încred în priceperea lor de a mă ţine departe de onoruri şi recepţii".

Permanent îşi exprimă dorinţa de a-şi revedea patria, după ce va deveni prezent în cultura noastră prin câteva cărţi. Mai era însă necesară o formalitate: obţinerea cetăţeniei americane. Cu paşaportul de *apatrid* pe care-l avea îi era permis să circule în toate ţările, în afară de România.

Constantin Noica, Al. Rosetti, Barbu Brezianu, Arşavir Acterian, Cezar Baltag, Gheorghe Bulgăr, Mircea Handoca şi ceilalţi corespondenţi îl aşteptau cu sufletul la gură, în vara anului 1970. Dar începând cu luna februarie au început dezamăgirile. Cărţile sale îşi întârzie nejustificat apariţia, recenziile şi eseurile despre Eliade sunt blocate, volumele, tipărite în străinătate, expediate în România, în loc să ajungă la destinatari sunt reţinute la vamă. Exasperat că a fost pus din nou la index, constata îndurerat: „Sunt condamnat la inexistenţă, atât în «patrie», cât şi în neagra străinătate" (către Constantin Noica, 25 aprilie 1971).

Încă de la 16 iunie 1970 îi scrie lui Gheorghe Bulgăr despre cauzele destrămării iluziilor, conchizând: „De ce să vin? Nu m-am ploconit niciodată nimănui, nici în ţară până în 1940 (când am plecat la Londra), nici la Paris, între 1945 – 1955, nici în America, din 1955 încoace. Mi-am văzut cinstit de treabă şi tot aşa voi face şi de-acum înainte. Ştiu că după moartea mea voi fi recunoscut oficial şi de neamul din care fac parte. Şi asta mi-e destul!"

Răsfoirea *Bibliografiei* ne confirmă că, între 17 iulie 1970 şi 3 martie 1972, nu a apărut nici o referire la scriitor sau savant. Anii 1972 – 1973 au fost, de asemenea, anii cei mai „sterpi" în exegeza eliadistă. A urmat un năucitor flux şi reflux al reconsiderării. Cât de stranie şi ridicolă e invitaţia din martie 1977 a lui Theodor Burghele,

preşedintele Academiei Române: „În măsura în care veţi fi de acord, veţi avea posibilitatea unor întâlniri cu oameni de ştiinţă şi cultură, veţi vizita locuri pitoreşti ale patriei, monumentele ei istorice şi veţi putea lua cunoştinţă direct de înfăptuirile ultimelor trei decenii. Ne-ar bucura ca, în cazul acceptării invitaţiei, să efectuaţi vizita în ţară la începutul lunii mai 1977, având astfel posibilitatea de a participa la sărbătorirea Centenarului Independenţei României".

Mistuit de dorul de a-şi revedea familia şi ţara, Mircea Eliade răspunde cu demnitate şi durere: „Vă mulţumesc pentru invitaţia pe care mi-o faceţi din partea Prezidiului Academiei de a vizita ţara. Îngăduiţi-mi să vă mărturisesc, cu toată sinceritatea, principalul motiv pentru care nu o pot accepta: ignorarea sistematică a scrierilor mele literare, istorice şi filosofice în România".

* * *

Scrisorile mele de la Mircea Eliade! Cele 64 de texte cuprind 18 ani din viaţa mea (1968–1986).

De câte ori nu le-am recitit, la câţi prieteni nu le-am arătat! Pot fi uitate euforia, emoţia, febrilitatea mea? În fond, cele trei volume din *Europa, Asia, America* reproduc scrisorile adresate mie în peste 70 de pagini (tipărite). Sunt citat în alte peste 20 de scrisori (adresate altora). E o performanţă!

În plicuri se află şi câteva materiale destinate să fie publicate în revistele din ţară: *Eminescu* („Revista de istorie şi teorie literară", 1985, nr. 3, iulie–sept.), *Sergiu Al. George* („România literară", 1984, nr. 36, iulie 26), răspunsurile la un interviu („Viaţa românească", 1982, nr. 2, februarie). Sunt singurele texte dactilografiate. Celelalte peste o sută de pagini sunt scrise în întregime de mână, uneori mai citeţ, alteori mai tremurat, în marea lor majoritate cu cerneală neagră, din când în când cu adnotări şi sublinieri, notate în grabă, cu creionul.

Din rândurile către mine prind viaţă atmosfera redacţională de la „Vremea" şi siluetele lui Pompiliu Constantinescu, Tudor Vianu, Aron Cotruş, Alexandru Rosetti, Pericle Martinescu, Şerban Cioculescu, Petru Comarnescu, Ionel Jianu. Unele amănunte – comunicate mie – nu sunt comentate în memorialistică: „L-am cunoscut destul de bine pe Tudor Vianu. Şi poate ne-am fi împrietenit dacă, în primăvara lui 1940, n-aş fi plecat la Londra. Îmi propusese chiar să scriem împreună o carte despre Simbol – el tratând subiectul

filosofic, eu urmând să redactez partea istorico-religioasă“ (8 mai 1969).

Descoperind în arhivele radiodifuziunii conferinţele sale radiofonice, i-am cerut permisiunea să le public în „Manuscriptum“. Fiind de acord cu solicitarea mea, Mircea Eliade îşi amintea, în acelaşi timp, la 16 iulie 1979: „Cât despre doctorul V. Voiculescu: cu toată diferenţa de vârstă, ajunsesem buni prieteni. Îl interesau mult India, esoterismul, magia etc. Eram amândoi în Comitetul Societăţii Scriitorilor Români, sub preşedenţia generalului Condiescu; după moartea generalului (primăvara 1939), profesorul N. I. Herescu i-a luat locul, iar eu am devenit secretarul Societăţii. De multe ori, ieşind de la Radio, doctorul Voiculescu trecea pe la sediul Societăţii şi stam de vorbă. Evident, doctorul stăruia să continuu conferinţele, de aceea cred că am pregătit texte în 1939 şi, poate, chiar în 1940 (am plecat la Londra în aprilie)“.

Comentând unele cărţi editate de mine, Mircea Eliade evocă momente din propria-i viaţă. Volumul *Cartea munţilor* de Bucura Dumbravă e frunzărit cu emoţie: „Am fost şi eu membru la Hanul Drumeţilor şi, între anii 1920 – 1940, nu cred că a fost vară în care să nu petrec cel puţin o săptămână în Bucegi sau în împrejurimi. Când am văzut fotografia Pietrei Craiului, mi-a stat inima în loc, cum se spunea pe vremuri. Exact pe unul din colţii vârfului am dormit, un grup de cinci-şase cercetaşi (era prin 1923, aveam 16 ani), ne rătăciserăm şi credeam că, ajungând pe creastă, vom putea coborî în Muntenia. Am ajuns noaptea ne-am legat cu centiroanele de nişte jepi prăpădiţi – şi am dormit dârdâind de frig. Numai dimineaţa ne-am dat seama ce nebunie făcusem şi ne-a apucat frica“. (6 august 1970).

Altă dată, impresiile de lectură sunt însoţite de judecăţi de valoare. Volumul *Corespondenţă* de G. T. Kirileanu, apărut la Editura Minerva în toamna anului 1977, nu îi este indiferent: “L-am citit aproape din scoarţă în scoarţă, cu foarte mult interes. Scrisorile lui Vasile Bogrea şi George Vâlsan sunt admirabile. Cât de puţin norocoşi am fost şi continuăm să fim! Aceşti giganţi ai culturii româneşti chinuiţi de boală în tinereţe, seceraţi la începutul maturităţii lor ştiinţifice“. (28 septembrie 1977).

Activitatea mea editorială e amintită şi în misivele către alţi corespondenţi. Astfel, îi scrie la 26 martie 1984 lui Cezar Ivănescu: „Constantin Noica şi Mircea Handoca pregătesc şi ei o «ediţie

cronologică», au depus deja un manuscris de circa 2000 de pagini (scrierile mele din adolescență și prima tinerețe, multe inedite)". Surorii sale, Corina, îi comunică, la 1 februarie 1985: „Încă n-am primit scrisoarea lui Handoca. Să sperăm că volumele (texte din adolescență) vor apărea, altminteri ar fi păcat de munca lui".

După 1980 am început să-i trimit copii ale corespondenței aflate în țară. Reacția a fost previzibilă. „Am citit cu mare emoție cele două scrisori ale lui Lucian Blaga". (7 mai 1985).

În mai 1984, dăruiește Bibliotecii Universitare din București câteva sute de volume și colecția revistelor de orientalistică și antropologie culturală. E îndurerat că, datorită unor tergiversări birocratice, cărțile nu ajung la destinație: „Îmi pare rău că planul cu biblioteca mea pe care voiam s-o dăruiesc în întregime Bibliotecii Academiei sau Universității nu se realizează. De un an de zile nici un cuvânt". (18 martie 1985). Până la urmă, totul se va rezolva cu bine. Când l-am văzut la Paris, în toamna anului 1985, i-am înmânat o scrisoare de mulțumire din partea lui Ion Stoica, directorul Bibliotecii Universitare. Țin minte și acum bucuria Profesorului și marea lui satisfacție că studenții bucureșteni vor putea consulta aceste cărți.

Unii spuneau că nu-l mai interesa cultura română contemporană. Inexact! Scrisorile mele (și ale altora, de altfel) au numeroase pasaje ce se referă la Zoe Dumitrescu-Bușulenga, D. Micu, Nicolae Manolescu, Marin Sorescu, Cezar Baltag, Ștefan Bănulescu, Gh. Bulgăr, Ovidiu Bârlea, Adrian Fochi, Virgil Cândea, Ovidiu Cotruș, Petru Caraman, Ioan Coman. Aprecierea operelor acestor distinși oameni de cultură e însoțită de dorința de a-i atrage pe unii dintre ei, în redactarea unor lucrări de referință. E îndurerat de trecerea în neființă a lui Al. Oprea și Nichita Stănescu, dar în special de cea a lui Sergiu Al.-George. La 2 ianuarie 1982, îmi scria: „Moartea lui Sergiu m-a afectat profund. Nu numai că îl apreciam enorm, dar tocmai mă pregăteam să-i scriu, mai întâi, ca să-i laud cartea (pur și simplu superbă!) și apoi ca să-l rog să mă ajute să închei *Histoire III,* redactând o parte din capitolul despre India medievală. Era singurul care o putea face. Scriu cu atâta greutate și atât de puțin, încât, fără colaboratori nu știu cum voi putea încheia ceea ce ar fi trebuit să fie *magnum opus* al tinereții mele".

Oricât ar părea de neverosimil, Mircea Eliade dorește să fie la curent cu publicațiile din țară și mă roagă să-l ajut în această privință:

„Cum nu mai primesc de vreo doi-trei ani nici o revistă, ţi-aş fi recunoscător dacă m-ai abona (prin avion) la „România literară". (12 februarie 1984).

Tăieturile din presă cu care erau burduşite plicurile mele nu-i erau suficiente. E încântat de cutare eseu al meu pe care-l consideră excelent (*Constantin Noica în viziunea lui Mircea Eliade*). Altă dată e mai... analitic: „Am citit cu mare interes articolul d-tale despre *Mircea Eliade şi spiritualitatea românească.* Este foarte util. Revelează o dimensiune importantă a activităţii mele interbelice pe care nu mi-o aduceam perfect aminte. Îţi mulţumesc". (24 aprilie 1985).

Scrisorile lui Mircea Eliade conţin numeroase date asupra etapelor vieţii, răspund la zeci de întrebări puse de mine, fac (uneori) referiri la propriile boli (gripă, cataractă, artrită reumatismală). Sunt relatate telegrafic sau amplu impresii de călătorie, detalii asupra genezei şi elaborării diferitelor opere, premii, doctorate şi alte distincţii.

Ultima scrisoare primită, datată 18 ianuarie 1986, e de o tristeţe sfâşietoare:

„În noaptea de 16 decembrie, biroul meu de la Readville School (alături de casa în care locuim şi unde lucrez de douăzeci şi opt de ani) a luat foc (nu s-a putu preciza cauza). Dacă ar fi ars numai biblioteca, n-ar fi fost prea grav. Dar au ars caiete de note, mapele cu materiale, o bună parte din manuscrise (din fericire *Jurnalul* a fost salvat; se afla într-un sertar al biroului, unde flăcările au pătruns în momentul când au intervenit pompierii). Câteva mii de scrisori... şi foarte multe dactiloscripte. Ce s-a salvat (câteva mii de pagini dactilografiate) poartă urmele apei pe care au turnat-o din belşug pompierii (câţiva centimetri, în biroul meu, ca să nu se aprindă camerele alăturate), care au lucrat până dimineaţă, încercând să salveze (ce – cărţi pe jumătate arse, caiete, manuscrise, scrisori) şi apoi să usuce sutele de volume mutilate, miile de pagini desfigurate... Tot ce s-a putut «salva» a fost adunat într-o sală de cursuri, în vreo cincizeci de cutii şi trei studenţi încearcă să claseze materialele. Reparaţia biroului va lua două-trei luni. Până atunci stau acasă (am şi aici o bibliotecă). Petrec două ore pe zi (nu rezist mai mult) încercând să recuperez o parte din materialele salvate".

*

Corespondenţa emisă ne oferă o imagine elocventă a adolescentului şi tânărului, cu febrilitatea acelor ani, cu proiectele sale

grandioase. Imediat după terminarea liceului, își dă seama cine a contribuit la cizelarea darurilor sale native. Unul dintre aceştia e fostul său profesor de latină Nedelea Locusteanu: „Nici unul dintre elevii voştri nu vor uita orele în care se biciuiau superficialele cugetări, lipsa de plan, obscuritatea exprimării, retorismul searbăd, şirul de fraze dezarticulate şi se sfătuiau preciziunea, claritatea, documentarea şi sobrietatea. Din fericire am ştiut să-mi asimilez învățămintele izvorâte din cultura clasică şi roadele se arată îmbelşugate".

Colaborările la diferite reviste, propunerile de articole şi cărți, onorariile primite, îndoielile şi speranțele elevului de liceu, autor a peste o sută de articole, pot fi reconstituite din epistolele către „Ziarul ştiințelor populare " şi *Casa şcoalelor.*

Înainte de a fi împlinit 20 de ani, corespondează cu reputați savanți străini: Raffaele Pettazzoni, Carlo Formichi, Arturo Farinelli, Giovanni Papini, Ernesto Buonaiuti, Aldo Mieli, Vittorio Macchioro. Elev de liceu sau student în primul an, era fericit atunci când unii dintre aceşti învățați i se adresau cu formula introductivă „Domnule doctor" sau „Stimate domnule profesor". Nu-şi puteau închipui că asemenea erudiție poate fi întâlnită la un tânăr fără nici un... titlu universitar. La 9 decembrie 1927 se destăinuie lui Valeriu Bologa: „Nu sunt doctor, cum spune Mieli. El m-a pus astfel pentru că toți ceilalți redactori erau profesori şi doctori. Ştie că sunt student în filozofie din intensa corespondență pe care am avut-o cu el acum doi ani. Aşadar, nu eu sunt vinovatul".

Celebrilor istorici ai religiilor le trimite propriile articole, le solicită cărțile, vorbindu-le despre firava activitate a societății de orientalistică (în realitate, discuțiile cu colegii şi prietenii, în mansarda din strada Melodiei).

Lui Vittorio Macchioro, directorul Muzeului de antichități din Neapole, în mai 1926, îi cerea scuze că se exprimă „în această franceză sui-generis (pentru a nu spune balcanică)". Încântat de încurajări, îi răspunde cercetătorului orfismului: „Suntem acum convinşi că vom reuşi în studiile noastre; ceea ce spuneți despre noi şi despre foamea noastră de a şti ne-a produs o fericire cu mult mai mare decât oricare «premiu» sau notă primită la examene".

Giovanni Papini a fost, cum se ştie, una dintre personalitățile culturale ce-au exercitat o influență remarcabilă asupra intelectualității europene interbelice, inclusiv în aria românească. Era, într-un anume

fel, inevitabil ca febrila adolescenţă a lui Mircea Eliade, în contextul caracteristicilor generaţiei tânărului savant român, să nu fie atrasă de creaţia gânditorului italian.

Cel dintâi articol dedicat lui Giovanni Papini urmărea, într-o tonalitate apologetică, psihologia, pasiunea pentru ştiinţele pozitive, experienţele întreprinse, frământările spirituale dominate de setea de certitudini. Mult mai revelatoare sunt însă cele trei foiletoane apărute în „Cuvântul", în decembrie 1926 şi ianuarie 1927. Autorul îi va trimite mentorului său aceste texte, însoţindu-le de o scrisoare admirativă: „Am scris chiar un *Uomo finito* al meu. Dar cu mari diferenţe. Romanul adolescentului român contemporan – masculin, viguros, încăpăţânat, consumat de crude lupte interioare, frământat de multiple necesităţi spirituale, cu o conştiinţă minunat de bogată – se numeşte *Romanul unui om sucit*. Există în el un capitol *Papini, Eu şi Lumea* care descrie influenţa, fecundarea, impulsul vital, orientarea, intensificarea forţelor, realizate de lectura exaltată a cărţii *Un uomo finito"*.

Va primi un răspuns la care discipolul se referă de câteva ori în memorialistică. În prima călătorie pe care o va întreprinde în Italia, în aprilie 1927, oprindu-se pentru câteva zile la Florenţa, îl vizitează pe Giovanni Papini. Are cu el o interesantă convorbire, publicată în „Universul literar" de sub conducerea lui Perpessicius.

În India contrastelor stă trei ani. Mizeria, sărăcia, epidemia de holeră nu îl descurajează. Aprofundează studiul sanscritei. Nu renunţă la excursii, la cumpărarea cărţilor, deşi aştepta cu emoţie în fiecare lună sosirea banilor salvatori din ţară. Neliniştea tânărului doctorand în aşteptarea bursei se amplifică în toamna anului 1929, când Maharajahul de Kassimbazar, având mari încurcături, îi suprimă temporar bursa. Nu mult după aceea protectorul lui indian moare de febră tropicală.

Deşi *Şantierul* şi *Memoriile* ne oferă suficiente date asupra studiilor şi distracţiilor – corespondenţa către familie face unele precizări, nuanţează. La mai puţin de o lună de la plecarea din ţară, îi scria mamei câteva rânduri calde de mulţumire. Altă dată e îndurerat că aceasta se împrumutase din nou spre a-i putea trimite câteva lire.

În această nesiguranţă a traiului cotidian, eroul nostru ştie ce vrea. Diletantismul şi improvizaţia nu au ce căuta în viaţa lui, o spune răspicat mamei într-o scrisoare din 20 februarie 1930: „Cred că drumul meu e filosofia orientală şi istoria religiilor şi pentru

nimic în lume nu-l părăsesc. Sunt de 23 de ani, nu mai pot începe în fiecare an un alt studiu. Vreau să fac din cariera mea profesorală nu numai un mijloc de existență, ci știință – pentru mine și indirect pentru cultura noastră, unde au lucrat nechemați și nepregătiți cu sutele. Fac apel la toate sentimentele tale de înțelegere. Încep să mă apropii de maturitate, unde nu se mai joacă de-a știința, ca la noi în țară.

Sunt chemat să fac un rol, dar trebuie să mă pregătesc. Cei pe care-i cheamă Dumnezeu renunță la confortul modern, părăsesc familie și prieteni și se fac misionari, întorcându-se în patrie o dată la 20 de ani, sau poate deloc. Nu e cazul meu, pentru că știința nu e atât de absolută ca un mesaj divin. Dar nu e mai puțin adevărat că, apucând pe acest drum, sunt nevoit să renunț la prezența voastră pentru un timp lung".

Leit-motivul epistolelor către Petru Comarnescu este munca înverșunată, continuă și permanentă: „Lucrez cu furie. Marele avantaj al călătoriei mele în Orient e faptul că nu-mi pot pierde timpul. Aici trebuie să lucrez". (11 decembrie 1928).

Lui C. Rădulescu-Motru îi relatează că, în fiecare zi, profesorul Dasgupta îl inițiază în aprofundarea operelor lui Kalidasa, vers cu vers. „Acest geniu e încă necunoscut ca lumea în Europa, deși nu e întru nimic inferior unui Horațiu sau Shakespeare. Vreau să asimilez nu numai limba sanscrită, ci și unghiurile critice ale ochiului și urechii indiene, să învăț a aprecia și refuza ce nu e indian. Numai astfel voi putea ataca la maturitate metafizica indiană". (18 mai 1930). Exact peste o lună revine cu o altă misivă. Dasgupta, invitat la Roma și Paris să țină câteva conferințe, ar fi dorit să vină și în România. Eliade sondează terenul. Nu s-ar putea ca societatea de Filozofie din București să suporte o parte din cheltuielile deplasării? Din păcate *ieri* ca și *azi,* pentru cultură nu se găsesc niciodată fonduri.

La 4 iulie 1931 se încumetă să-i scrie lui Nicolae Iorga, întrebându-l dacă nu s-ar putea crea o catedră de arabă și persană pentru profesorul Lucian Bogdanov: „N-aș fi îndrăznit a vă adresa această scrisoare dacă n-aș fi cunoscut via dumneavoastră dorință de a inaugura studiile orientale în învățământul nostru universitar și dacă nu mi-aș fi amintit finalul unuia dintre memoriile dumneavoastră academice. «Dar când vom avea oare orientaliștii noștri?» În același timp, numele profesorului Bogdanov e prea ilustru ca să nu fiu ispitit să-l unesc, sperând, de începuturile noastre persane și arabe".

Nici de data aceasta nu s-a primit un răspuns favorabil.

Geneza şi comentarea propriilor cărţi beletristice, de orientalistică, filosofia culturii şi istoria religiilor sunt expuse pe zeci de pagini în scrisorile către Vittorio Macchioro, Petru Manoliu, Valeriu Bologa, N. Argintescu-Amza, Ionel Jianu, Elena Beram, Constantin Noica, Gh. Bulgăr, Ion Chinezu; Brutus Coste, Mac Ricketts, Cezar Baltag, Barbu Brezianu, Dumitru Micu, Vintilă Horia etc.

Explicaţiile, amănuntele concrete, prototipurile personajelor, consideraţiile despre arhitectonica şi stilul operelor respective şi-ar pierde savoarea dacă ar fi rezumate (oricât de meşteşugit!). Ele trebuie citite de la sursă! Mă mulţumesc să consemnez oscilarea autorului între literatură şi ştiinţă. În diferite etape ale vieţii, preferinţa sa se îndreaptă fie spre una sau cealaltă componentă a creaţiei.

La 31 octombrie 1934, literatura ar fi ocupat locul secund. Cel puţin aşa îi scria lui Valeriu Bologa: „Mie puţin îmi pasă de toate succesele literare pe care le-am avut. Ţi-o spun sincer. Literatura a fost şi este încă pentru mine un passetemps, o supapă de siguranţă contra surmenajului. Când sunt prea obosit sau prea deprimat de himerele rezultatelor dăruite de munca mea ştiinţifică, mă apuc să scriu un roman. Am publicat atâtea cărţi într-un an pentru că le aveam gata scrise. Nu mă judeca după ce am tipărit, sunt lucruri vechi".

După mai puţin de două decenii, pasiunea ce-l obsedează e beletristica. Merge până acolo încât, la un moment dat, îi scrie lui Stig Wikander: „Abandonând literatura am comis o mare crimă împotriva mie însumi". (7 noiembrie 1950). Va reveni peste câteva luni, confesându-se aceluiaşi prieten: „dezgustul meu pentru erudiţie se apropie de punctul culminant. Pentru a mă salva, nu văd decât o soluţie: să arunc totul şi să mă refugiez la ţară şi să mă abandonez literaturii. Dar, din nefericire, am mâinile legate de multiple angajamente".

În ultimele trei decenii de viaţă, în pofida lucrărilor ştiinţifice esenţiale zămislite, va vitupera mlaştina erudiţiei, elogiind satisfacţiile oferite de literatură.

Dintre judecăţile de valoare emise asupra operelor scriitorilor români interbelici mă opresc la două scrisori adresate lui Lucian Blaga. La 5 octombrie 1937 îi scrie autorului *Spaţiului mioritic* despre deosebirile dintre omul universal (Eminescu) şi cel

enciclopedic (Hasdeu): „Enciclopedistul își «despică» prea mult opera – dar tocmai această repetată despicare îi verifică autenticitatea universalismului său. Dacă Leonardo ar fi trăit în secolul al XIX-lea, ar fi făcut, cu sau fără voia lui, istorie – *și* istorie. Iar dacă ar fi voit să-și depășească timpul – ar fi făcut preistorie sau folclor. Enciclopedistul (autentic, iar nu bolovănos) este mai mult un aspect geografic al universalismului".

Cealaltă epistolă a fost scrisă în urma lecturii *Genezei metaforei* care „deschide perspective magnifice". Îl îndeamnă pe interlocutor să traducă rapid scrierile sale într-o limbă de circulație. „Încep să simt vraja simfonică a sistemului d-tale". (29 iulie 1937).

Penultimul capitol din *Itinerariul spiritual* e intitulat *Ortodoxia*. El a apărut în „Cuvântul" la 12 noiembrie 1927. Explicații suplimentare găsim într-o scrisoare către Vittorio Macchioro, referindu-se la creștinismul la români: „Credem că totul este așa, pentru că așa a lăsat Dumnezeu. Există un minunat proverb românesc care spune: Suntem creștini așa cum arborii sunt arbori și păsările păsări. E ca și cum ar spune că suntem creștini *pentru că suntem oameni*. În românește cuvântul *creștin* este identic cu acela de *om*. Un țăran român crede că singura lui datorie e să fie «drept» și «bun», și fiind așa e *creștin*. Pentru el creștinismul nu este o dogmă, un organism extern de norme și amenințări, ci baza creației, singurul sens al acestei vieți pământești. Din această cauză străinii cred că suntem «fataliști» sau «indiferenți» din punct de vedere religios. Este o înțelegere total greșită a întregii probleme. Suntem doar toleranți și umili". (15 martie 1931).

Surprinzătoare și actuală este părerea dintr-o misivă către Vintilă Horia. Atât expeditorul, cât și destinatarul aveau ferma convingere a unirii dintre ortodoxie și catolicism: ***„Întocmai ca și d-ta, văd și eu obligatorie apropierea de Roma, dar nu văd încă formula. Am vorbit cu mulți iezuiți (nu mai spun de benedictini, atât de aproape de noi), ce îmi spuneau: «Când veți veni cu toate ale voastre, va fi o nouă renaștere a catolicismului roman». Trebuie să le dăm și lor, să-i ajutăm – întocmai cum vom primi și noi de la ei. De aceea, astăzi formula uniată mi se pare simplistă și provincială. Foarte bine că fenomenul a existat. Dar, în mare, va trebui să aibă altă deschidere. Întoarcerea la Roma nu va trebui să aibă aspectul unei Canosse. Nu știu cum va trebui făcut. Tensiunea spirituală post-apocaliptică (adică, dacă vom supraviețui ca neam și geografic,***

războiului), va fi astfel încât nu putem prevedea nimic, ştim doar că unirea se va face". (3 ianuarie 1953).

Această credinţă este comună, în zilele noastre, fruntaşilor celor două biserici. Într-un interviu luat de Lelia Munteanu Prea Fericitului Părinte Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române ne relatează despre întrevederea sa cu Papa Ioan Paul al II-lea: „Am vorbit la întâlnirea din 1989 despre lucrarea noastră pastorală, despre multe, chiar despre Mircea Eliade" („Adevărul", nr. 4540 din 7 februarie 2005).

Există o imagine deformată asupra opulenţei în care ar fi trăit Mircea Eliade. Corespondenţa dezvăluie cruda realitate: multe perioade din viaţa scriitorului au fost dramatice. Departe de ţară „raportează" familiei că, pentru a face economie a suprimat cafeaua cu lapte de dimineaţă. Au apărut însă şi alte „accidente": „Pantofii negri s-au rupt. Să-i repar? Pălăria s-a stricat mult de ploaie şi, deşi am dat-o la călcat, nu mai poate fi purtată". (8 aprilie 1928).

De-abia a trecut o lună şi vestimentaţia îi pune noi probleme. Ca să facă faţă protocolului (la ceremoniile diplomatice de la legaţia română şi poloneză) „trebuie să am o cravată" – (2 mai 1928). Singura cravată (cu care plecase în India) a început să se deşire, aşa că, la 4 martie 1929, îi scrie mamei din Calcutta: „Cu ea (această cravată) făceam faţă vizitelor, recepţiilor, spectacolelor. A trebuit să-mi cumpăr şi cravată. Din ce am luat din ţară, numai batistele mi-au fost suficiente. Restul, neadaptat, derizoriu".

E îngrijorat de ce va găsi la înapoierea în ţară, mai ales după ce primeşte veşti de la Valeriu Bologa. Optimismul lui robust pare să se clatine atunci când îi răspunde profesorului de istoria medicinii din Cluj, la 21 decembrie 1931: „Bănuiam că mizeria şi indiferentismul copleşesc toate instituţiile, sterilizează toate entuziasmele şi întunecă şi mintea şi speranţele – dar nu mi-aş fi închipuit că am ajuns într-un asemenea hal! Când mă gândesc că trebuie să iau toate de la început şi, poate, peste câţiva ani de muncă să fiu nevoit să las toate baltă şi să emigrez înnebunit de atâtea obstacole".

Ajuns romancier celebru, într-o perioadă de aparentă prosperitate face cu greu faţă greutăţilor. Nu ezită să-i scrie lui N. Argintescu-Amza la 14 ianuarie 1936: „Aici lucrurile merg din ce în ce mai greu. Se câştigă anevoie, chiar un minim de trai decent. Dacă

n-aş avea din când în când câte un roman, aş trăi la mahala, fără cărţi şi chiar fără tutun".

Din epistola datată 29 septembrie 1936, către acelaşi destinatar, aflăm amănunte: „Am avut câteva necazuri care m-au paralizat două săptămâni. Paralizie, pentru mine înseamnă sărăcie. Văd cu groază că se apropie termenul de chirie şi eu n-am manuscris. Aici am ajuns, după douăsprezece volume publicate şi după atâtea «succese»". Tragedia e că expeditorul e de o timiditate dezarmantă: „Nu mă pricep să forţez uşile. Orice student îndrăzneţ are mai multă trecere decât mine. Nici măcar nu pot pătrunde unde aş avea oarecare şanse. Portarii mă intimidează".

Rămas fără leafă în iulie 1938 e disperat. Titu-Ştefan Devechi e rugat să-i împrumute lunar „o mică sumă de bani".

Plecând în lagărul de la Miercurea Ciuc îl imploră pe editorul Georgescu-Delafras „să fii atât de bun să dai soţiei mele *orice sumă de bani* în contul drepturilor de autor". (29 iulie 1938).

Din sanatoriul de la Moroieni lansează un nou ţipăt de deznădejde către Mircea Vulcănescu. Neputându-şi plăti impozitul pe venituri literare, administraţia financiară a stabilit să i se pună sechestru pe bunuri: „Nu se poate ca ministrul să nu înţeleagă ridicolul tragic al publicaţiei de vânzare emise asupra unui scriitor închis şi bolnav". (13 ianuarie 1938).

Scăpat de sechestru, îşi concentrează toate forţele tipăririi revistei „Zalmoxis". Datoria de 50 000 de lei trebuie neîntârziat plătită tipografiei. Tudor Vianu e rugat să obţină subvenţie sau câteva abonamente de susţinere: „Am tăcut când n-am avut bani de coşniţă, am tăcut şi când n-am avut bani de chirie; de data aceasta nu mai am dreptul să tac". (8 septembrie 1938).

Lucrurile nu se rezolvaseră până la sfârşitul lunii. Scrisoarea către Emil Cioran din 27 februarie redă sugestiv starea lui sufletească: „Boala pulmonilor mei nu era lucrul cel mai grav. Mai bolnav eram de nervi. Extenuat de fugă, emaciat la Ciuc, zdrobit la Prefectură (şaptesprezece zile), înnebunit la sanatoriu, dezgustat mai ales de ce vedeam în jurul meu, a trebuit să mă reîntorc la starea de larvă ca să nu-mi pierd minţile... Deşi eram *un trist muritor de foame* mi-am adus aminte că m-am angajat să scot revista „Zalmoxis". Îmi trebuiau pentru asta cam 50 000 lei. Şi pentru că nu mi-i dădea nimeni, am început să-i «muncesc» eu. [Ţine minte că doctorii mi-au interzis munca intelectuală şase luni de-aici înainte]. Am semnat o poliţă,

am luat o traducere, am început să alerg la cunoscuţi după abonamente. Şi, cu toate acestea, nu pot acoperi suma. Este pur şi simplu înduioşător".

Se pare că după ce a părăsit sanatoriul, nu a avut trei luni drept de semnătură. Banii pentru coşniţă şi-i procura făcând traduceri pe care le semnau alţii. Într-o scrisoare către Cezar Petrescu directorul revistei „România literară", îşi calmează durerea: „Până azi n-am primit onorariul. N-am cerut niciodată onorarii, dacă ele nu mi s-au dat. De data aceasta sunt silit s-o fac. Şi îndrăznesc, pentru că ştiu că şi d-ta ai cunoscut spectrele sărăciei şi deznădejdii ultime ale unui scriitor nevoit să-şi vândă cu bucata biblioteca. Dacă m-aş şti vinovat de cel mai mic lucru, în afară de crâncena mea onestitate, aş răbda şi mi-aş aştepta sfârşitul hotărât de Dumnezeu. Dar repet, mi-este peste putinţă să-mi descopăr vreo vină. Şi atunci, mă întreb: cui foloseşte lenta mea pieire?" (25 mai 1939).

În Portugalia e nevoit să se împrumute ca să poată plăti spitalizarea Ninei. Nu renunţă însă la proiectul editării celei de a treia fascicole din „Zalmoxis". La 22 februarie 1943 îl roagă pe Constantin Noica să le solicite lui Mircea Vulcănescu şi Paul Sterian un împrumut pentru plata tipografiei. Se obligă ca în maximum şase luni să restituie suma.

Mizeria traiului zilnic ne este cunoscută din paginile *Jurnalului*. Hărţuielile permanente din anii şederii la Paris, lipsurile cărora nu mai poate să le ţină piept se amplifică după căsătorie, când trebuiau întreţinute ... două persoane.

Brutus Coste rămăsese singurul lui confident:

„Catastrofa mea financiară agravată de nefrita Christinei şi de vagotonia mea se datoreşte exclusiv seriei de ghinioane cu care mă lupt de multe luni. În nici un an n-am muncit mai mult ca anul acesta. M-am împrumutat în dreapta şi în stânga pe termene scurte şi lungi. Dar când am căzut bolnav nu mai aveam altă ieşire decât să strig şi mă înec". (28 iulie 1950).

Nici nu ne vine să credem! Savant elogiat de somităţile ştiinţifice, autor al *Tratatului de istorie al religiilor, Mitului eternei reîntoarceri, Şamanismului,* participant la congrese, nu are... cu ce să se îmbrace. Fiind invitat în Suedia să ţină câteva conferinţe, îi comunică, jenat, lui Stig Wikander: „Din nefericire, aşa cum ştiţi deja, sunt complet lipsit de veşminte. Ultimul meu costum, acceptabil (albastru închis – cel de la căsătorie!) a fost furat (de la acelaşi blestemat hotel) în

timpul absenței mele, în iunie trecut. Nu posed actualmente decât un costum cafeniu. Aş putea să mă prezint cu acesta în faţa publicului d-tră?" (7 februarie 1952).

„Salvarea" i-a venit de la bunul său prieten, Brutus Coste, căruia îi e recunoscător: „Multe, multe mulţumiri pentru costumul trimis. Am fost la croitor, să-l ajustez puţin şi să-i scurtez pantalonii. Voi avea un excelent costum „decent" pentru conferinţe. Deşi primăvăratec, voi vorbi cu el în faţa publicului suedez. Încă o dată, îţi mulţumesc şi te îmbrăţişez că te-ai gândit la mine". (14 martie 1952).

Citind cu atenţie cele trei volume ale corespondenţei emise, vom găsi alte exemple similare. Mulţi vor fi reţinut fraza dintr-o scurtă scrisoare către Nicolae M. Condiescu din 1 martie 1939: „Mi-e groază de ajutorul care ajunge prea târziu, când nu mai e nimic de făcut".

*

Pe lângă volumele cunoscute, există alte cărţi nedefinitivate, nefinisate. Dintre ele, cele mai importante sunt studiul consacrat Mătrăgunei (din care au apărut câteva fragmente) şi cele vreo 200 de pagini rămase inedite, din viaţa lui Balzac. Proiecte dintre cele mai variate sunt comunicate prietenilor şi cunoscuţilor. Unele au rămas doar în acest stadiu.

La 20 iulie 1927, îi vorbea lui Cezar Petrescu despre *Ispita Sfântului Anton*: „Pe o foaie volantă din 1925 – 1926 regăsesc acest titlu însoţit de o paranteză (poem). El figurează alături de altele într-o *Listă a cărţilor pe care le am gata în minte până acum*:

Filosofia liniei
Câţiva savanţi
Cărţi ciudate
Parabola
Schiţa unei lucrări asupra metafizicii
Cu excepţia câtorva portrete de savanţi – nimic nu s-a realizat".

Lui Petru Comarnescu îi scrie, la 22 aprilie 1929, despre prima parte a unui studiu intitulat *Cărţi reprezentative din viaţa Asiei*: „Dacă în vară voi avea câteva săptămâni de luciditate completă, voi putea sfârşi şi pamfletul – carte *Superstiţiile Europei moderne*, carte pe care am compus-o citind câteva probe de filosofie contemporană venite de la Paris, Marbug şi Londra. Am scris introducerea pe care

am intitulat-o *Crepusculul inteligenței*, pentru că eu socotesc stupiditate orice neaplicare la obiect. Urmează o seamă de capitole ce ilustrează, cu copioase exemple: confuzia metodelor, superstiția documentului, primatul naturii, incomprehensibilitatea simbolului, reacțiile teozofizante și diletante, superstiția cifrului și pierderea orientării realiste, adică metafizice, singura cunoștință precisă și proprie. Anumite capitole – spre pildă simbolul, natura, documentul – vor aduce surprinzătoare dovezi de rătăcire, de inconștientă decadență a inteligenței contemporane occidentale. Pamfletul va fi o urmare logică a cărții mele asupra filosofiei Renașterii".

Peste 20 de ani, ca și peste 40, corespondența ne oferă detalii semnificative:

31 octombrie 1952: „Eu plănuiesc mai de mult o cărțulie *La chute dans l'Histoire* – care nu are multe lucruri comune cu seria de articole *Căderea în istorie* pe care o publică *Îndreptar*. În această cărțulie „voi face socoteli definitive" cu diversele istoricisme posthegeliene, care, vrând-nevrând, sunt obligate să justifice orice întâmplare istorică, oricât ar fi ea de bestială, numai pentru că nu pot accepta *concretul, realul,* în afară de istorie. Dar nu voi putea „da drumul" acestei cărți, decât după apariția alteia, *La nostalgie du Paradis*; ... acolo voi încerca să arăt de ce realitatea umană nu e istovită de istorie, orice ar crede Croce, Ortega și toți ceilalți" (către Vintilă Horia).

2 iunie 1969: „Aș vrea să închei o altă «carte a inimii mele» *Comment peut-on être roumain?*, al cărei subtitlu va explica ce fel de „filozofie" a culturii românești încerc să prezint. Voi discuta numai ce va putea interesa pe străini, adică de la Eminescu încoace, dar stăruind mai ales asupra Renașterii pe care a cunoscut-o o cultură minoră, cum era a noastră, între 1925–1940 și datorită căreia a ieșit din provincialismul cultural de până atunci, arătând mai ales ceea ce este exemplar în această Renaștere și în ce sens procese similare se por repeta și în alte culturi minore și provinciale din Asia, Africa, America de Sud. Cred că, de data aceasta, experiența culturii românești din 1925–1940 poate deveni un model exemplar de-a dreptul pe plan mondial". (către D. Micu).

Își propune chiar o colaborare cu Petru Sergescu (matematică), Octav Onicescu (fizică), Valeriu Bologa (medicină). „În câțiva ani am putea, acești patru, publica o foarte interesantă monografie și am prezentat-o la Varșovia în 1933. Cu cât acest studiu va apărea mai

devreme, cu atâta aş fi mai fericit". (3 februarie 1931), către Valeriu Bologa).

Încă din 1930 se gândeşte cu seriozitate la organizarea unui Institut de studii orientale şi religioase la întoarcerea în ţară. Munca organizată şi deschizătoare de drumuri în această privinţă (despre care vorbeşte în scrisorile către Valeriu Bologa) se pare că şi-a găsit câţiva aliaţi, de vreme ce, la 3 septembrie 1934, N. Argintescu-Amza va afla de la Eliade că i s-a cerut un plan de activitate detaliat asupra acestui institut şi a bibliotecii sale.

Ideea e vânturată mai bine de doi ani în corespondenţă – pentru ca, la sfârşitul anului 1936, să se aştearnă tăcerea.

Omul ca simbol, Mitologia Morţii (*Eseu asupra istoriei şi destinului culturii româneşti*) – alături de alte câteva zeci de cărţi – ar trebui cunoscute şi discutate. E necesar să valorificăm ceea ce se mai păstrează din aceste manuscrise la Biblioteca Regenstein a Universitatea din Chicago sau într-o pivniţă din Paris.

Începute numai sau schiţate, redactate într-o primă formă, dar nefinisate – ele nu sunt nişte fantasmagorii.

MIRCEA ELIADE DESTINATAR

Eseistul Mircea Eliade e remarcat şi apreciat înainte de debutul său editorial. Nu avea decât 20 de ani atunci când au apărut în „Cuvântul" cele 12 foiletoane sub genericul *Itinerariu spiritual*. Autorul intenţiona tipărirea acestor articole în volum, cu o prefaţă a lui Mircea Vulcănescu. Acest proiect nu s-a realizat[2].

Ecoul acestui „manifest" a fost deosebit. Şerban Cioculescu, aflat la Paris în noiembrie 1927, deşi pe poziţii ideologice opuse, îi elogiază publicistica: „Erudiţia d-tale în istoria religiilor şi culturilor orfice şi altele m-a depăşit de la început şi m-a dezorientat în parte. Am fost atras de sinceritatea d-tale, de accentul direct, de probitatea, de anxietatea morală şi, de ce n-aş spune, de calitatea scrisului dumitale. Şi de un punct de vedere, poate nu unicul, comun: lipsa de diletantism, adversitatea faţă de diletantism". (21 noiembrie 1927).

---

[2] Abia în 1990 cele 12 foiletoane şi ecourile stârnite în epocă au fost publicate în Mircea Eliade, *Profetism românesc 1. Itinerariu spiritual. Scrisori către un provincial. Destinul culturii româneşti.* Volum îngrijit de Alexandru V. Diţă, cu o prefaţă de Dan Zamfirescu intitulată *Mircea Eliade – profet al neamului românesc,* Bucureşti, Editura Roza Vânturilor [Nota editurii].

Dacă în anumite etape ale vieţii, Mircea Eliade, recitind cutare roman al său, găsea imperfecţiuni, în domeniul construcţiei, personajelor sau stilului, dacă uneori i se făcea lehamite de ariditatea propriilor lucrări ştiinţifice, blestemând mlaştina erudiţiei, nu a făcut niciodată reproşuri **eseurilor** sale. *Oceanografie* (1934), *Fragmentarium* (1939) şi *Insula lui Euthanasius* (1943) – volume ce selecţionează această latură a creaţiei – sunt semnificative.

Într-o scrisoare datată 1 ianuarie 1940, Emil Cioran sublinia superioritatea eseisticii prietenului său: „De la Veneţia la Roma ţi-am citit *Fragmentarium*. Cred că eşti mai mult tu însuţi decât în roman. În acesta faci un efort de obiectivitate şi te înstrăinezi de vocea, de palpitaţia, de greşelile şi iluziile tale, pe când în eseu eşti prezent aproape fizic. Tu ai o bucurie pentru idei, pentru cărţi, pentru descoperiri, care te vor scăpa orice ai face împotriva ta (şi faci multe) – de ratare“[3].

Romanele interbelice ale lui Mircea Eliade sunt discutate în corespondenţa prietenilor avizaţi, cu obiectivitate. Uneori observaţiile critice sunt destul de severe. Desigur nu lipsesc elogiile şi părerile controversate.

Primului roman tipărit – *Isabel şi apele diavolului* – i se reproşează de Ionel Jianu o arhitectonică defectuoasă şi un final abrupt, în timp de ce Mircea Vulcănescu e încântat de ansamblu şi nu se sfieşte să folosească superlative.

Autorul însuşi blamează propria carte; adresându-se familiei, spune că a scris un roman „extravagant, de modă nouă şi ne poate compromite“.

Lumina ce se stinge a fost considerată de cel ce-a zămislit-o, de numeroase ori, drept „ilizibilă“. La apariţie, într-o scrisoare din 12 octombrie 1930, Ionel Jianu, după o introducere laudativă, înşiruie şase puncte vulnerabile, dintre care amintesc primele două: stil neîngrijit şi lungimi jenante.

Celebritatea scriitorului se datorează romanul *Maitreyi*, apărut până în prezent în 14 ediţii şi tradus în 11 limbi. Atât recenziile cât

---

[3] Editorul acestui volum îşi ia îngăduinţa de a transcrie din prefaţa primei culegeri de eseistică eliadescă apărută după ultimul volum îngrijit de autor în 1943: „Dacă Mircea Eliade atinge intensitatea şi luminozitatea geniului, aceasta nu se petrece nici în opera literară [...] nici în Jurnal [...] şi cu atât mai puţin în didactica lui sinteză finală, ci în eseistică şi publicistică“ (Profetism românesc 1).

şi referirile din epistole sunt, în unanimitate, excepţionale. Reproduc doar aprecierea lui Lucian Blaga. Acesta îi scria, din Viena, la 6 iunie 1933: „Isprăvesc tocmai citirea romanului despre *Maitreyi* şi mă declar *profund entuziasmat* [sublinierea lui Lucian Blaga]. Nu ai cumva posibilitatea de a-l traduce în nemţeşte? Dacă aş avea traducerea, m-aş face luntre şi punte să-l plasez la o casă de editură de aici".

Peste patru ani, autorul *Spaţiului mioritic* e la fel de entuziasmat de alt roman: „Ştii că atât eu, cât şi soţia mea am citit *Şarpele* şi ţinem să te felicităm pentru splendida realizare a fantasticului. E o lucrare *foarte, foarte frumoasă*. Şi un gen deosebit de greu. (O ştiu, fiindcă sunt aici în domeniul meu). Să trăieşti şi să ne mai dai opere asemănătoare".

Huliganii a fost analizat favorabil de cei mai avizaţi critici interbelici: Pompiliu Constantinescu, Perpessicius, Şerban Cioculescu, Mihail Sebastian, Ion Chinezu. Emil Cioran îi scria lui Eliade, după citirea romanului în decembrie 1935: „Un roman aşa de bine scris, atât de rotunjit şi de complet şi care este în acelaşi timp revelaţia putregaiului nostru, a ratării noastre ascunse, a fatalităţii noastre secrete. *Huliganii* m-a făcut trist, fiindcă m-a făcut să-mi dau seama cât suntem de pierduţi, cât ireparabil ascunde frământările generaţiei noastre, în ce măsură suntem condamnaţi. [...] Deşi am pentru tine o simpatie infinită şi nedezminţită, simt uneori o dorinţă să te atac fără argumente, fără probe şi fără idei".

Bunul său prieten Constantin Noica, deşi consideră că *Huliganii* „pentru mine e prima ta carte" şi „o răscruce pentru tine", e necruţător cu defectele în scrisoarea din 17 decembrie 1935: „Nu e destul să recunoşti că scrii deseori negramatical; cred că e timpul să iei oarecari măsuri. Gramatica îşi cere simţul ei, negreşit; dar cere şi puţină atenţie. Or, dacă nu ai simţ gramatical deosebit, cititorul îţi cere măcar un mic efort de atenţie". Sunt date în continuare (cu indicarea paginii) greşeli elementare în folosirea cratimei, cuvinte improprii, neglijenţe stilistice, declinarea greşită a numelor proprii.

„Nu cizelezi detaliile, nu rotunjeşti o situaţie, nu echilibrezi bine, nu dozezi bine. Îţi ai tehnica ta, recunosc; monologul interior, mai puţin folosit aici ca în *Întoarcerea* [*din rai*]; alternarea situaţiilor şi eroilor; sincronizarea întâmplărilor. Mai ales mijlocul acesta din urmă îl foloseşti în chip fericit".

Continuă avalanşa de reproşuri: nepriceperea tehnică, lipsă de

interes a primelor trei capitole, situațiile șarjate prelungit de oameni anormali. Concluzia finală este totuși exprimată pe un ton înalt: „Nu te-am crezut până acum capabil de literatură. *Maitreyi* mi s-a părut bună pentru că era autobiografică. *Întoarcerea,* poate tot de aceea. Credeam deci că scrii literatură în chip accidental și ca urmare a experienței tale bogate. Mă întrebam chiar, ce ai să faci acum, când te-ai potolit. Așadar, ești capabil de epică, de plăsmuire a vieții, de literatură. Te felicit pentru surpriza pe care ne-ai făcut-o nouă tuturor și-ți doresc simplu, succes. Îți doresc să nu fi obligat să scrii trei cărți pe an, mai ales. Restul vine de la sine".

Observațiile lui Constantin Noica au constituit pentru Mircea Eliade un mare semn de întrebare. Cu un an și jumătate în urmă apăruse în „Adevărul" un articol favorabil al lui Șerban Cioculescu despre *Întoarcerea din rai*. În final, însă, erau reproduse peste 30 de greșeli de acord, confuzii de cuvinte, improprietăți de termeni, erori ortografice. A fost o lecție severă însușită de scriitor. Începând cu anul 1936, își va supraveghea cu atenție stilul.

În discuția, romanului *Domnișoara Christina*, Emil Cioran remarca progresele făcute în acest domeniu, chiar dacă ni se pare că le învăluie într-o undă de ironie: „Am citit cu multă încordare pe strania și tulburătoarea Christina. Este un roman scris într-o exasperare unică și din care transpiră, ca din nici una din cărțile tale, amestecul de asceză și de voluptate, care explică mobilitatea inimii și paradoxul existenței tale literare și cotidiene... Nu știu cât să-ți mulțumesc pentru puținele greșeli care au rămas în urma corecturii tale. La un text atât de arbitrar, mă așteptam la un morman de erori. Ești corect și conștiincios ca un ardelean". (8 decembrie 1936).

Dintre entuziastele epistole despre *Nuntă în cer* remarc pe cea a lui Constantin Noica, scrisă în altă tonalitate față de cea unde făcuse „autopsia" *Huliganilor*: „Sunt convins dinainte că este cartea cea mai bună a anului românesc. [...] Fiecare carte a ta aduce astfel ceva neașteptat. Aproape că am început să-mi «aștept» surpriza, și-ți mărturisesc că faptul de a nu te mai vedea abundent în desfășurarea exterioară (situații, personagii etc.) a romanului, nici curios de tot ce e resort excepțional în conduita eroilor, ci pur și simplu atent la comportarea lor normal psihologică, nu constituie surpriza cea mai mică. Nu mă așteptam să încerci atât de curând romanul psihologic". (8 iulie 1939, Paris).

Menționez că traducerea romanului *Nuntă în cer* a primit premiul pentru cea mai valoroasă carte apărută în 1984, în Italia.

*

Activitatea științifică a lui Mircea Eliade a putut fi apreciată de savanții străini după apariția, în limba franceză, a cărții *Yoga*. Și scriitorii români și-au manifestat surpriza și bucuria la apariția acestei cărți unice.

Cioran îi scrie la 10 iulie 1936: „Este atâta erudiție vibrantă în *Yoga* ta și o lume atât de aparte, încât îmi trezește atâta timiditate de care mă credeam scăpat. Pe vremuri, când scriai foiletoane n-aș fi putut crede că ai să scrii cea mai serioasă carte de erudiție pe care a produs-o România".

Petru Manoliu nu-și poate stăvili entuziasmul: „Ți-am văzut *Yoga* și emoția mea a fost atât de mare, încât mă împinge să-ți scriu, deși rândurile acestea eu aș vrea să nu fie citite decât numai de autorul primei cărți curajoase scrise de un român. Îți urez, Mircea Eliade, atâția ani cât este nevoie ca să mai scrii încă o duzină de asemenea cărți. Și te vreau și acum, ca și-n alte dăți, cât mai stăpân pe destinul tău care de azi înainte începe să fie destinul culturii românești. ***Odinioară se vorbea de un Heliade, mâine se va vorbi de un Eliade.*** Nu crezi oare în aceasta?"

Aceeași bucurie provocată „până la copleșire" o va simți și autorul în răspunsul pe care îl dă prietenescul și generosul mesaj al lui Petru Manoliu.

Din misivele către Valeriu Bologa și N. Argintescu-Amza aflăm câte ceva din munca îndârjită de definitivare a cărții, de „ghinionul" ei. Primele 16 pagini, deja tipărite, au fost reimprimate pentru corijarea unor erori.

Dintre învățații străini și-au spus cuvântul: Ernesto Buonaiuti, Ananda Coomaraswany, Carl Henze, Giuseppe Tucci, Samuel Angus, S. K. Scerbațki și mulți alții. Reproduc trei dintre elogiile orientaliștilor și istoricilor religiilor:

Jean Przyluski, profesor la Collège de France: „Yoga – am citit-o în parte cu cel mai viu interes. Acest eseu este o lovitură (*coup*) de maestru și în același timp cu d-voastră România intră în indianism". (21 noiembrie 1936).

Vittorio Macchioro: „Vă puteți imagina cu cât interes am citit cartea d-voastră, care depășește, după părerea mea tot ce am putut

eu să citesc în jurul practicilor yoga. Tratarea subiectului din punct de vedere istorico-religios mi se pare perfectă şi bineînţeles, mult mai clară şi mai „gândită", cum nu se vede nici în cărţile cele mai renumite despre *Yoga*. Mă interesează foarte mult punctul d-voastră de vedere". (24 iulie 1936).

Raffaele Pettazzoni: „Am primit monograficul volum *Yoga* pe care aţi avut amabilitatea să mi-l trimiteţi. Vă mulţumesc! Ce subiect interesant aţi ales; şi în ce modalitate genială aţi ştiut să-l trataţi! Ideea de a desemna preistoria yogăi urcând în epoca Mohenjo-Daro este una din cele mai captivante. Vă felicit şi vă asigur că am urmărit cu cea mai vie simpatie perseverentele d-voastră eforturi în domeniul ştiinţelor religioase. Vreţi să fiţi printre colaboratorii periodicului nostru *Studi e materiali di storia delle religioni*? Aş fi fericit să public unul din articolele d-voastră în franceză sau în altă limbă". (9 iunie 1936).

După război, prestigiul savantului ia amploare mai întâi în Franţa, Italia, Elveţia, Germania, mai apoi şi în America. Cărţile de orientalistică, istoria religiilor şi filosofia culturii sunt elogiate de cele mai prestigioase personalităţi.

Giovanni Papini consideră *Tratatul de istoria religiilor* „o carte de căpătâi". (13 mai 1952). Comentând *Şamanismul*, precizează că a găsit în această operă „o bogată originalitate şi profunzime a interpretării". (21 februarie 1953).

Carol Gustav Yung laudă *Şamanismul*, din care a avut atâta de profitat: „Bogăţia materialului d-voastră este extraordinară şi de cel mai mare interes, iar modalitatea prin care e prezentată, excelent. Alături de valoarea ei generală, cartea d-voastră are o mare importanţă specială pentru psihologia inconştientului. Aş vrea încă o dată să vă asigur de sincera mea recunoştinţă". (20 iunie 1952).

Gaston Bachelard îşi exprimă entuziasmul faţă de *Şamanism*, precizând că toate cărţile lui Mircea Eliade constituie pentru el adevărate stimulente: „Pour votre *Chamanisme* c'est tout un monde. Et il me faudra de longs mois pour le mediter. Avec votre manuel d'histoire des religions (que je ne cesse de recommander à mes étudiants), le Chamanisme constitue une oeuvre magistrale". (29 iulie 1951).

Admiraţia lui Marcel Brion e exprimată în epistolele din august 1951, iulie şi septembrie 1953. În prima dintre ele se referă la tratatul despre Şamanism şi la vastele perspective pe care le deschide:

„Această problemă a călătoriilor celeste, a duplicării şamanului ne trimite la înseşi rădăcinile credinţelor şi riturilor şi d-stră aţi definit magistral dezvoltările terapeutice şi psihologice la care ne trimit". (17 august 1951).

Giuseppe Cocchiara consideră *Mitul eternei reîntoarceri* drept „o adevărată bijuterie etnologică". Henry Corbin relatează despre influenţa considerabilă a opèrei lui Mircea Eliade la Teheran. Ambasadorul Belgiei citeşte *Tratatul,* soţia sa *Şamanismul.* „Şi eu fac exegeză, căci trebuie să călăuzesc candidaţii în iniţierea în labirint". (7 decembrie 1953).

Această avalanşă de citate ar putea fi urmată de cel puţin încă zece pagini cu extrase semnificative din corespondenţa savanţilor străini: Eugenio d'Ors, Louis Renou, Georges Bataille, Henri de Lubac, Jean Danielou, Ernst Jünger, Charles Baudouin, Jacque Masui, Stella Kramrisch, Otto Höfler, Jacob Wilhem Hauer, Jean Gouillard, Jean Paulhan etc. etc.

Elogiul atâtor celebrităţi era imposibil să nu amplifice crizele de megalomanie ale lui Mircea Eliade. La 9 martie 1948 îi scrie mamei: „Am publicat douăzeci şi cinci de volume, trei patru volume sub tipar, ţin cursuri la Sorbona, sunt cunoscut în lumea întreagă, public studii şi articole în trei continente, sunt tradus în nenumărate limbi. **Încă puţin am şi voi deveni un scriitor mondial** (s.n.).

Îţi mulţumesc, dragă mamă, că m-ai adus la viaţă sănătos şi înzestrat şi că ai sacrificat totul ca să îngădui pregătirea mea intelectuală încă de la o vârstă fragedă, ceea ce face ca astăzi să fiu considerat la Paris unul din cei mai mari savanţi ai lumii. Nici măcar Nicolae Iorga nu s-a bucurat, la vârsta mea, de prestigiul pe care-l am printre învăţaţii de aici". Dar dacă citim aceste rânduri din perspectiva *împlinirii* destinului *mondial* al celui care semna în 1948, ele nu dovedesc mai mult decât o perfectă conştiinţă a ceea ce era şi urma să devină.

În paranteză fie spus, la data respectivă numărul volumelor tipărite era puţin mai mic. Eroul nostru, chiar dacă nu număra precum făcea Pristanda cu steagurile, pusese la socoteală şi extrasele câtorva studii (e adevărat ample!) apărute iniţial în reviste.

Conştient de propria-i valoare, îi plăcea să etaleze omagiile. La 7 august 1950 îi scria lui Brutus Coste: „Romanul început întrece întreaga mea literatură şi se va aşeza – dacă va putea fi terminat – lângă cele 10 – 15 romane ale secolului nostru. Ştiu de asemenea,

că un creier ca al meu se plămădeşte extrem de rar, nu numai într-un neam puţintel, ca al nostru, ci chiar aiurea şi faptul că sunt considerat astăzi un indianist de primă mână, «cel mai important istoric al religiilor al timpurilor noastre» (Van der Leeuw) şi «un gânditor menit să revoluţioneze metafizica modernă» („Les Temps modernes", revista lui Jean Paul Sartre) îmi dă dreptul să cred astfel. Surpriza ar fi mai mare dacă m-aş revela în Franţa şi ca scriitor".

*

Din corespondenţa primită, putem extrage date concrete în reconstituirea drumului vieţii viitorului scriitor şi savant.

Prima scrisoare din partea tatălui datează din *22 iunie 1913*. Înaintea plecării în războiul cu Bulgaria, căpitanul Gheorghe Eliade se adresează celor doi fii: „Dorinţa mea este ca tu, Mircea, să faci şcolile de muzică şi chimie în ţară şi în străinătate. Să nu vă bizuiţi pe bani mulţi de acasă. Cinstea şi meritul pe bursă de stat".

Dintr-o misivă a unui coleg, Radu Marinescu, aflăm că, în vara anului 1923, exista pericolul ca adolescentul miop să-şi piardă vederea: „Nu te gândi *că ai să fii orb*, e prea groaznic, şi de ce să te amărăşti cu idei negre când ştii foarte bine că n-ai s-ajungi niciodată în starea de care te temi. Nu mai citi, dragă prietene, te rog nu mai citi, destul, poate chiar prea mult. Mai am ceva să te rog: prepară-te serios la matematici – «*Labor improbus omnia vincit*». Ştiu că eşti contra celei mai exacte, celei mai frumoase ştiinţe şi mai ştiu că sunt foarte mulţi oameni fără aplicaţiuni matematice. Mie să nu-mi mai spui că studiul matematicilor te duce la tâmpenie, că te înjur".

Miron Grindea, cu seriozitate, îi cerea mai întâi să-i răspundă la o întrebare care-l frământa: „Doresc să ştiu dacă dumneata socoţi că filosofia lui Spinoza cuprinde în esenţa ei ceva specific al culturii iudaice şi dacă în genere cultura a avut o influenţă personală asupra filosofiei". La 9 iulie 1927 acelaşi: se recomandă şi-şi arată tranşant admiraţia: „Sunt un june naiv, dacă nu hidos, în orice caz destul de urât spre a mă teme să apar în faţa fetelor; merg de două ori pe lună la dame (cu prezervativ). Citesc numai literatură (lucru ce mi-a căşunat mult, căci am ajuns să trăiesc numai în literatură, încât ciocnirile cu oamenii sunt dezastruoase) şi *aş vrea să fiu ca dumneata*".

Foarte mulţi corespondenţi vor să îi semene. Desprind doar o frază dintr-un răvaş al lui Constantin Noica: „De la tine deţin o

anumită febră, gustul de a şti cât mai mult şi curajul de a formula cât mai mult". (24 aprilie 1936).

Din cele peste două sute de scrisori primite în perioada interbelică, rețin două documente cutremurătoare: ce au avut de pătimit, în timpul stagiului militar, Eugen Ionescu şi Emil Cioran. Primul dintre ei îi scrie la 6 decembrie 1933 o scrisoare plină de haz din care am citat cu altă ocazie.

Faptele rămân aceleaşi peste doi ani. La Sibiu, totul pare să fie la fel ca la Slatina.

Registrul stilistic se schimbă. În locul sarcasmului lui Eugen Ionescu, întâlnim aforismul lui Emil Cioran: „Rândurile tale m-au dezmeticit din imbecilitatea în care trăiam de mai bine de o lună. De când am intrat în armată n-am mai citit nimic; iar gândurile le-am înlocuit cu disprețul de lume. Cinci ore din zi le petrec în grajd, iar restul fac instrucție, aşa încât statul a reuşit să mă fure mie însumi. Mi-ar fi imposibil să mai scriu un articol militarist şi deşi mi-e imposibil să devin pacifist, nu mi-ar fi ruşine s-o mărturisesc în cazul unei conversiuni. De când am înțeles definitiv că forța este substanța istoriei, am început să apreciez sfinții. Dacă scoți armata din istorie nu mai rămâne decât glorie cerească, rezultată dintr-o rătăcire divină a omului".

Alături de celebrități, printre corespondenți se afla anonimi, grafomani, solicitanți ai celor mai năstruşnice propuneri.

Redăm un scurt pasaj dintr-o scrisoare a lui Gheorghe Chindriş, țăran maramureşan lector al literaturii lui Mircea Eliade, Camil Petrescu şi Eugen Lovinescu: „Acum iarăşi sunt alegeri. Eu vă rog să mă credeți că în județul meu poporul nu votează după conştiință. Votează cu acei care-i vor da mai multă pâine de grâu şi țuică, căci aşa au votat totdeauna. La noi voturile se cumpără cu bani de către cine vrea. Oamenii săraci nu ştiu ce fac. Ei nu cred în bine. Sunt siguri, că pentru ei niciodată nu va fi bine. După cum cred şi eu. Majoritatea voturilor vor avea liberalii şi național țărăniştii, căci ei au bani".

Privarea de libertate, umilințele la care a fost supus în vara anului 1938 şi demnitatea şi verticalitatea cu care Mircea Eliade a înfruntat vicisitudinile istoriei îşi vor găsi ecou în corespondență.

La 30 aprilie 1939, Vittorio Macchioro îşi exprima compasiunea: „Am aflat cu reală durere întâmplările dumneavoastră, admirându-vă *tenacitatea*. Sunt sigur că aceasta va învinge orice încercare şi mă

aştept să primesc de la dumneavoastră în curând veşti bune". Aflând că a fost eliberat din lagărul de la Miercurea Ciuc, Petru Caraman i se adresează în acelaşi spirit: „Mă bucur că în ciuda atâtor adversităţi, dumneata păstrezi tăria acelui robust optimism – caracteristic ethosului românesc – cu care vei birui până la urmă. Nu numai în cele spirituale, dar şi în cele fizice, care desigur te tiranizează mai mult în clipa de faţă. Eu nu ştiu cum aş face să adaug încă ceva la curajul dumitale, la acel suport minunat al sănătăţii dumitale sufleteşti. Deocamdată e bine că ţara s-a convins că nu-i vrei pieirea, că nu eşti un cetăţean primejdios". (27 noiembrie 1938).

Şi frânturi din activitatea mea de editor în perioada comunistă pot fi reconstituite din corespondenţă.

Căpătând de la editor aprobarea de a tipări *Noaptea de Sânziene* în România, m-am străduit zadarnic în această donquişotească încercare. Ceea ce am obţinut a fost doar publicarea unui fragment (prezentat de mine) într-o revistă din provincie („Transilvania", 1981, nr. 1, ianuarie).

La 29 noiembrie 1974, după lectura romanului, îi expediam autorului câteva şcolăreşti note de lectură: „Nu ştii ce să admiri mai întâi şi cum să-ţi explici «misterul» care te captivează. Topirea irealului în contingent, trecerea de la vis la realitate nu e numai un procedeu demn de un desăvârşit «meşteşugar», ci şi inefabilul marii poezii.

Atmosfera epocii e prinsă cu o inegalabilă autenticitate şi faptul trăit e transfigurat artistic.

Teroarea, lichelismul, cameleonismul cutărui sau cutărui personaj gravat în *aqua forte* sunt antologice. Insolitul, grotescul, ironia unor pagini îşi dau mâna cu farmecul, sensibilitatea şi emoţia altora. Poate că unele episoade secundare, magistrale «în sine» ar putea da uneori întregului senzaţia de «stufos».

Impregnată de realitatea autohtonă românească, această încântătoare carte şi-ar fi meritat o altă soartă. Sunt sigur că o va avea!"

La 22 august 1980, optimismul şi speranţa mi-au dat aripi: „Probabil *Noaptea de Sânziene* va apărea la Editura Eminescu (director Valeriu Râpeanu). Mai sunt necesare câteva semnături (pentru aprobare) şi la începutul lunii septembrie pot să încep dactilografierea (ediţie îngrijită de Mircea Handoca şi Liviu Călin)".

Citind textul cu creionul în mână, am descoperit câteva neglijenţe

statistice. I le-am comunicat imediat, la *9 martie 1981*, crezând cu naivitate că volumul va pleca imediat la tipografie. Cu toate audiențele mele la Centrala editorială și la Consiliul Educației Socialiste, romanul nu s-a tipărit. *E drept că nu am avut de așteptat decât zece ani.* Apariția a fost posibilă de-abia după evenimentele din decembrie 1989. *Noaptea de Sânziene* a avut un tiraj de o sută de mii de exemplare, în Biblioteca pentru toți.

Cele două volume ale *Jurnalului* au fost imprimate în 1993. Manuscrisul fusese „uitat" în sertarele editoriale 13 ani.

Activitatea mea de editor al operei lui Mircea Eliade începuse în 1974. Descoperind, în Biblioteca Teatrului Național din București, manuscrisul *Iphigeniei*, l-am publicat în ianuarie 1974 („Manuscriptum", nr. 1). Pe atunci nu știam că Noica fusese cel ce-i sugerase să scrie teatru: „De ce nu încerci teatru? Am impresia – în afară de considerente de rentabilitate, care sunt apreciabile – că ai putea da lucrări excepționale folosind în același timp enorm de la experiența dramaturgică. Există o imediatitate în teatru, o rapidă precizare a lui ce se poate și ce nu se poate, care e de cel mai mare folos, cred, autorilor excesiv de bogați cum ești tu. Într-un cuvânt cred (și nu în legătură specială cu toată activitatea ta literară) că-ți trebuie frâne. *Teatrul* ți le dă". (8 iulie 1939).

După ce am descoperit textul, i-am scris lui Mircea Eliade, rugându-l să permită publicarea. În pledoaria mea – îmi dau azi seama – se afla și un strop de supralicitare:

„M-a surprins la prima dumneavoastră piesă firescul dialogului și dezinvoltura. Mă opream uneori din lectură și aveam impresia că legături tainice există între mitul grec și cel autohton. Scăpărătoarea vervă a unor replici, profundul sondaj în tainițele sufletului eroilor, pledoaria pentru adevăr și dreptate, suflul cald de generozitate și tulburătoarea poezie și vrajă care ne învăluie până la ultima pagină, mă fac să consider *Iphigenia* o capodoperă a literaturii române moderne". (29 octombrie 1973).

Reluându-se spectacolul sub regia lui Ion Cojar, am asistat la avanpremieră și i-am scris autorului câte ceva despre atmosfera din sală și despre interpretare:

„În sala Atelier a Teatrului Național (noua construcție de vizavi de Universitate) 3 – 400 de spectatori, ocupând până și ultimul loc, au aplaudat minute în șir. A fost fără îndoială – un mare succes. Publicul era alcătuit, în marea lui majoritate, din oameni trecuți de

40 de ani, mulți dintre ei cu părul alb. De-abia aştept să asist la o reprezentație când studenții – şi tinerii în general – vor reuşi să fie fericiții posesori ai unui bilet de intrare la *Iphigenia*.

Mi-a plăcut atât concepția regizorală, cât şi jocul actorilor, care au intrat în „pielea" personajelor şi au trăit într-adevăr rolul.

Textul – cred că ştiți – a fost „prescurtat" – două acte în loc de trei. O Iphigenie blondă de douăzeci de ani, inocentă şi transfigurată, o viitoare mare actriță, desigur. Nu s-ar fi putut găsi o mai fericită alegere. O Chrysis „terestră" pentru a sublinia contrastul cu Iphigenia, o Clitemnestra energică, voluntară şi impunătoare, un Achille „luptător", un Agamemnon zbuciumat, interiorizat, cu lacrimi (adevărate, nu trucate, când o cerea rolul). Admirabile scenele de masă, cu îngroşarea umorului gras.

Mi s-a părut că cele câteva scene lirice, că suflul de poezie al textului au fost estompate. Dar s-ar putea să fie numai o părere personală".

*

În ciuda dimensiunilor exagerat de ample, prezentarea de față a spicuit doar corespondența emisă şi primită. Am lăsat la o parte relațiile epistolare din anii petrecuți la Lisabona, Paris şi Chicago. Nu am reprodus, decât parțial, schimbul de opinii cu prietenii din țară, fluxul şi refluxul reconsiderării.

În volumele IV şi V din *Mircea Eliade şi corespondenții săi* urmează să apară scrisorile lui Mihail Sebastian, Al. Rosetti, C. Rădulescu-Motru, documente inestimabile despre spiritualitatea românească interbelică. Epistolele lui Mac Ricketts vor dezvălui etapele esențiale ale genezei monumentalei cărți a exegetului american. Îşi vor găsi locul şi scrisorile de dragoste ale celor patru femei care au jucat un rol (mai mic sau mai mare) în viața sentimentală a eroului nostru: Rica, Sorana, Maitreyi, Jenny. Indicii (de nume, opere şi cronologia scrisorilor) vor aduce un nou element documentar.

Cu toată strădania noastră, există încă lacune în definitivarea epistolarului.

E necesară completarea fragmentelor cenzurate din unele scrisori publicate în perioada comunistă.

Prin strădania lui Florin Todea şi Liviu Bordaş au fost corectate micile omisiuni din scrisorile lui Mircea Eliade către Valeriu Bologa (vezi *Origini*, „Caiete Silvane", 2003, nr. 3–4, p. 115–128).

Semnificativ e textul din 5 iulie 1938, unde emitentul oferă amănunte asupra felului cum era hăituit: „Venisem întâmplător acasă, după ce fusesem urmărit 7 săptămâni, alungat din casă în casă, neştiind de multe ori unde să dorm noaptea, nevăzându-mi soția şi familia cu săptămânile. În timp de trei zile s-au făcut la mine acasă vreo douăsprezece-treisprezece descinderi".

Croşetele [...] din epistolele către N. Argintescu-Amza, transcrise în „Manuscriptum", nr. 3/1982, continuă să ne pună întrebări, nereuşindu-se până în prezent descoperirea originalelor.

Se impune de urgență reinventarierea tuturor scrisorilor şi ciornelor de la Biblioteca Regenstein a Universității din Chicago. E de dorit fotografierea sau transcriere celor mai importante (Eugen Ionescu, Emil Cioran, Constantin Noica, Georges Dumèzil, Ananda Coomaraswamy, Ernst Jünger, Henry Corbin, Giuseppe Tucci etc.). Sarcina ar trebui „executată" de cel mai competent exeget american: Mac Linscott Ricketts. Sugerez imprimarea acestei corespondențe ca o *addenda* a corpusului epistolar.

Ar trebui publicate de către destinatari (sau de către familiile acestora) textele neimprimate încă.

Sperăm că organele competente vor efectua în curând un studiu amănunțit (inclusiv grafologic) al documentelor Securității şi Siguranței naționale interbelice privitoare la Mircea Eliade şi va fi tipărit rezultatul cercetărilor.

În felul acesta vom omagia cu toții (chiar şi cei ce nu mai au nevoie de mituri) împlinirea centenarului naşterii lui Mircea Eliade.

Proiecte literare și filosofice[*]

Personalitate de tip enciclopedic, din familia spirituală a lui Dimitrie Cantemir, B. P. Hasdeu şi Nicolae Iorga – Mircea Eliade a scris o sută de volume şi peste 2000 de articole şi eseuri.

Romancier celebru în România la 26 de ani (*Maitreyi*), orientalist cunoscut în Europa la 29 (*Yoga*), istoric al religiilor a cărui ascensiune în trei continente a început la vârsta de 42 de ani (*Tratatul de istorie a religiilor, Mitul eternei reîntoarceri*) eroul nostru a lăsat urme durabile în spiritualitatea românească şi în alte diferite domenii: nuvelistică, dramaturgie, eseistică şi filosofia culturii.

Cele zece romane interbelice (*Romanul adolescentului miop, Gaudeamus, Isabel şi apele diavolului, Lumina ce se stinge, Maitreyi, Întoarcerea din rai, Huliganii, Domnişoara Christina, Şarpele, Nuntă în cer*) au fost încununate de capodopera scrisă în exil: *Noaptea de Sânziene* (1954).

Critica noastră literară discutând pe larg autenticitatea şi fervoarea beletristicii lui Mircea Eliade a subliniat variatele ei modalități artistice: roman realist, exotic, magic, fantastic, frescă socială.

În arhiva scriitorului mai existau două romane neterminate: *Ştefania*, început în 1935 ca o continuare a *Huliganilor*, va fi numită ulterior de scriitor *Viața nouă*. Opiniile autorului despre această carte sunt oscilante. Într-o scrisoare către Constantin Noica din *21 septembrie 1941* are o părere foarte bună, aş spune chiar un acces de megalomanie. „Această *Viață nouă* va trebui să însemne nu o etapă în „cariera" mea scriitoricească (ceea ce nu prea interesează), cât un act de sporire a substanței româneşti, o depăşire a tot ceea ce s-a realizat până acum în proza şi cultura românească"[1].

Peste numai un an, romanul i se pare ratat, neinteresant şi renunță la el.

La 12 decembrie 1942 începe un nou roman intitulat *Apocalips*. E entuziasmat la culme şi nu se sfieşte să-i comunice aceluiaşi prieten la 22 februarie 1943: „Am început un nou roman, dat fiind că acela

---

[*] Inedit.

[1] Mircea Eliade, *Europa, Asia, America, Corespondență*, vol. II, Bucureşti, Editura Humanitas, 2004, p. 352.

la care lucram vara trecută e impublicabil încă multă vreme de aici înainte și îmi cere o muncă imensă. Noul meu roman e însă superior la tot ce-am scris până acum"[2]. La o nouă lectură, în primăvara anului 1944 se oprește, abandonându-l definitiv.

Aceste două proiecte vor fi valorificate și vor vedea lumina tiparului. Fiind în posesia fotocopiei manuscrisului *Ștefaniei* (*Viața nouă*) am publicat câteva fragmente în revistă și apoi în întregime în Editura Jurnalul literar, în 1999. Precizăm că este vorba de continuarea *Întoarcerii din rai* (1934) și *Huliganilor* (1935). Finalul trilogiei, scris cu intermitență între 1936–1939 a fost reluat între 1940–1941.

Volumul, apărut în 1999 cuprinde în *Addenda Jurnalul romanului*, oferindu-ne amănunte interesante asupra genezei operei.

Autorul mi-a dăruit și xerosul *Apocalipsului*. L-am editat, în anul 2000, la aceeași editură, intitulându-l *Dubla existență a lui Spiridon V. Vădastra*. Precizez că am renunțat la reproducerea paginilor din *Apocalips* care au fost preluate în *Noaptea de Sânziene*.

Jurnalul lui Mircea Eliade prezintă, succint sau amănunțit, geneza nuvelelor, variantele și formele lor succesive, impresiile autorului și primilor cititori.

Exegeții lui Mircea Eliade au valorificat de altfel în monografiile lor notațiile din memorialistică atunci când au prezentat *La țigănci, Pe strada Mântuleasa, Dayan*.

Cele câteva proiecte nedifinitivate rezumă subiectul, reproduc unele fraze sau o pagină răzleață, transcriu o convorbire care ar fi constituit începutul unui text neterminat.

Ultimul proiect e datat Roma, *27 septembrie 1985*.

În *Jurnalul inedit* putem urmări avatarurile câtorva încercări literare nereușite, considerații despre tonalitate, atmosferă, stil. La *1 aprilie 1963*, prezentând un asemenea eșec, încheia cu o concluzie: „Mă hotărăsc să nu mai scriu până nu voi vedea întreg subiectul nuvelei".

Alteori, recitindu-și vechile manuscrise găsește o însemnare aproape ilizibilă intitulată: *subiect de nuvelă*. Chiar dacă reușește să descifreze cele câteva rânduri, nu-și mai amintește de subiectul propriu-zis, ci de fragmente răzlețe, personaje, stări sufletești confuze.

Incertitudinea, dezamăgirea, deruta autorului privitoare la soarta

---

[2] *Idem*, p. 359.

eroilor săi ne sunt „destăinuite": „Să mă încăpăţânez să lucrez la nuvelă? Nu ştiu cum se va sfârşi". (*22 iunie 1963*).

Viitoarea nuvelă, înainte de a fi scrisă e „văzută", fie în totalitate, fie în prima ei parte. La *6 ianuarie 1960* aflăm începutul fabulaţiei: „Doi îndrăgostiţi. El începe să-şi aducă aminte de viaţa lor anterioară – cum în acea existenţă s-au iubit ca şi acum, dar diferite motive le-au împiedicat unirea. Fata e din ce în ce mai curioasă: Ce fel de motive? Insistă. Tânărul nu mai reuşeşte să-şi aducă aminte şi încercă să-şi imagineze. Aşa încep încurcăturile". Ce încurcături? Nu vom şti niciodată. Autorul nu le mai rezumă, iar nuvela nu a fost scrisă.

În epoca războiului rece şi a Cortinei de Fier apare în *Jurnalul inedit* un proiect ... apocaliptic. Autorul nu e hotărât dacă „haina" în care-şi va îmbrăca ideea va fi o nuvelă sau o piesă de teatru.

3 aprilie 1962: „Dacă aş putea crede într-o supravieţuire a civilizaţiei, aş muri împăcat. Dar mi-e tot mai greu să sper că, până la urmă, nu vom sări în aer; şi nu numai noi, ci şi oraşele noastre. Poate că aş putea suporta chiar ideea că Parisul, Florenţa, Kyoto vor dispare. Dar ce se va întâmpla cu supravieţuitorii? Mulţi cred că radiaţiile vor produce mutaţii aberante. S-ar putea ca omul să se reîntoarcă nu de unde a plecat, ci acolo unde ar fi ajuns de mult, acum câteva milioane de ani, dacă ar fi apucat pe un drum greşit. *Aş vrea să scriu o nuvelă sau o piesă* cu câteva asemenea animale consternate: în visele sau coşmarele lor ar reveni universurile spirituale şi operele de artă anihilate prin bombele termonucleare. Şi-ar povesti unul altuia visele şi s-ar minuna de toate acele ştiinţe şi frumuseţi pe care nu le vor mai putea înţelege. Dar mă întreb: şi le-ar mai putea povesti? Îşi vor fi păstrat limbajul articulat, şi mai ales vocabularul precis, nuanţat, bogat? „Văd" nuvela (sau piesa) mea desfăşurându-se la gura unei peşteri. Personajele, numai vag antropomorfe, acoperite cu păr, cu membre scurte sau monstruos multiplicate. *Homo sapiens* recuperând – fără voia lui – formele aberante şi spasmodice ale măştilor rituale. *Homo sapiens* trăind, concret, într-un Univers de coşmar (el însuşi participând ca formă la acest univers monstruos) şi visând la lumile magnifice, perfecte, luminoase, definitiv distruse de bombele atomice".

Într-un interviu pe care i l-am luat lui Mircea Eliade acum un sfert de veac, i-am pus câteva întrebări privitoare la proiectele dramatice. În *Şantier* a relatat că, în 1931, când se afla în India a compus mental o piesă de teatru fantastică, „cu mult sarcasm",

intitulată *Comedia morţii*. L-am întrebat pe autor dacă îşi mai aminteşte de această primă încercare dramatică.

„Îmi mai amintesc numai un singur lucru, şi anume: o pereche de îndrăgostiţi în pragul sinuciderii (dar amânând mereu „clipa supremă“) şi un număr de îngeri şi demoni greu de recunoscut ca atare pentru că arătau ca un grup de tineri (demonii) şi tinere (îngerii) din zilele noastre. Titlul – *Comedia morţii* – camufla o dublă ambiguitate: pe de o parte „comedie“, pe care – fără să-şi dea seama – o jucau îndrăgostiţii; pe de altă parte, personificările, strident desacralizate ale morţii, îşi împlineau „misiunea“ utilizând intriga, comportamentul şi limbajul unei comedii de bulevard. Ce mi se pare interesant acum, după o jumătate de veac, este faptul că în piesa aceasta anticipam tehnica nuvelelor fantastice, pe care le-am scris în ultimii 30 de ani, şi chiar conceptul de camuflare a sacrului în profan, care m-a călăuzit în cercetările mele de istoria religiilor“[3].

În acelaşi interviu din *22 octombrie 1981* îl întrebam despre proiectul din 1937 al unei drame – *Ciuma*, a cărei acţiune se petrece în timpul lui Vodă Caragea. Mircea Eliade mi-a răspuns că a scris câteva scene, care apoi l-au dezamăgit, de aceea nu a păstrat manuscrisul unde apărea „salonul literar“ al Domniţei Ralu. Epidemia numită de contemporani „Ciuma lui Caragea“, încă nu luase proporţiile catastrofale de mai târziu. De abia în actul al II-lea ar fi început teroarea – şi ar fi irupt din străfundul credinţelor şi fanteziei populare scenariile şi personajele fabuloase care (în interpretarea mea, nu în realitatea istorică) vor releva Domniţei Ralu prăpastia care desparte „moartea filosoficească“ de moartea acelora care n-au ştiut să se apere torcând ritual (şi la timp!) „cămaşa ciumei“[4].

Prima piesă de teatru definitivată, *Iphigenia*, s-a prezentat mai întâi pe scena Teatrului Naţional din Bucureşti în februarie 1941. A fost multiplicată în Argentina în 1951 şi publicată, pentru prima oară în România în revista „Manuscriptum“ cu un cuvânt înainte intitulat *Mitul jertfei creatoare*[5].

Au mai fost definitivate piesele *Oameni şi pietre* (1943) şi *Coloana nesfârşită* (1970).

---

[3] Mircea Handoca, *Convorbiri cu şi despre Mircea Eliade*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1998, p. 11–12.

[4] *Idem*, p. 12.

[5] „Manuscriptum“, V, 1974, nr. 1, p. 27–57.

În fază de proiect se află actul intitulat *1241*, scris la Lisabona, în martie 1944. În această încercare dramatică neterminată e prezentat un episod din lupta românilor împotriva năvălirii tătarilor. L-am publicat în volumul *Coloana nesfârşită*[6].

Într-un manuscris inedit datând din *6 septembrie 1951*, Mircea Eliade îşi aminteşte: „Începusem piesa aceasta [în martie 1944] ca să pot suporta invazia Basarabiei şi a Moldovei de către trupele bolşevice. Primul tablou l-am scris într-o după amiază. Cred că şi al doilea, tot în acea zi l-am scris. Eram „inspirat". Şi apoi m-a năpădit emoţia, până la lacrimi şi am abandonat piesa. Îmi pare rău. Marina, eroina mea, merita mai mult".

Aventura spirituală (iniţial intitulată *Eurydice* scrisă în 1946, deşi terminată, nu a fost tipărită niciodată, deoarece manuscrisul s-a pierdut. Referinţe privitoare la geneza acestei piese aflăm în *Jurnalul* tipărit la *16 şi 30 octombrie 1946* şi la *12 noiembrie 1951*.

Din când în când Mircea Eliade foloseşte rezumatul proiectului. E cazul piesei *Cum poţi rămâne polinezian*? datată *25 martie 1958*. Patru ani după redactare, autorul nota la *18 februarie 1962*: „Răsfoind caietele mele de note din urmă cu câţiva ani, citesc *rezumatul* unei piese *Cum poţi rămâne polinezian*? datată 25 martie 1958. Mi-am imaginat această piesă după ce am petrecut mai multe săptămâni cu revizuirea materialelor asupra religiilor polineziene, deprimat de mentalitatea opacă, frustrată a misionarilor protestanţi în Polinezia. Întâlnirea şi conflictul dintre concepţia păgână a religiei, înţeleasă ca o sărbătoare neîntreruptă şi puritanismul bostonian ar fi putut să se ridice la nivelul unei tragedii. Dar aproape nimeni, în a doua jumătate a secolului trecut n-a simţit măreţia „păgânismului" polinezian. N-a avut loc o confruntare tragică între două viziuni religioase ale existenţei, ci calomnia, persecuţia, răzbunarea până la distrugerea finală a acestui „păgânism orgiastic şi imoral"[7].

Jurnalul inedit cuprinde alte câteva însemnări de proiecte dramatice: unele rezumând subiectul într-o frază, altele ... deconspirând gesturile, gândurile, stările sufleteşti ale autorului în momentul declanşării inspiraţiei.

La *16 octombrie 1954* aflăm doar ce simte creatorul. Nu ni se spune însă nimic despre subiectul sau personajele piesei: „Azi, pe

---

[6] Bucureşti, Editura Minerva, 1996, p. 65–75.

[7] Mircea Eliade, *Jurnal*, I, ed. a II-a. Bucureşti, Editura Humanitas, 2004, p. 435.

neaşteptate, «văd» subiectul unei piese de teatru. După amiază de duminică. Gloriosus day. Rămân tot timpul în fotoliu, privind peste Bois de Boulogne un cer de toamnă clară şi tot aşa rămân seara, noaptea până aproape de unu. Imposibil să fac altceva, să gândesc altceva. Ca de obicei, când «văd» o carte, sunt posedat de ea şi, ca de obicei nu mă pot apuca de scris. Pentru cel puţin şase săptămâni sunt robul lucrurilor începute şi angajate".

La *11 martie 1961* citim doar un enunţ generalizator: „Subiect de piesă. Clovnii care la începutul începutului aveau misiunea să distreze pe zei, se trezesc într-o zi că au ajuns să distreze pe oameni". Proiectele dramatice din 1970 [când a definitivat *Coloana nesfârşită*] sunt ciudate, ca să nu spun năstruşnice. Înainte de a adormi, la *14 octombrie 1970* e obsedat de o piesă – *Moldova*: „«Văd» începutul: cortina se ridică şi un grup de fete, pe scenă, se adresează spectatorilor patetic: «să vină şi ei, căci trebuie să fondeze Moldova». Câţiva din sală se ridică şi aleargă spre scenă. Apoi cu toţii pornesc într-un iureş spre fundul scenei, strigând, ţipând. Apar poliţiştii şi toţi sunt arestaţi.

– Ce aveţi de gând să faceţi? Sunt întrebaţi

– Să fundăm Moldova.

Dar îmi dau seama că am uitat mai mult de trei sferturi.

Şi mai e ceva: *nu trebuie* să mă las antrenat în «literatură» chiar acum, cu atâtea lucruri urgente de terminat".

Cochetând cu absurdul, la *15 iunie 1970* îşi propune să reinterpreteze într-o dramă viaţa şi misiunea lui Buddha. Acţiunea se petrece în Europa, în anii 1930 – 1950. „Vedeam perfect primul act: în castelul unui aristocrat balt, la sfârşitul unei «orgii». Cineva povesteşte deşteptarea prinţului Sakyamun, cu cele patru plimbări în oraş, în care întâlnise, pe rând un mort, un bătrân, un bolnav şi un cămătar. Cum povestind, grupul de femei şi tineri aproape beţi, s-ar fi amuzat «jucând» cele patru întâlniri şi deodată, spre dimineaţă, prietenul care povestise uluit de impresia extraordinară pe care o făcuse asupra gazdei îl ispiteşte: dar dacă, într-adevăr, un alt Buddha ar voi să apară nu s-ar întâmpla cam aşa".

Urmează rezumatul amănunţit (pe trei pagini) cu fapte insolite şi stranii.

Jurnalul rememorează şi proiecte din tinereţe – eseuri asupra cărora nu va mai reveni.

Răsfoind o carte de orientalistică, la *22 mai 1960* îşi aduce

aminte că publicase în „Cuvântul“, în anii studenției, un foileton despre *Viața lui Milarepa*. Acest eseu făcea parte dintr-o culegere pe care se gândea s-o intituleze *Cărți reprezentative din viața Asiei*, titlu calchiat după N. Iorga (*Cărți reprezentative din viața omenirii*): Ar trebui să găsesc odată timp să scriu pe îndelete povestea acelor cărți din tinerețea mea, la care am lucrat mulți ani, care erau aproape gata, dar pe care nu le-am publicat niciodată“.

Înainte de asta, la *17 iulie 1946*, vizitând casa memorială J. J. Rousseau, își amintește de vara anului 1922 sau 1923, după ce citise *Emile, Confesiunile* și *La nouvelle Heloise*: „Voiam să scriu mai multe articole – cinci sau șase – pentru «Ziarul științelor populare», care să «epuizeze» subiectul și astfel să nu se mai revină niciodată asupra lui Rousseau. Cel puțin în această revistă“.

La *2 octombrie 1945* lectura unei cărți de Bachelard îl face să viseze la un eseu *Apa, visele și simbolurile*. Intenționa să arate aici că „imaginația constituie un instrument de cunoaștere, căci ne dezvăluie, în chip inteligent și coerent modurile realului“.

Intenția a rămas neînfăptuită, nu din lipsa documentară. Cei familiarizați cu eseistica lui Mircea Eliade își amintesc de bogăția informațională și observațiile subtile ale studiului său *Notes sur le symbolisme aquatique*, publicat în „Zalmoxis“, II, 1939.

Proiectele grandioase ale începuturilor au rămas în stadiul dezideratelor.

La *10 aprilie 1947* proclama cu emfază: „O veche ambiție a mea: să scriu într-o zi o Metafizică și o Etică utilizând exclusiv documente din civilizațiile primitive și orientale“.

Nu a fost realizată nici opera de sinteză prin care năzuia să explice viziunea de ansamblu asupra propriei sale creații. *25 aprilie 1951*: „Ar trebui să scriu într-o zi o «Istorie rațională» a întregii mele producții științifice, filosofice, arătând legătura secretă care există între toate aceste lucrări, în aparență disparate, explicând de ce le-am scris și în ce măsură contribuie ele nu la un «sistem», ci la fundamentarea unei Metode“.

Se gândește să renunțe la factologie și erudiție și să creeze lucrări originale de filosofie, bazate pe concepte, pe abstractizarea caracteristicilor esențiale ale obiectelor și faptelor.

14 iulie 1954: „Va trebui să scriu într-o zi un lung studiu asupra «originilor filosofiei»; să arăt adică trecerea de la cunoașterea prin

mituri şi simboluri (aşa cum e practicată în lumile arhaice) la filosofia sistematică".

19 noiembrie 1961: „Aş vrea să analizez ... într-un lung articol atitudinea «istoricilor» de toate nuanţele, precum cea a marxiştilor şi a freudienilor, într-un cuvânt a tuturor celor ce cred că cultura nu poate fi înţeleasă decât reducând-o la ceva inferior (sexualitate, economie, istorie etc.) şi să arăt că aceasta este o atitudine nevrotică. Nevropatul pierde simţul realităţii. Demistifică viaţa, cultura, viaţa spirituală".

Alteori proiectele nu au aceeaşi anvergură. La *8 noiembrie 1963* ar fi vrut să elogieze pe idealişti, pe intelectualii generoşi, pe pacifişti „care refuză drama istoriei, speră în pacea universală, în justiţie, în fraternitate". La *5 aprilie 1973* îşi spune că ar trebui să scrie o dată despre tinerii înzestraţi în mod excepţional, care-şi întrerup studiile „din motive existenţiale". La *15 ianuarie 1976* se gândeşte la fericirea unei după amiezi libere, pentru a o dedica unei „patetice Meditaţii asupra arderii notelor şi manuscriselor". Voia oare să-şi justifice incinerarea a peste 3000 de pagini cu puţin timp înainte?

În 1972 se mulţumeşte cu o modestă antologie, dar îşi dă seama că nu are posibilitatea s-o alcătuiască, aşa că, încă de la început dorinţa este sortită eşecului: „Dacă aş avea zece-cincisprezece ani mai puţin aş compila o antologie, ce o numeam pe vremuri «misticii laici», de la presocratici la Nietzsche".

Ar fi început cu Einstein.

Se pare însă că cele mai dragi cărţi nescrise sunt *Omul ca simbol* şi *Mitologiile morţii*. Despre prima din ele vorbeşte în treacăt la *28 iulie 1950*, însă în *Jurnalul inedit* lucrurile sunt clarificate. 28 iulie 1949: „Aş vrea să mai pot scrie măcar o carte în afară de cele deja începute (romane şi *Şamanismul*): *L'homme comme symbole* de proporţiile Mitului [eternei reîntoarceri, M.H.], pe concretul istoriei. Aş arăta măsura şi intensitatea cu care omul se împotriveşte istoriei, dorinţei lui de a trăi în arhetip, în simbol. Ceva mai mult: tehnica spirituală de împlinire, echilibru, însănătoşire sau rodnicie e realizată prin imaginaţie: cum, bunăoară un neurastenic sau un deficient se însănătoşeşte, regăsind prin imaginaţie simbolismul propriului lor corp. Îmi pare rău că noua mea metodă de lucru mi-a interzis însemnătatea şi planurile cărţilor în gestaţie. Dacă aş dispărea mâine prin[tre] atâtea hârtii ale mele nu s-ar găsi nimic despre *L'homme comme symbole* la care totuşi meditez de vreo doi ani. Titlul i l-am

fixat acum câteva luni. Un capitol al cărţii s-ar intitula *L'homme comme histoire*. Aş vrea să notez deocamdată atât: că în măsura în care omul modern se regăseşte pe sine în simbolismul arhaic antropocosmic, redobândeşte o nouă categorie existenţială, total ignorată de istoricismele şi existenţialismele moderne. Deci regăseşte un mod de a fi autentic şi major, care îl apără de nihilismul istoricist, fără să-l scoată totuşi din «istorie»; s-ar putea chiar, ca de-abia acum, la lumina descifrărilor, Istoria să-şi dobândească adevăratul ei semn: de epifanie a unei condiţii umane glorioase şi absolute".

La *9 noiembrie 1973* însemnarea din *Jurnal* se referă la afluenţa de public pe care n-o mai avusese decât la conferinţele *Criterionului*, în Bucureştiul deceniului al patrulea. Cei 2000 de participanţi de-acum veniseră să-l asculte într-o imensă sală. Profesorul de la Universitatea de la Chicago vorbea despre *Mitologiile morţii*. „Foarte probabil nu voi mai avea timp să scriu [această cărţulie]. Măcar să existe acest text, oricât de imperfect. Precizez că textul conferinţei nu atinge decât o parte din cuprinsul cărţii. Câteva capitole descriptive – despre geografiile funerare au fost evident ignorate".

Jurnalul inedit ne oferă noi amănunte despre această temă la *11 ianuarie 1966* şi la *4 mai 1968*. În primul text descrie seminarul la care au participat vreo 30 de studenţi. „Vorbesc liber şi oarecum dezlânat despre «actualitatea» acestui subiect: lumea modernă obsedată de moarte (Heidegger şi ceilalţi) şi totuşi refuzând să şi-o imagineze «creator», ignorându-i adică mitologia (Aseară, luând câteva note şi încercând să-mi fac planul, mi-am dar seama ce *uşor* şi *repede* aş putea scrie cartea anunţată de 15 ani: *Mithologies de la Mort*".

După mai bine de doi ani, în timpul unei teribile insomnii, Eliade revine asupra originalităţii acestei cărţi, care, din păcate n-a apărut (şi nici n-a fost definitivată):

4 mai 1968: „Azi noapte, încercând să adorm (trecuse de 2,30)îmi spuneam că aş putea scrie cartea despre mitologiile morţii, nu aşa cum o compusesem în 1950 – 51, şi începusem s-o pregătesc «ştiinţific», bogată în materiale, construită nu ca le *Chamanisme* – ci ca un lung eseu despre principalele (sau cele mai semnificative, mai bogate) mitologii ale morţii. O carte de 120 – 150 pagini în colecţia *Les Essais*, sub titlul *Introduction à l'étude des mythologies de la Mort*. În fond «ideile» acestei cărţi le-am precizat de mult; îmi rămâne numai de ilustrat, de completat şi comentat materialul

documentar. Dar cum nu cred că voi mai avea timp şi pentru această «documentare», aş putea prezenta direct «ideile». Originalitatea acestei lucrări constă în primul rând în interpretarea pe care o dau eu mitologiilor morții: încercam să arăt în ce sens aceste mituri ne nivelează concepțiile despre existență, spirit, realitate ale diferitelor culturi unde mitologia morții joacă un rol central, pentru că nu orice cultură importantă şi nici măcar orice religie posedă o mitologie a morții de o anumită anvergură".

În memorialistică şi corespondența emisă mişună proiectele. Chiar şi în ultimii ani de viață Mircea Eliade îşi aminteşte cu melancolie de cărțile plănuite şi nescrise.

La *25 aprilie 1984* citim îndurerați în *Jurnal*: „Scrisul a ajuns pentru mine o tortură. La fiecare cuvânt scris îmi trosneşte încheietura şi de multe ori sunt nevoit să mă opresc câteva clipe, ca să mă odihnesc!"

În acele momente de răgaz se gândea desigur la ceea ce-şi dorise la *2 septembrie 1947* – o carte care să-l reprezinte în întregime: Aş scrie un fel de *Jurnal*, dar fără nici o ordine, de nici un fel. Amintiri, reflecții, comentarii asupra propriei mele gândiri, asupra cărților mele [...], să mă arăt în întregime, cu toate pasiunile mele: literatura, filosofia, istoria religiilor, orientalistica, mistica, aventura".

Anticomunismul lui Mircea Eliade*

Anticomunismul lui Mircea Eliade este anterior începutului „cochetării sale cu legionarismul“. Abia întors din India, reluându-şi colaborarea la „Cuvântul“, eroul nostru discuta programul unei reviste comuniste recent apărute, care-şi propunea să militeze „pentru o literatură critică, activistă şi proletară“.

După el, literaţii şi proletarii din jurul revistei „Bluze albastre“ „sunt cunoscuţi prin delicioasa lor impertinenţă (şi asta ne bucură, pentru că aşa am rămas şi noi), prin aventuroasa lor schimbare de patroni (şi asta dovedeşte căutare, primenire, emancipare), prin ignoranţa lor orgolioasă şi admirabilul lor dispreţ pentru orice muncă intelectuală organizată, pentru orice «spiritualitate», orice lectură fără *imprimatur* de la Moscova şi orice gratuitate artistică“[1].

Ironiei la adresa confraţilor i se adaugă aluzia străvezie la stipendiul sovietic. Întreaga presă din Sărindar ştia că „Bluze albastre“ era o publicaţie a partidului comunist. Mircea Eliade discută mediocritatea, stereotipia şi dogmatismul operelor literare promovate de revistă. În final îşi exprimă speranţa unei viitoare ameliorări: „Aşteptăm încă literatura adevăraţilor comunişti. O aşteptăm, pentru că oricât de discutabilă ar fi doctrina lor, realizarea lor artistică va fi, sunt sigur, un câştig al limbii şi literaturii româneşti“.

Peste câteva zile, Alexandru Sahia, răspunzând articolului din „Cuvântul“, recunoaşte în slujba cui se află, fără să spună măcar un cuvânt despre subvenţia datorită căreia apărea revista. „Nu-i recomandăm [lui Eliade] pe Marx şi Engels, Lenin şi Stalin, încredinţaţi fiind că la existenţa acestor forţe creatoare extraordinare n-a voit să gândească până astăzi“[2].

Numele „patronilor“ ideologici apare ca un laitmotiv în toate ziarele şi revistele dirijate din umbră de NKVD. Într-o recenzie a unui roman scris de Mircea Eliade, Miron Radu Paraschivescu făcea chiar propagandă *pro-domo*: „În loc să-l fi citit pe Marx, dl. Eliade

---

* Inedit.

42 *Bluze albastre*, în „Cuvântul“, IX, 1932, iulie 4, p. 1.

43 Al. Sahia, „Bluze albastre“, 1932, nr. 3, iulie 10.

l-a citit pe Heidegger. Dacă l-ar fi citit pe Marx, dacă l-ar fi înţeles just şi dacă, în sfârşit, ar fi fost onest (după cum se vede, trebuie să ne decidem pentru trei mari concesii) *huliganii lui ar fi sfârşit prin revoluţie, prin luptă.* Era un final omeneşte predestinat"[3].

În vara anului 1932, un grup de tineri intelectuali a luat iniţiativa înfiinţării unei grupări literare şi filosofice care va juca un rol deosebit în epocă. În cadrul *Criterionului* s-au organizat simpozioane unde se prezentau câteva personalităţi culturale şi politice: Gandhi, Lenin, Mussolini, Charlie Chaplin, Proust, Freud, Bergson, Picasso. Mircea Eliade, Petru Comarnescu, Mircea Vulcănescu şi Mihail Sebastian se aflau printre animatorii acestor manifestări culturale.

La simpozionul despre Lenin au vorbit doi comunişti: Belu Silber şi Lucreţiu Pătrăşcanu. În contradictoriu a luat cuvântul, combătându-i, şi Mihai Polihroniade. Când Lucreţiu Pătrăşcanu a amintit expresia lui Lenin că „statul burghez e un cadavru care va fi răsturnat dintr-o singură lovitură, a fost aplaudat atât de studenţii naţionalişti cât şi de grupurile de simpatizanţi comunişti"[4].

Curând însă apele au început să se desprindă de uscat şi încetul cu încetul, Mircea Eliade şi-a dat seama ce înseamnă comunismul şi ce metode foloseşte: perfidia şi lipsa de scrupule. Belu Silber a fost primul care i-a deschis ochii. De la el a aflat „secretul" atacurilor folosite, clişeele marxiste şi găunoşenia lor.

Cu toate că ideile şi metodele comuniştilor nu îi sunt pe plac şi îi repugnă, Mircea Eliade pledează pentru toleranţă, indignându-se de regimul barbar destinat deţinuţilor politici la Doftana: „Oricâte delicte li s-ar putea arunca în spate – nu e mai puţin adevărat că există anumite legi minime care trebuie respectate. Sălbăticia de la Doftana este de-a dreptul sadică. Deţinuţii sunt lăsaţi 23 de ore cu hârdaiele cu escremente alături, descoperite. În acea jumătate de ceas liberă li se cântă psalmi religioşi în loc să fie lăsaţi să respire. (Şi totuşi s-au găsit oameni curajoşi care să strige: «Jos cu psalmii lui David»). Li se refuză alimente de acasă. Foc nu se face în celule până în ianuarie. Deţinuţii n-au voie să aibă un creion, o foaie de hârtie, un ziar. Puţin îmi pasă dacă ei înşişi sunt oameni cu sufletul mutilat de o anumită doctrină, de o anumită dogmă. Nu pot uita că

---

3 „Era nouă", 1936, nr. 1, februarie.

4 Mircea Eliade, *Memorii*, 1907–1960; Ediţie revăzută şi indice de Mircea Handoca, Bucureşti, Editura Humanitas, 2004, p. 238.

sunt înainte de toate oameni. Orice ar crede, ei nu încetează de a fi oameni“[5].

Adversarii lui Mircea Eliade, grupați de cealaltă parte a baricadei, sunt înregimentați în Partidul Comunist: Ilie Constantinovski, Oscar Lemnaru, Victor Iliu, Miron Radu Paraschivescu. Nu pot exista confuzii decât la rău intenționați.

În articolul „*Intelectualii e fasciști*“ (în titlu se află intenționat un dezacord care aparține preopinenților), Mircea Eliade, după ce-și expune punctul de vedere, folosește polemica, fără să fie agresiv: „Autonomia spiritului înseamnă a nu explica viața spirituală decât prin legile spiritului, adică a nu confunda «spiritul» cu sângele (cum fac rasiștii), nici cu sexul (cum face Freud), nici cu fenomenele economice (cum fac marxiștii). Știam că atitudinea aceasta se numește spiritualism. Dl. Paraschivescu afirma că adevăratul său nume e «fascism sau escrocherie». Treaba dumitale să creadă astfel. Reaua-credință în rândurile marxiștilor noștri nu cunoaște margini. Și este cu atât mai deprimantă această rea credință, cu cât d. Paraschivescu e dornic de discuții cinstite. (...) Să fi fost un Croce, un Bergson, un Husserl – escroci și lichele (...)? Nu l-au scos marxiștii noștri pe Eminescu hitlerist și pe Pârvan un huligan rasist? Într-o discuție cu asemenea „revoluționari” te poți aștepta la orice“[6].

Departe de țară, la Lisabona, în noile condiții istorice ale războiului antisovietic, atitudinea lui Mircea Eliade se radicalizează.

Se împrietenește cu poetul și istoricul portughez Alfredo Pimenta (1882 – 1950). Corespondența dintre cei doi ne oferă amănunte concrete privitoare la activitatea publicistică anticomunistă și la tragedia României din acei ani. La *2 iulie 1941* Mircea Eliade îi cere permisiunea să traducă și să publice în ziarele românești articolul lui Alfredo Pimenta intitulat *Inamicul no 1*: „Va fi pentru noi încă o dovadă a solidarității care leagă popoarele noastre, născute din același trunchi latin și civilizate de aceeași credință creștină. Noi, care am suportat teroarea comunistă timp de un an în Basarabia și Bucovina de Nord, suntem extrem de sensibili la gesturile de curaj creștin și european, care exprimă adevărata stare de spirit a poporului portughez“[7].

---

[5] *Unde ne e omenia?*, în „Vremea“, 18 noiembrie 1934.

[6] *Intelectualii e fasciști*, în „Vremea“, 24 martie 1935. Reprodus în volumul *Textele „legionare” și despre „românism”*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2001, p. 122–123.

[7] Mircea Eliade, *Europa, Asia, America*, vol. II. *Corespondența*, București, Editura Humanitas, 2004, p. 483.

În acest război mulți dintre prietenii și cunoscuții lui Mircea Eliade și-au găsit moartea în Crimeea și Ucraina. Bilanțul stăpânirii rusești este dramatic: 180 000 de case arse, 1250 de biserici și mânăstiri dinamitate, 75 000 de oameni asasinați, peste 20 000 de femei și fetițe violate și masacrate, 300 000 de cetățeni români deportați dincolo de Bug. Cifrele acestui cutremurător bilanț probabil că azi s-au uitat. Ele se păstrează în documente. Pe măsură ce lua cunoștință de aceste atrocități, tânărul atașat cultural al Legației române din Lisabona își aducea aminte de foametea din satele basarabene și de pateticul articol scris de el într-o revistă de dincolo de Prut: „Închipuiți-vă satele mistuite de moarte, copiii leșinați în brațele mamelor, oamenii fără puteri, fără glas, fără minte. Închipuiți-vă toate acestea în satele basarabene – grozăviile fără număr ale foametei. [...] S-ar putea să rămână unul singur dintre noi, care, într-un asemenea ceas cumplit să nu-și uite durerile și nevoile, și să ajute cu puținul lui mulțimile încercate de moarte din Basarabia?“[8].

Cât de sinistră e premoniția eroului nostru: ***„Foarte puțini văd adevăratul pericol care amenință nu numai Europa, ci chiar istoria, fiindcă roșii vor să distrugă totul, pentru a începe o nouă etapă în viața omenirii, după ce se vor fi întors la haosul primordial. Lucrurile sunt foarte clare. Se pare însă că homo europaeus traversează o criză de imbecilitate cronică nu doar cloroformizat, ci îmbrățișează patetic picioarele călăului său. În România știm foarte bine care ne va fi sfârșitul dacă înving roșii. Această conștiință a pericolului de moarte explică de ce încă mai luptăm după ce ne-am pierdut jumătate de armată în Rusia, și deși vecinii noștri din nord, ungurii, nu au pierdut decât a 20-a parte și ne amenință uneori cu ocuparea Transilvaniei. Dar ce ne vom putea face noi în fața colosului care pierde 15 000 de tancuri fără să tresară?“*** [1 septembrie 1943][9].

Prezentând îndurerat situația dezastrului, explică interlocutorului rațiunea singurei soluții alese: armistițiul: „*31 august 1944*: ***Înțelegeți, fără îndoială, tragedia care a atins biata mea țară. În primele trei zile ale ultimei ofensive sovietice în Moldova, armata română concentrată între Carpați și Nistru, a pierdut 40 % din efectivele***

[8] Mircea Eliade, în „Pagini basarabene“, I, 1936, nr. 2.
[9] Mircea Eliade, *Europa, Asia, America*, vol. II, *op. cit.*, p. 499.

sale şi aproape totalitatea tancurilor. Artileria grea am pierdut-o la Stalingrad. Cele mai bune divizii motorizate le-am pierdut pe Don şi la Harcow. În Crimeea ne-am pierdut vânătorii de munte. Între Nistru şi Volga, armata română a contribuit cu 42 de divizii şi cu totalitatea materialului de război. Timp de patru ani am furnizat întreaga producţie a câmpurilor de petrol şi jumătate din cerealele noastre. Am fost, cred, singurii aliaţi eficienţi ai Germaniei. Iar când ruşii au invadat Moldova, mareşalul Antonescu a atras atenţia Führerului că frontul românesc este cheia strategică a Europei Centrale şi de Sud-Est şi că acest front trebuie să fie apărat de cel puţin acelaşi număr de divizii germane câte am trimis noi până la Stalingrad. Într-adevăr, ruşii au atacat cu 100 de divizii contra 18 divizii româneşti (tot ceea ce am reuşit să înarmăm în martie 1944) şi circa zece divizii germane. După spargerea frontului – dispariţia totală a României era consecinţa logică. Pentru a evita această catastrofă, Regele a ales singura soluţie care, deşi tragică, asigură cel puţin un minimum de existenţă naţională“[10].

Această competentă analiză la obiect nu e făcută de un ataşat militar, ci de un scriitor temeinic documentat, bazat pe date concrete. Ne uimeşte precizia şi luciditatea, concizia cu care se opreşte asupra esenţialului.

Aşa cum prevăzuse, România se va afla, după război, sub ocupaţia rusească. Mircea Eliade îi va scrie de la Paris lui Alfredo Pimenta o scrisoare la *3 iulie 1948*: ***„Patria mea traversează acum cea mai tragică criză din istoria ei. Dar nu mai pierd speranţa că într-o zi voi putea să mă întorc într-o Românie liberă şi creştină“***[11].

La Paris, după război, emigranţii români, deşi dezbinaţi, au drept liant comun *anticomunismul* (cu excepţia lui Lucien Goldmann şi Isac Chiva). Articolele lui Mircea Eliade din „Uniunea Română“ şi „Luceafărul“ exprimă indignarea autorului faţă de atitudinea diriguitorilor comunişti din România. Sunt ironizate afirmaţiile ridicole despre revoluţie şi lupta de clasă, fundamentată de Marx şi Engels, îmbogăţite de Lenin, Stalin şi Jdanov.

Cuvântul de început al „Luceafărului“ (*noiembrie 1948*) prezintă situaţia dramatică din ţara ocupată de sovietici: ***„Niciodată nu s-a întâmplat ca în zilele noastre să i se batjocorească sufletul***

---

[10] *Idem*, p. 513.
[11] *Idem*, p. 519.

[poporului român]. Niciodată nu s-a urmărit cu atât de înveninată înverşunare răstălmăcirea tradiţiei noastre istorice, ponegrirea graiului, credinţelor şi culturii noastre, nimicirea spiritualităţii noastre autentice". Organizatorul şi conducătorul acestei acţiuni distructive (cărţi interzise şi aruncate în flăcări, falsificarea operelor clasicilor, întemniţarea scriitorilor neobedienţi) este Iosif Chişinevski. El ordonă perchiziţionări masive în librării şi anticariate, epurarea bibliotecilor, interzicerea legăturilor culturale cu Occidentul, campanie împotriva latinităţii limbii române.

„A demasca acest proces de rusificare şi a protesta împotriva sălbăticiei cu care este împlinit nu înseamnă a cădea în greşeala «patriotismului» strâmt şi rău înţeles. Nu e vorba de a relua, în mijlocul secolului al XX-lea şi într-un moment istoric prin excelenţă ecumenic şi federalist, polemicile iredentiste care-şi aveau rostul acum un veac şi mai bine. A protesta împotriva rusificării neamului românesc înseamnă a protesta împotriva unui nou atentat la libertatea şi demnitatea omului. Că acest atentat nu este întotdeauna tot atât de evident, sau tot atât de odios, în ochii occidentalilor, nu este numai vina noastră. Prin firea lucrurilor occidentalii preferă să nu vadă, sau să nu creadă asemenea asasinate în masă"[12].

Mircea Eliade e la curent cu cărţile puse la index, cu confiscarea bibliotecilor particulare, cu strămutarea documentelor istoriei noastre naţionale în Rusia, sau distrugerea lor. Pericolul comunismului apare menţionat sau discutat pe larg în numeroase articole din perioada 1946 – 1960. Desprind un paragraf dintr-un amplu eseu, de unde se vede atitudinea fără echivoc a autorului:

„Adevărata primejdie începe pentru întreg neamul românesc abia după ocuparea teritoriului de către Soviete. Pentru întâia oară în istoria neamului românesc are de-a face cu un adversar nu numai excepţional de puternic, dar şi hotărât să întrebuinţeze orice mijloc de a ne desfiinţa spiritualiceşte şi culturaliceşte, ca să ne poată, în cele din urmă, asimila. Primejdia este mortală, căci metodele moderne îngăduie dezrădăcinările şi deplasările de populaţii. Chiar fără masivele deplasări de populaţii există primejdia unei sterilizări spirituale prin distrugerea sistematică a elitelor şi ruperea legăturilor organice cu tradiţiile culturale autentic naţionale"[13].

---

[12] *Rusificare*, în „Uniunea Română", 1949, decembrie.
[13] *Destinul culturii româneşti*, în *Destin*, 1953.

Am publicat în 1992 la Editura Humanitas volumul ***Împotriva deznădejdii*, în care reproduc întreaga publicistică din exil a lui Mircea Eliade.**

În urma cercetărilor întreprinse la Biblioteca Română din Freiburg i Br[eisagau], istoricul literar Nicolae Florescu a descoperit alte două articole politice, neincluse în antologia noastră; *10 Mai* („Curierul român", 1948, nr. 3, mai 1–15) şi *23 August 1948* („Curierul român", 1948, nr. 7–8, august). Articolele au fost identificate pe baza manuscriselor lui Mircea Eliade. Nicolae Florescu publică aceste texte, le comentează cu competenţă, conchizând: „Angajamentul politic nu a fost doar o întâmplare sau un moment conjunctural în publicistica de exil a lui Eliade"[14]. Ca argument reproduce şi un interviu al scriitorului din 1950 intitulat *Mircea Eliade despre rolul intelectualilor în refugiu.*

Regimul comunist român – arată Mircea Eliade – încearcă să falsifice realitatea în interpretarea Actului de la 23 August 1944. Dar nu numai atât! „Neavând legături de nici un fel cu comunitatea vie a neamului românesc, cu istoria, destinul sau năzuinţele lui, Guvernul Anei Pauker e silit să şi le inventeze. Am văzut astfel agenţii NKVD-ului şi slugile lui Bodnarciuk revendicându-se de la Tudor Vladimirescu şi de la Horia, Cloşca şi Crişan. Am văzut pe Nicolae Bălcescu proclamat teoretician şi premergător al republicii populare aşa-zise româneşti. Şi suntem doar la începutul acestei vaste manevre de camuflare şi substituire, menite să ne integreze pe nesimţite (aşa îşi închipuie autorii ei!) în istoria rusească şi în masa etnică slavo-asiatică".

În România Mircea Eliade nu a avut dreptul de semnătură aproape un sfert de veac (de la 24 august 1944 la 31 august 1967). Opera lui de scriitor, istoric al religiilor şi orientalist era demascată, minimalizată, calomniată. Pavel Apostol denunţă în câteva zeci de pagini iraţionalismul şi misticismul lui Mircea Eliade, numit în derâdere „apologet al huliganismului".

Demagogia şi aberaţiile se îmbină armonios în cartea politrucului comunist cu ameninţările iresponsabile şi lozincile sforăitoare:. „Nostalgica sete a d-lui Eliade după animalitate, întoarcerea la paradisul animalităţii constituie indiciul sigur al înstrăinării de umanitate a ideologiei reacţionare. Filozofemele domnilor Eliade,

---

[14] „Jurnalul literar", serie nouă, XI, ianuarie 2000, nr. 1–2.

Cioran şi ale altor dezrădăcinaţi se străduiesc zadarnic să ţină aprins opaiţul misticismului. Poporul român a depăşit irevocabil epoca întunericului. Nu-l va mai tolera în ţara lui liberă"[15].

La Paris se cunoşteau sloganurile debitate de academicienii comunişti. Citim în *Jurnalul* lui Virgil Ierunca însemnarea din *21 martie 1960*: „Constantin Ionescu Gulian, cioclul filosofiei româneşti se ocupă acum de ... mituri. Într-o cronică ce se vrea «a ideilor», intitulată polemic *Spiritualizarea primitivilor şi primitivizarea spiritualiştilor* îndrăzneşte să combată tezele «interpretului misticizant» Mircea Eliade. Cu argumente din Lenin"[16]. Caraghioslâcul (ca să nu spun cameleonismul!) e că autorul respectiv, ca să se reabiliteze, a publicat în 1992 un amplu studiu doct despre Mircea Eliade teoretician şi istoric al religiilor, unde nu mai e citat Lenin, ci Paul Ricoeur, G. van der Leeuw, Raffaele Pettazzoni, Paul Masson Oursel, Paul Radin şi alţii[17].

*

În toamna anului 1967 Mircea Eliade a reintrat (provizoriu!) în cultura română. Publicarea celor două cărţi *Maitreyi, Nuntă în cer* şi *La ţigănci şi alte povestiri* a declanşat o adevărată furtună, câţiva emigranţi acuzându-l că ... a pactizat cu inamicul (comunismul).

Mircea Eliade lămureşte răspicat lucrurile privitoare la campania „intransigenţilor" într-o scrisoare către Nelu Manzatti, la *17 octombrie 1970*: „E vorba de gelozie, invidie, ură, imbecilitate şi, uneori bănuiesc, o foarte abilă acţiune de dezagregare a emigraţiei, pornită de cine trebuie. Atacurile, insultele, aluziile nu mă impresionează, de altfel, de la o bucată de vreme, nici nu le mai citesc, cum n-am citit prozele similare şi premergătoare campaniei de azi, publicate în presa comunistă între 1946 – 1960. De la «fascist şi criminal de război» la «colaborator al diavolului» (sau cam aşa ceva, pentru că n-am citit-o cu ochii mei, dar cred că expresia îi aparţine lui Vasile Posteucă) nu există soluţie de continuitate. Pe mine, scriitor *român* mă interesează un singur lucru: ca literatura pe care am scris-o în libertate (în ţară până în 1940 şi în Occident după 1945) să circule

---

[15] Pavel Apostol, *Iluzia evadării*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1958, p. 156.

[16] Virgil Ierunca, *Trecut-au anii*, Bucureşti, Editura Humanitas, 2000, p. 292.

[17] C. Ionescu-Gulian, *Hegel, tânărul Nietzsche, Mircea Eliade*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1992.

şi să fie accesibilă tinerelor generaţii, crescute exclusiv cu proza şi poezia produse în conformitate cu normativele ocupantului. *Nu eu* am cerut retipărirea, ci *ei* m-au rugat – aceiaşi «culturali» pentru care până mai acum 5 – 6 ani eram «fascistul, obscurantismul etc.»"[18].

A existat un flux şi un reflux al reabilitării lui Mircea Eliade, discutat de mine şi de alţi exegeţi în numeroase cărţi şi articole. Nerăspunzând invitaţiei *scrise* de a veni în România (Ion Jalea în 1967, Teodor Burghele în 1977) i se impune din nou interdicţia de semnătură ca măsură represivă. Cărţile expediate în ţară nu sunt înmânate destinatarilor.

Vigilenţa cenzorilor hăituieşte fiece cuvânt sau propoziţie din lucrările lui Mircea Eliade.

Este evident că între Mircea Eliade şi comunism se află un raport de antinomie de la începuturile activităţii publicistice şi până în anii senectuţii.

„Geniul Carpaţilor" a luat loc în caleaşcă alături de regina Angliei. Tot el l-a îmbrăţişat pe preşedintele Statelor Unite (Richard Nixon), la vizita acestuia în România în august 1969.

Mircea Eliade nu a participat însă la „spectacol".

---

[18] *Europa, Asia, America*, vol. II, *op. cit.*, p. 192.

Mircea Eliade și cenzura*

Mircea Eliade a cunoscut pentru prima oară loviturile cenzurii – în sensul interdicției publicării unui articol – la vârsta de 20 de ani. Colaborarea la „Cuvântul" (începând cu toamna anului 1926) şi regularitatea apariţiei celor două foiletoane săptămânale îi conferea o anumită celebritate, care va fi consolidată prin cele 12 „secvențe" ale *Itinerariului spiritual.* Era considerat drept şeful generației în numele căreia îi plăcea să vorbească.

Pamfil Şeicaru şi Nae Ionescu aveau mare încredere în tânărul colaborator şi-i trimeteau articolele direct la tipografie, fără să le mai citească în prealabil. Au intervenit însă mici incidente. Nu totdeauna părerile redactorului coincideau cu cele ale conducerii ziarului, aşa că de la începutul anului 1928 materialele sale au început să fie cenzurate. Am publicat unul din aceste eseuri interzise, pe marginea căruia se păstrează însemnarea autografă a autorului: „Articol scris în octombrie – septembrie 1928. Refuzat de Nae Ionescu sub pretext de «egoism feroce»"[1]. Polemizând cu George Călinescu şi chiar cu Nae Ionescu – idolul tinereții sale – Mircea Eliade nu se sfiia să-şi prezinte propriile opere, pentru a demonstra vastitatea şi temeinicia lor. Într-adevăr, tonul e puțin infatuat. Făcând paradă de erudiție autorul exagerează conflictul dintre generații.

Articolul – intitulat *Chemarea la ordine* – dezvăluie şi unele cancanuri şi mici mizerii din lumea redacțională a revistelor şi editurilor deceniului al treilea, atât de asemănătoare – vai! – cu situația noului mileniu în care ne aflăm.

Cenzura însă, ca instituție punitivă a statului, o va cunoaşte cu ocazia tipăririi romanului *Întoarcerea din rai.*

La începutul anului 1934, odată cu reintroducerea stării de asediu este suspendată apariția ziarului „Cuvântul" şi se reintroduce cenzura. Pentru a primi dreptul de difuzare, fiecare carte avea nevoie de o aprobare specială. Romanul lui Mircea Eliade, după un stagiu de o lună de zile a căpătat permisiunea să apară, aflându-se în librării la 9 februarie 1934. Motivele carantinei au fost de ordin politic şi

---

* Inedit.

[1] Mircea Handoca, *Mircea Eliade cenzurat în 1928,* în „Jurnalul literar", IV, 1993, nr. 23–26, iulie, p. 1.

moral. Cenzorului (din 1934!) nu i-au fost pe plac prezenţa într-un roman atât a grevelor de la Griviţa cât şi a unor scene de erotism. Autorul, în aşteptarea verdictului, foloseşte ironia într-un articol publicat în „Credinţa“:

„De când se scrie sub regimul cenzurii numele, ideile şi faptele trebuie mascate. Altminteri ar sări în ochi şi ar fi cenzurate (aşa cum se întâmplă adesea, de altfel). Şi aşa, mascate, alambicate, strivite sub nume străine şi alegorii continentale – faptele şi ideile gazetăriei româneşti nu mai sunt aşa de accesibile publicului. Noul simţ al alegoriei va deveni în curând un adevărat limbaj. Cititorii vor putea citi „simbolic“ tot aşa de curent cum citeau până acum câteva luni româneşte. Ceea ce înseamnă că cenzura nu este atât de infamă pe cât se spune“[2].

Chiar dacă *Întoarcerea din rai* şi *Huliganii* au fost tipărite într-un timp record în două ediţii, cenzura îşi făcea în continuare mendrele. E inadmisibil – notează eroul nostru, considerând aceasta drept „o insultă adusă demnităţii scriitoriceşti“. „Că sunt scriitori care nu-şi respectă această demnitate, o ştim cu toţii; critica şi publicul şi-au spus cuvântul îndeajuns de răspicat. Nu era nevoie de cenzura cărţilor pentru chemarea la ordine a câtorva rătăciţi de talent. De fapt, cenzura nu se înfiinţează pentru stăvilirea literaturii imorale. Ea se înfiinţează pentru ca triumful prostiei şi al lichelismului cultural să fie complet. Anul 1936 se apropie de sfârşit într-o magnifică apoteoză a laşităţii colective şi a prostiei câtorva aleşi. Nu e nimic. Am cunoscut timpuri mai grave. Bunăoară, pe vremea Regulamentului organic“[3].

Evenimentele se precipită. Cele câteva articole „legionare“ ale lui Mircea Eliade determină, în vara anului 1938, hărţuirea, arestarea şi întemniţarea scriitorului în lagărul de la Miercurea Ciucului. Cu un an înainte îşi pierduse postul de la Universitate.

Din sanatoriul de la Moroieni – fără putinţă de a-şi plăti impozitele – se adresa disperat lui Mircea Vulcănescu.

Făcând traduceri (semnate de alţii) este „salvat“ în aprilie 1940, când, cu ajutorul lui Al. Rosetti şi C. C. Giurescu a fost trimis ca ataşat cultural pe lângă Legaţia Română din Londra. Peste mai bine de trei decenii, istoricul C. C. Giurescu îşi amintea: „A doua zi după

[2] *Se creează un nou simţ*, în „Credinţa“, 2 februarie 1934.

[3] Mircea Eliade, *Cenzura cărţilor*, în „Vremea“, IX, 1936, nr. 461, noiembrie 1.

ce venise la minister, mi-a scris o scrisoare care m-a mişcat; între altele spunea că era pe pragul disperării şi că l-am scăpat de la moarte"[4].

Departe de ţară, în Anglia mai întâi, apoi în Portugalia, nu va mai fi – între 1940–1944 – în vizorul cenzurii din România. Dar ce s-a întâmplat după aceea e inimaginabil. Înverşunarea cu care acest înveninat „mecanism" socio-politico-ideologic s-a năpustit împotriva lui în perioada comunistă e diabolică.

Cenzura, perfecţionându-şi metodele a început să folosească procedee de o rară perversitate. Interdicţia semnăturii alterna cu cele mai flatante promisiuni. Emisarii trimişi de oficialităţi să-l invite în ţară propunându-i fotoliul de academician într-o anumită etapă, erau înlocuiţi cu procurorii care lansau ridicole acuze. Plastografia, insinuarea, minciuna, intrigile, calomnia, denunţul şi suspiciunea erau mânuite cu îndemânare de politicienii creatori de atmosferă.

În primele zile ale „noii ordini" de după 23 august 1944, acuzele foştilor NKVD-işti se radicalizează, deschizând drumul măsurilor punitive ale cenzurii care nu se vor lăsa aşteptate.

La 3 septembrie 1944 în „Dreptatea", Oscar Lemnem e intransingent: „În presă să nu intre nici unul dintre cei ce au mâinile pătate cu cerneala urii şi a infamiei. Să nu mai pătrundă în lumea nobilă a tiparului, să nu mai scrie, să nu mai cugete". Aceste interdicţii se adresau inamicului principal: Mircea Eliade. Va reveni, folosind aceeaşi tonalitate dictatorială la 28 septembrie şi 11 octombrie 1944, 23 ianuarie şi 3 februarie 1946.

La 4 noiembrie 1947 propune noi măsuri [în „Dreptatea nouă"]: „Nu e suficient că aceste cărţi au fost scoase din librării, de vreme ce ele mai pot fi găsite în rafturile anticariatelor... Se impun măsuri riguroase. Să li se interzică anticarilor răspândirea unor lucrări semnate de autori infami. Chiar când aceste cărţi tratează teme literare, ele sunt totuşi primejdioase, pentru că sunt impregnate într-un misticism ceţos, întunecat, de natură să încurce minţile, să tulbure conştiinţele, să degradeze sufletele!"...

Avem la dispoziţie un monumental volum de peste 600 de pagini: *Gândirea interzisă. Scrieri cenzurate – România 1945–1989,* coordonator ştiinţific Paul Caravia (Bucureşti, Editura Enciclopedică,

---

[4] C. C. Giurescu, *Jurnal de călătorie,* Bucureşti, Editura Sport-Turism, 1977, p. 143.

2000). Putem urmări aici, pas cu pas, fiecare etapă a interzicerii celor opt mii de titluri din literatura română. În năucitoare îngrămădire de nume sunt înghesuiți clasici alături de contemporani, opere „nocive“ lângă scrieri cărora nu li se poate reproşa nimic. Mircea Eliade deține un confortabil loc, cu 26 de titluri (p. 175–176)!

Ne oprim (deocamdată!) la perioada 1945–1948. Decretul lege, semnat de Suveran este întocmit pe baza expunerii de motive redactată de Petre Constantinescu-Iaşi (ministrul propagandei) şi Teohari Georgescu (ministrul afacerilor interne). Nu era de glumit: editorii, tipografii şi librarii „vor retrage imediat din circulație cărțile respective“. Cei ce vor nesocoti dispozițiile legii vor suferi rigorile codului penal: arestarea până la cinci ani şi amenzi usturătoare. Decretul era justificat prin „respectarea convenției de armistițiu“.

A urmat publicarea a patru broşuri intitulate *Publicații interzise* (1945, 1946, 1947, 1948) şi numeroase altele de uz intern.

Extrag un scurt pasaj din volumul din 1948: „În acțiunea ei criminală de a menține cu orice preț poporul în ignoranță şi obscurantism, reacțiunea a folosit toate mijloacele care puteau să o ajute la aceasta. Ea încerca să propage otrava ideologiei imperialiste în toate straturile sociale, pentru că în pregătirile care se făceau în vederea războiului de jaf şi cotropire împotriva Uniunii Sovietice, masele muncitoare trebuiau înşelate, iar adevărul ascuns sub masca, pe care burghezo-moşierimea o dorea cât mai puțin transparentă, a minciunii“.

Aş putea fi de acord ca din această listă să facă parte cartea lui Mircea Eliade *Salazar şi revoluția din Portugalia* (1942) – deşi s-ar putea discuta afirmația că această lucrare ar împiedica „democratizarea țării“, ar propaga ideile fasciste“. Dar care e sensul includerii volumului *Maitreyi* (*„toate edițiile“*) şi a celorlalte romane şi nuvele din perioada interbelică?

În afară de această epurare severă a întregii creații eliadiste, timp de *23 de ani* (24 august 1944 – 31 august 1967) autorul nostru nu a avut drept de semnătură. Era interzisă orice referire la operele sale.

Bineînțeles – din când în când propagandiştii de serviciu recrutați din rândul scriitorilor cu un oarecare prestigiu ies în arenă.

Zaharia Stancu îşi intitula pamfletul *Pleava din căruțele duşmanului*. „Legionarii se află astăzi în slujba Germaniei revanşarde a lui Adenauer şi în slujba cercurilor agresive americane care

pregătesc împotriva Răsăritului şi împotriva noastră războiul. Oare nu se jenează nici astăzi Mircea Eliade de faptele camarazilor săi de altădată şi cu care continuă să se afle şi astăzi în urâtă, în criminală cârdăşie? Se pare că nu, de vreme ce le tăinuie crimele de ieri şi visează alături de ei alte crime, alte asasinate, alte pârjoluri, alte pustiiri"[5].

Poate că ar trebui să menționez sensul figurat al cuvântului *pleavă*: ceea ce este lipsit de valoare, om de nimic, lepădătură, drojdia societății.

Nichifor Crainic „analizează" lucrările ştiinţifice ale fostului colaborator din tinerețe la „Gândirea" (apărută sub conducerea sa): „Când l-am numit un sexolog maniac am întrebuințat un eufemism. În realitate Mircea Eliade e un pornograf maniac, care îşi difuzează obsesiile sub forma înşelătoare a studiilor erudite. Studii erudit-pornografice circulă cu duiumul în Occident. Mircea Eliade excelează prin tentativa de a da pornografiei un sens mistic, sacru şi de a face din incest şi din actul orgic un principiu cosmic"[6].

În toamna anului 1967 tactica şi strategia conducerii comuniste faţă de Mircea Eliade se schimbă. Au început să apară în revistele româneşti câteva din nuvelele recente ale scriitorului, alături de recenzii şi exegeze despre creația sa dintre cele două războaie.

Cu chiu cu vai are loc, în decembrie 1969, debutul editorial: *Maitreyi* şi *Nunta în cer* (studiu introductiv de Dumitru Micu) şi, în vara anului următor, *La ţigănci şi alte povestiri* (prefaţat de Sorin Alexandrescu). În paranteză fie spus şi în această primă reeditare au existat unele mici excese, în sensul că au fost omise câteva fraze. Traducătorul în limba spaniolă Joaquin Garrigos citind cu atenție textul, a identificat trei fraze lăsate la o parte. Le vom identifica împreună şi versiunea spaniolă din *Nunta în cer* va fi publicată integral în Spania[7].

Despre editarea primelor două volume ale lui Mircea Eliade şi în special despre dramaticele lor peripeţii aflăm multe amănunte din corespondenţa emisă şi primită.

---

[5] „Gazeta literară", 1955, nr. 3, ian. 20, p. 1.

[6] Nichifor Crainic, *Un sexolog maniac*, în „Glasul Patriei", 10 septembrie 1963.

[7] Vezi: *Boda en el cielo*, Barcelona, Ed. Ronsel, 1995, p. 64, 170, 209. Vezi nota traducătorului de la p. 64.

Deşi „reconsiderat", relaţiile cu autorităţile comuniste continuă să fie încordate. Din zecile de mărturii documentare mă opresc la două scrisori. Prima este adresată lui Gheorghe Bulgăr, la *25 martie 1969*: „Am uneori impresia că ne despart nu un continent şi un ocean, ci o galaxie. Dar m-am învăţat (de mult!) să trăiesc în orice situaţie, bună sau rea, pe care ne-o impune „Istoria"[8].

Cea de-a doua epistolă are ca destinatar pe Dumitru Micu şi e datată 14 iulie 1970:

„Ce-ai spune dumneata, ce-ar spune orice om cu demnitate, de un scriitor care, după ce i se amână trei luni o carte şi opt luni alta (încă netipărită), i se amână tipărirea unei traduceri (*Aspects du mythe*) ***după ce „oficialităţile" insistă să se efectueze traducerea în timp record, şi nu i se publică nici măcar un foarte cuminte interviu ... Ce-ai spune despre acest scriitor dacă ar veni acum în ţară? Că vine ca să se ploconească pe unde trebuie, cu speranţa că i se vor publica ceva cărţi şi, de asemenea, vine ca să-şi „perie" foştii lui colegi şi astfel să reintre în «actualitatea literară». Sunt convins că pe un asemenea scriitor român nu l-ai stima, chiar dacă i-ai admira opera. Crede-mă, nu vreau să pierd stima nici unui om, şi cu atât mai puţin pe-a dumitale. De peste 30 de ani mi-am acceptat destinul. Nu văd de ce-ar trebui să-l reneg acum, riscând să se interpreteze dorul meu de ţară şi de familie drept oportunism şi milogeală. Nu acuz pe nimeni, căci «nu vremurile sunt sub om»... Sper că lucrurile se vor însenina într-o zi. Iar dacă nu voi apuca ziua aceea, Bălcescu ne-a învăţat că se poate muri româneşte în orice colţ al pământului"***[9].

Atunci când scria aceste rânduri situaţia era mult mai gravă. Expeditorul nostru o va afla cu întârziere. Cu aproape o lună în urmă apăruse un articol destructiv la adresa volumului său *De Zalmoxis à Gengis Khan*. Semnatarul, Miron Constantinescu, aplica sloganul marxist-leninst: „Deficienţa fundamentală a metodei folosite de Mircea Eliade este aceea că nu examinează condiţiile economico-sociale, culturale, care au cerut apariţia anumitor simboluri şi mituri, compară aceste mituri şi legende între ele, desprinzându-le de viaţa socială"[10].

---

[8] *Europa, Asia, America*, vol. I, Bucureşti, Editura Humanitas, 1991.

[9] *Europa, Asia, America*, vol. II, Bucureşti, Editura Humanitas, 2004, p. 276.

[10] Miron Constantinescu, *Consideraţii metodologice şi istorice*, în „România literară", nr. 28, 16 iunie 1970.

Odată cu recenzia ideologului comunist se va institui al doilea „embargo". **Timp de doi ani nu va fi permis nimănui să publice sau să discute despre Mircea Eliade în ziarele şi revistele din România. Interzicerea se va prelungi cu câţiva ani, în virtutea inerţiei.** Mircea Eliade nu are cinstea de a fi inclus în *Dicţionarul de literatură română contemporană* din 1971 de la Editura Albatros alcătuit de Marian Popa. Nici ediţia a II-a, „revizuită şi adăugită" din 1977 nu consacră nici un rând marelui scriitor. Ciudat e că referenţii ştiinţifici ai volumului sunt Romul Munteanu şi Mircea Zaciu. Să nu se fi aflat nici la Bucureşti şi nici la Cluj că există totuşi un scriitor român cu acest nume, tradus în 25 de ţări? E greu de crezut că nu au reuşit să-şi procure cele două volume care apucaseră să apară. Cărţile au avut un tiraj de 60 000 de exemplare (fiecare din ele).

A treia interzicere a semnăturii a venit ca un trăsnet, în timpul sărbătoririi a 75 de ani. Care să fie cauza? Mircea Eliade semnase câteva proteste adresate unor prestigioase publicaţii şi lui Nicolae Ceauşescu însuşi, faţă de tratamentul deţinuţilor politici Paul Goma şi preotul Gheorghe Calciu.

În timpul euforiei omagierii, redacţiile tuturor revistelor din Bucureşti şi provincie primesc un ordin telegrafic. Să-i dăm cuvântul lui Pericle Martinescu:

„Jubileul lui Mircea Eliade, pregătit cu entuziasm şi aşteptat cu fervoare a căzut pe neaşteptate în baltă... La un ucaz de sus toate zaţurile au fost topite... Am auzit că un fanatic al regimului proletcultistul, Ştefan Voicu, i-ar fi prezentat lui Ceauşescu o listă cu ceea ce s-a scris despre Mircea Eliade la 75 de ani (se scrisese într-adevăr mult în ajunul aniversării!) şi cu ceea ce se scrisese cu prilejul celei de a 60-a aniversare a Uniunii Tineretului Comunist, care coincidea cu jubileul scriitorului. Decalajul era enorm, în favoarea lui Eliade. A urmat blocada! Acum nu se mai pomeneşte nimic despre Eliade, ca şi cum el nici n-ar exista pentru presa literară şi cultură din România"[11].

Despre cei zece ani în care am încercat zadarnic să editez *Noaptea de Sânziene* am relatat nu de mult, pe larg, într-un articol din „România literară"[12].

---

[11] Pericle Martinescu, *Jurnal intermitent,* Ex Ponto, 2001, p. 308–309.

[12] „România literară", nr. 45, 10 noiembrie 2006.

Am mai avut şi alte proiecte temerare. Unul dintre acestea a fost editarea *Jurnalului*. Primind încuviinţarea autorului (la 11 aprilie 1980) am început demersurile pentru obţinerea manuscrisului. Alexandru Rosetti urmând să plece în Anglia a acceptat să-mi aducă textul (la proiectata mea ediţie se asociase şi Liviu Călin, prieten al marelui lingvist). Nici el şi nici Gheorghe Bulgăr, profesor la Universitatea din Lyon, n-au reuşit să-şi îndeplinească „misiunea“.

Mac Ricketts mi-a expediat până la urmă prin poştă o fotocopie a *Jurnalului* ce-i fusese înmânată de Mircea Eliade.

Ca să am şanse mai mari îmi luasem unele măsuri de precauţie. Ţinând seama că volumul era intitulat *Fragmente de Jurnal* mi-am permis să omit două pagini fără să le marchez prin blestematele croşete [...]. Aceste pasaje „incendiare“ combăteau doctrina şi pe liderii comunişti: „Trebuie să spun că fenomenul capital al secolului al XX-lea n-a fost – şi mai ales nu va fi – revoluţia proletariatului, aşa cum o prevesteau marxiştii acum şaptezeci – optzeci de ani, ci descoperirea omului noneuropean şi a universului său spiritual“[13]; „Marx şi marxiştii scriu în aceeaşi manieră agresivă şi polemică în care scriau teologii reformei şi Contrareformei“[14].

Jurnalul ne prezintă şi o scenă incredibilă de la revelionul noului an 1945, sărbătorit de protipendada comunistă. Însemnarea din 30 decembrie 1976 e prilejuită de vizita unui participant direct la evenimente, poetul Ion Caraion: „Notez acest episod pentru că nu l-am auzit niciodată: noaptea de revelion 1944–1945. Caraion lucra la «Scânteia tineretului». Într-o mare sală, cu un bufet bine garnisit, erau adunaţi vreo sută de gazetari comunişti şi membri ai partidului. Cu vreun sfert de ceas înainte de miezul nopţii, apare Gheorghiu-Dej; e primit cu aplauze. Se sting luminile, iar când se reaprind, la 12 fix, Dej era suit pe scaun şi urina bine dispus deasupra farfuriilor cu bunătăţi care alcătuiau bufetul. Toţi cei prezenţi aplaudă. A doua zi, spune Caraion, şi-a redactat demisia în termeni foarte duri. Acest text a constituit de fapt, adevăratul motiv al proceselor de mai târziu (a doua oară, a fost condamnat la moarte; în total unsprezece ani de temniţă“[15].

Un comunist nostalgic, citind descrierea acestei scene triviale a

[13] *Jurnal*, I, ediţia a II-a, Bucureşti, Editura Humanitas, 2004, p. 229.
[14] *Idem*, p. 387.
[15] *Ibidem*, p. 264–265.

insinuat că ... e invenție a lui Mircea Eliade. Dar versiunea franceză a acestui fragment de Jurnal a fost tipărită de editura Gallimard în 1981. Nici Ion Caraion (1923 – 1986) și nici oficialitățile comuniste nu au dezmințit existența acestei... petreceri populare.

În nici un caz aceste însemnări nu ar fi putut să apară în România comunistă. Autorul a fost de acord cu omisiunea lor. Am dactilografiat textul, dar Editura Eminescu nu a mai primit permisiunea să-l publice. Îmi sunt necunoscute discuțiile dintre reprezentantul editurii și cenzorul *Jurnalului.*

Un alt caz însă îmi este familiar.

Vigilența cenzorilor hăituia fiecare cuvânt sau propoziție din lucrările lui Mircea Eliade. O nevinovată poveste fantastică, scrisă la 15 ani (*Minunata călătorie a celor cinci cărăbuși în țara furnicilor roșii*) descoperită de mine în arhiva din țară a scriitorului – mi-a fost refuzată de redacțiile câtorva reviste între 1982 și 1989. Textul a fost publicat după decembrie 1989. În *Notele* volumului I din *Scrieri din tinerețe* arătam: „Am păstrat o copie dactilografiată a acestui document. Cenzorul (redactorul?) a subliniat *apăsat* cu roșu și albastru anumite pasaje, a pus numeroase semne de întrebare (și exclamare) pe margine. Ca amuzament reproduc o parte din aceste „mostre“ considerate probabil... aluzii antistatale: *„Președintele murise într-un accident la alegerile din mai. Nu ți-e dumitale somn, pentru că n-ai fost la ședință. Se apropiau de granița de Vest... Cum o fi pe acolo? Desigur că mult mai bine ca aici... Nu dau nicio informație în dauna patriei mele. O companie de furnici roșii, spaima întregului ținut, bandiți cărora guvernul nu le putea face nimic...“.*

Pentru numele lui Dumnezeu, Mircea Eliade a scris această pagină cu peste 70 de ani în urmă[16] [azi 85!].

La data trecerii lui Mircea Eliade în eternitate – 22 aprilie 1986 – echipa inchizitorilor se descompletase. Lucrețiu Pătrășcanu fusese omorât, fără milă, de tovarășii săi de luptă și idei, Miron Constantinescu, după cumplita tragedie din propria familie, murise în 1974. Rămăseseră la putere Gogu Rădulescu și Ștefan Voicu, secondați de obedienții filosofi Pavel Apostol și Constantin Ionescu-Gulian – numiți de Virgil Ierunca „groparii culturii românești“.

---

[16] *Cum am găsit piatra filosofală. Scrieri de tinerețe,* I, 1921–1925, București, Editura Humanitas, 1996, p. 659.

Ei au decretat cu iresponsabilitate ca în presa comunistă din România să nu apară despre scriitorul şi savantul român care ne părăsise, decât o ştire laconică şi anodină. În zilele sfârşitului de aprilie 1986, în ziarele şi revistele din întreaga lume s-au publicat însă sute de necrologuri şi elogii. Dispoziţiile iacobinilor cenzori bucureşteni îşi pierdeau valabilitatea dincolo de graniţele ţării.

Critica unei ediţii: Jurnalul portughez*

Acum un sfert de veac Nicolae Manolescu îşi intitula cronica despre o nouă carte a lui Eliade *Sărbătoarea povestirii* (*România literară* nr. 31, 30 iulie 1981).

Nu numai beletristica marelui scriitor are puterea magică să ne încânte şi să ne tulbure, ci şi memorialistica.

Regăsim aceeaşi desăvârşită artă literară şi retrăim satisfacţii asemănătoare cu prilejul lecturii recentei apariţii a ***Jurnalului portughez*** oferită de Editura Humanitas.

Cu „cărţile pe masă" se va destrăma ideea vânturată de câţiva ani de pescuitorii în apă tulbure că „în Portugalia Eliade a fost mai legionar ca oricând".

Nu pot să nu reproduc cuvintele celui mai important exeget american al lui Eliade, Mac Linscott Ricketts, traducătorul în limba engleză al ***Jurnalului portughez:*** „Vom căuta aici în van cel mai mic cuvânt ori cea mai mică expresie antisemită, încă mai puţin cea mai mică frază, ori cel mai mic paragraf".

Autenticitatea, sinceritatea totală ne întâmpină la fiece pas. Cu orice risc, Eliade spune ceea ce crede şi gândeşte, chiar dacă are momente de... premoniţie. La *27 august 1945* nota în ***Jurnal portughez:*** „Mă paralizează sentimentul că aceste pagini ar putea cădea în mâna oricui, că vor fi interpretate cu rea credinţă".

Există câteva splendide autoportrete (*iulie 1942, 10 august 1943, 14 ianuarie 1945, 25 iulie 1945*), dar cel mai exact situaţia reală e văzută la 15 septembrie 1942:

„Tragedia vieţii mele: pentru că eu am jucat pe cultură, pe operă de artă, pe creaţie – şi toate astea sunt zadarnice pe nivel metafizic şi ***sunt absurde în momentul în care trăim.***"

Editorii transcriu cu atenţie ***Jurnalul portughez,*** aplicând normele ortografice în vigoare, traduc cuvintele şi expresiile din spaniolă, portugheză, engleză şi franceză, unifică şi actualizează ortografia numelor proprii (L. Şestov, Carl Schmitt, etc.). Sunt atenţi

---

* **Apărut în „România literară" nr. 3–4, 25 august 2006, p. 16–17.**

în scrierea cursivă a cuvintelor subliniate de autor, corijează tacit sau în paranteză micile neglijenţe stilistice şi gramaticale.

Pentru toate acestea le suntem recunoscători.

Cele trei eseuri introductive semnate de Sorin Alexandrescu, Florin Ţucanu şi Mihai Zamfir completează, explică şi interpretează opera, făcând observaţii subtile şi competente, pe o tonalitate blajină sau severă (mai mult sau mai puţin îndreptăţite). Se fac referinţe la evenimentele epocii, geneza scrierilor, prieteni, corespondenţă, zbuciumul personal, tragedia familială, ideile politice, legionarism, războiul antisovietic, accesele de megalomanie, etc. Nu lipsesc consideraţiile privitoare la ierarhizara judecăţilor de valoare a diverselor creaţii zămislite în perioada 1941–1945. Dar despre aceste exegeze ne propunem să discutăm pe larg, altă dată.

Editarea textului a pus în dificultate pe editori. Aceştia nu au făcut cel mai mic efort pentru a ne oferi o reproducere cât de cât acceptabilă.

După cum se ştie, ***Jurnalul portughez*** nu a fost tipărit anterior. Editorii au avut la dispoziţie o fotocopie a manuscrisului original, aflat la Biblioteca Regenstein a Universităţii din Chicago.

În afara paginilor citeţe – transcrise de autor cursiv şi ordonat – există altele ilizibile. Numeroase cuvinte au creat „probleme". Unele substituţii nu pot fi explicate decât prin neatenţia celui ce a transcris sau „cules" textul. În fond, sunt câteva mărunţişuri, ce pot fi considerate greşeli de tipar: existenţial apare *existent, mă trezesc* devine *mă gândesc* (p. 170); l-ai *voit* tu e notat l-ai *creat* tu (p. 177); omiterea a 2–3 cuvinte (p. 174, 177, 228).

Falangist (din manuscris) şi din ediţia spaniolă (p. 113), apare în ediţia românească *salazarist* (p. 216). Ciudată substituţie între cei doi termeni, care nu sunt identici. Falangă – indică dicţionarele – e o grupare politică şi paramilitară fascistă. De unde şi până unde această confuzie?

Dar... passons...

Boacănele provin din grabă şi incompetenţă. Puţină atenţie ar fi corijat eroarea.

Manuscrisul: „Cei care *nu cred* se pierd prin simplul fapt că sunt convinşi că nu există o soartă post-mortem, că nu e decât vidul cosmic, neantul". Deşi oricine înţelege că aici e vorba de *credinţă,* verbul subliniat *nu cred* apare în volumul de la Humanitas *nu cad*

(p. 218). Ce s-a întâmplat? *„r"*-ul alăturat lui e l-a făcut pe primul lector al manuscrisului să aibă impresia că e un *a* – şi aşa a rămas tipărit: *cad* în loc de *cred.* Ediţia spaniolă nu... deviază: „Los que no creen desparecen... (p. 115)

„Oltenia" ei (a Ninei) a dispărut" – citim în manuscrisul original. ***Jurnalul portughez*** de la Humanitas o ia razna: „Astenia" ei a dispărut" (p. 203). Şi de data aceasta ediţia spaniolă nu dă greş: *„su Oltenia" ha desparecido"* (p.102).

În iunie 1944, la un moment dat, autorul enumeră marile probleme ale tinereţii sale: magia, erotismul şi castitatea. La pagina 232 ediţia în culpă înlocuieşte *erotismul* cu *eroismul.* Să recunoaştem că e o mică diferenţă între cei doi termeni, deşi fonetic ei sunt diferenţiaţi de o biată consoană (t). Joachin Garrigós – traducătorul spaniol – care cunoştea desigur „problemele" şi „tehnicile" folosite de adolescentul Eliade (vezi ***Virilitate şi asceză***) – nu face confuzie nici acum: *„La magia, el erotismo, la castidad"* (p. 127)...

Probabil că mai sunt şi alte inadvertenţe. Eu nu am făcut decât o colaţionare parţială, prin sondaj. Cu toată gravitatea exemplelor, nu trebuie să disperăm. I se poate întâmpla oricui.

Editorii noştri ştiau de existenţa unei versiuni spaniole a ***Jurnalului portughez,*** apărută în anul 2001 la Editura *Kairós* din Barcelona. Dorind să realizeze o ediţie cât mai aproape de perfecţiune, traducătorul, din *proprie iniţiativă* a xeroxat textul şi l-a trimis prin poştă în anul 2000 în România şi America, rugând doi biografi ai lui Eliade să-l ajute în descifrarea manuscrisului. A purtat apoi o amplă corespondenţă cu destinatarii, privitoare la lecţiunea unor cuvinte.

În introducerea versiunii spaniole mulţumeşte celor ce l-au ajutat: *„Queremos dejar constancia de nuestro agradecimiento a los biografos de Eliade, Mac Linscott Ricketts, de EE.UU., y Mircea Handoca, de Rumania, por la ayuda que nos han prestado para descifrar la dificil caligrafia de Eliade."*

Eu însumi am publicat în *România literară* (nr. 22, 6–12 iunie 2001) un amplu articol despre ***Jurnalul portughez.*** Am precizat că *sunt în posesia manuscrisului.* Unul din îngrijitorii ediţiei de faţă m-a luat peste picior, făcându-mă „editor improvizat" (Dl. Mihai Zamfir). Cel puţin opt istorici literari şi publicişti din România sunt în posesia ediţiei spaniole şi au scris despre ea articole pertinente în anii 2001–2003.

Cei trei distinşi istorici literari nu mi-au solicitat nici mie, nici lui Mac Ricketts sprijinul. Nu s-au adresat nici lui Joachin Garrigos. Nici nu erau necesare eforturi financiare prea mari: Domnia sa se află de la 1 ianuarie 2006 în Bucureşti, ca director al Institutului spaniol „Cervantes“din România.

Se simţea stringent nevoie de ajutorul savantului spaniol, pentru a identifica şi paginile lipsă din manuscris.

Citim stupefiaţi în volumul editat de Humanitas, la p. 179 o notă de subsol: *„Dacă nu este o eroare de numerotare, atunci paginile 132–136 ale **Jurnalului** lipsesc.“* (n. ed.) Nu e nici o eroare Domnilor! Textul omis v-ar fi putut fi oferit de Mac Ricketts, de mine sau de Garrigós, fără să pretindem... drepturi de autor. Iată însemnările care lipsesc din recenta ediţie (şi se regăsesc în traducerea tipărită în Spania):

„30 ianuarie (1943)

*Când am fost astă vară la Bucureşti, am luat cu mine **Poetical Works** de Shelley, în ediţia lui Dowdant de la Macmillan. Un volum legat în piele, pe care l-am cumpărat la Calcutta, şi care m-a întovărăşit în multe din călătoriile mele. L-am împrumutat şi lui Nae Ionescu, după ce i-am cetit o dată fragmentele mele favorite din **Epipsychidion**. Nae a plecat cu el la Spitalul din Braşov, iar când a fost a doua oară trimis la Ciuc, l-a avut iar cu el. O săptămână după moartea lui, Cella Delavrancea mi l-a înapoiat.*

*Pe pagina de gardă stă scris de mâna Cellei: „Mie, tu“ – „Tu, mie, 1937–1940“. Iar în **Epipsychidion** e adnotat: „ianuar 1939 (I am not thine: I am a part of thee). Iulie 1939, Martie 1940 (Spouse! Sister !Angel etc.). Ultima lectură cu el, joi 7 martie 1940“.*

*Adesea, când mă gândesc la Nae, îmi amintesc de splendida lui pasiune pentru Cella. Numai un geniu tânăr ca el, putea realiza această pasiune totală, care l-a consumat, care poate l-a ucis. Cartea lui favorită a fost atunci Tristan şi Isolda. **Epipsychidion** completează de minune acest incendiu spiritual.*

1 februarie

De la Marchiza Della Koso, – înfocată legionară, care lucrează la un roman în engleză (căci ea e americană) despre drama Legiunii, aflu că Vojen a fost internat în lagăr.

*

Îl văd astăzi pe Baronul Huene. Îmi spune că e optimist în ce priveşte campania din Rusia.

Se pregătește astăzi în Germania o mare armată care va trebui să „lichideze" Sovietele. Să dea Dumnezeu să aibă dreptate.

În orice caz, Stalingradul cred că va avea rezultate morale și în Germania. Se va întâmpla același reviriment pe care l-am observat în Anglia după Dunkerque și bombardarea Londrei. Pentru mine Stalingradul mai are și o altă semnificație: mă face să înțeleg cum se va apăra Germania când va fi atacată din toate părțile.

Azi noapte, când încercam să adorm după ce lucrasem multe ore în șir la Apocalips, îmi dădeam seama că de-abia de-acum înainte voi putea scrie un roman mare. Mi-am făgăduit ca, în nici un motiv, nici [în] cea mai cumplită sărăcie să nu mai scriu romane de 400 [de] pagini, și chiar sub 800–1000 pagini. Altminteri, romanul nu se poate desăvârși: cel puțin romanul cum îl văd eu acum. Restul sunt povestiri și nuvele și din acestea voi scrie destule, ca să mă odihnesc și ca să-mi pot plăti, dacă va mai fi nevoie, chiria.

3 februarie

Din nou criză cumplită. Dezastrul de pe frontul rusesc s-ar putea transforma într-o catastrofă. Pe aici se vorbește de o posibilă cădere a Germaniei în cursul acestei ierni. Inconștienți, anglofilii se bucură. Mă gândesc că 1943 ar putea însemna anul tragic al istoriei României.

Nu mă pot apăra decât gândindu-mă tot mai des la moarte. Dacă ***după*** *nu va fi nimic – inutilă e toată zbaterea noastră de azi. Iar dacă va fi – va fi destul de interesant ca să te facă să uiți agonia Europei"...*

Și notele ediției spaniole ar fi putut fi valorificate (nu atât cele despre persoanje și realități românești, care informează cititorul spaniol) ci cele cu pasaje din *Jurnalul inedit,* strâns legate de ***Jurnalul portughez*** (p. 98, 242 din versiunea spaniolă). Interesantă este și citarea de către traducătorul spaniol a unui articol al Gizei Tătărescu, apărut în **Vatra** nr. 6–7/2000 (p. 210–211).

Cei ce-au proiectat aceste volume monumentale au avut fericita inspirație de a include în ele întreaga creație a lui Eliade din perioada 10 februarie 1941 – septembrie 1945.

Astfel, primul volum mai cuprinde *Jurnalul romanului Viața nouă* (1940–1942), corespondența și Rapoartele diplomatice. Cel de-al doilea are în sumar studiile istorice (*Salazar și revoluția din*

Portugalia şi Românii, latinii Orientului), articole şi interviuri, precum şi lucrările beletristice (*Oameni şi pietre* şi *Un om mare*). În felul acesta ni se oferă o imagine exhaustivă asupra omului şi operei.

Pentru a nu da naştere la confuzii era însă necesar *să se precizeze sursa de unde au fost preluate textele.* Lucrul acesta este specificat doar la secţiunea ultimă (p. 446–511 vol.I). *O regulă elementară a oricărei ediţii – în toate ţările lumii – este călcată în picioare.*

Nu înţelegem sensul reproducerii celor 12 scrisori din 1940. Ele nu au absolut nici o legătură cu perioada portugheză. În aceste texte (către familie, Corneliu Moldoveanu, Ion Petrovici, Al. Rosetti) nu există nici cea mai mică aluzie la tema de bază a cărţii.

Trebuie să precizez şi câteva inexactităţi de istorie literară:

Articolele publicate de Eliade în revistele portugheze nu sunt inedite în limba română. Ele au apărut în *Vremea, Jurnalul literar, Revista de istorie şi teorie literară, Manuscriptum,* etc. Cele trei volume ale Bibliografiei pot dezlega „misterul".

Oameni şi pietre nu e „aproape intruvabilă astăzi" (p.II). Dactilograma şi fotocopia manuscrisului mi-au fost dăruite de autor. Am publicat piesa mai întâi în *Revista de istorie şi teorie literară* nr. 4, oct.–dec. 1985 şi nr. 1 ian.–martie 1986 şi apoi în volum, într-un tiraj de masă, ***Coloana nesfârşită,*** Ed. Minerva, 1996, p. 77–109.

Salazar şi revoluţia din Portugalia a fost publicată în 1942 în Editura Gorjan şi apoi în alte câteva reeditări, iar ***Românii, latinii Orientului*** a fost tradusă în franceză şi engleză în 1992.

Şi ***Jurnalul romanului Viaţa nouă*** l-am publicat la sfârşitul cărţii ***Viaţa nouă*** (Editura Jurnalul literar, 1999).

Culmea e că şi „secţiunea" *Rapoarte diplomatice* este extrasă din volumul *Europa, Asia, America.* Corespondenţă A-H, p. 181–189. Este omis numele Subsecretarului de Stat la Ministerul Afacerilor Externe – Alexandru Constant şi ziua emiterii... raportului diplomatic: 5 martie 1941. Din ce cauză nu sunt informaţi cititorii? Aceste texte au apărut pentru prima oară tot la Editura Humanitas.

Traducerea articolelor portugheze este în general corectă şi nu putem să-i reproşăm nimic. Din ***Eminescu – poetul rasei române*** lipsesc câteva paragrafe (versuri eminesciene şi scurte comentarii din *Glossa, Venere şi Madonă, Trecut-au anii, Din valurile vremii.* Acest text a fost tradus din portugheză acum două decenii. L-am inclus în volumul Micea Eliade ***Despre Eminescu şi Hasdeu,*** Ed.

Junimea, 1987. Cenzura a înlocuit din titlu *rasei române* cu *neamului românesc.*

Nu am competența să fac aprecieri între cele două variante ale transpunerii textului în românește. Trebuie însă să subliniez alt aspect, deosebit de grav, menționt de Eliade de numeroase ori: **atunci când există pagini redactate de el în românește nu are sens să se facă traducerea lor dintr-o limbă străină.** Observațiile lui Eliade sunt fără echivoc. Ele pot fi găsite de câteva ori și în corespondență.

Iată, de pildă, ce îi scrie lui Marin Sorescu la 26 ianuarie 1972: „Procedeul mi se pare *inadmisibil;* **retraducerea** în românește a unui text scris (și în parte publicat!) în românește! Înțeleg să se fi recurs la această soluție dacă originalul s-ar fi pierdut" (*Europa, Asia, America,* vol. al III-lea, *Corespondență,* Ed. Humanitas 2004, p. 162). Și în cazul nostru *originalul există* (cel puțin la eseul ***Camões și Eminescu***). El a fost publicat în Vremea nr. 697 din 9 mai 1943. Dacă e prea greu să ne deplasăm la Biblioteca Academiei, putem cerceta **Secolul XX,** unde a fost din nou reprodus (nr. 7–8–9, iulie-august– septembrie 1980). În fine, dacă nici această sursă nu poate fi consultată, Dl. Mihai Zamfir mi se poate adresa. Am copiat textul scris de Eliade spre a-l include în volumul editat de mine în 1987, la care m-am referit.

Exemplific, prezentând pe două coloane textul original și traducerea, spre a vedea concret cât de mari deosebiri există între ele:

Textul original al lui Eliade	**Traducerea lui Mihai Zamfir**
Vreau să încep *a fixa*	*Aș vrea* să încep prin *a preciza*
nu-mi propun *să caut*	*nu voi căuta*
apropiind numele	*alăturând* numele
e destul de greu	*e dificil*
expresii *similare*	expresii *asemănătoare*
excesiv de nelămurite	*mult prea vagi*
S. Juan de la Cruz	Sfântul Ioan al Crucii
prea rigidă	*mult prea* rigidă
nu se referă la realități	nu se referă la realități *bine determinate*
numaidecât	*imediat*
limpezi	*clare*
multiplicitatea posibilităților	*multitudinea fațetelor*
calificative	*trăsături*

simplicitate	*simplitate*
să împuţineze	*să sărăcească*
mal entendu	*neînţelegere*
mai bine zis	dacă vrem
forţele psihice	facultăţile psihice
aride	plictisitoare
ne sileşte	ne-a obligat
interes artistic	interes estetic

Ar mai putea continua şirurile deosebirilor cu încă 5–6 pagini. N-aş fi sigur care versiune e superioară. Existând (*în mod cert!*) textul scris de Eliade în româneşte, trebuie să-i acordăm întâietate.

Editorul (şi traducătorul) nostru încheia, citându-l pe Alecsandri:

„Ginta latină e regină
În a lumii ginte mari"...

Eliade (în Vremea, Secolul XX şi în volumul *Despre Eminescu şi Hasdeu*) reproduce corect:

„Latina gintă e regină
În ale lumii ginte mari"...

Lăsând la o parte inversiunea primelor două cuvinte, mai gravă mi se pare folosirea incorectă a articolului posesiv *a* pentru *ale*. Ştiindu-l pe Eliade al începuturilor „specialist" în gafe gramaticale, constat (cu plăcere!) că a fost întrecut de data asta de traducătorul lui.

Aceste deficienţe (şi altele!) ale ediţiei sunt atenuate de aparatul critic de la finele volumului al II-lea: *Glosarul* şi *Indicele de nume.* Corectitudinea şi acribia acestei „secţiuni" contrastează strident cu neglijenţele semnalate în paginile de faţă.

Să ne bucurăm totuşi! A apărut o carte de excepţie ***Jurnalul portughez.*** Observaţiile noastre critice vor folosi, poate, viitorilor editori. Au mai rămas 7–8 volume inedite din perioada interbelică şi suntem în preajma centenarului naşterii lui Eliade.

* Editura Humanitas a ţinut seamă de toate observaţiile mele critice din acest articol. Ediţia a II-a a *Jurnalului portughez* nu numai că a îndreptat toate erorile semnalate de mine, dar a tipărit o notă în care îmi mulţumeşte.

Exactitate, corectitudine, rigoare. În întâmpinarea centenarului nașterii lui Mircea Eliade*

Scriitorului şi savantului i-au fost consacrate în ultimele şapte decenii – în ţară şi străinătate – zeci de mii de pagini.

În articolul de faţă nu vom putea nici măcar să trecem în revistă capodoperele şi eşecurile exegezelor eliadiste. Ne propunem să semnalăm erorile de informaţie, ignoranţa şi superficialitatea, alături de prezentarea unor citate desprinse din context, surse neindicate sau false, mărturii partizane.

Există o diversitate de modalităţi şi procedee în abordarea temei. Unii despoaie arhivele, descoperind manuscrise şi documente inedite, cercetează viaţa şi opera, preferă eseistica sau erudiţia, cu ample schelării în subsolul paginilor. Monografii încântătoare sau fade, teze de doctorat docte sau mimând omniscienţa, eseuri sclipitoare sau improvizate se află alături de lucrări şi compilaţii subtile sau grosolane.

Atunci când dicţionarele şi enciclopediile persistă în diabolica lor ignoranţă, nu ne găsim liniştea până ce autorii nu-şi recunosc erorile.

Este pentru a treia oară când revin asupra unor lacune, sugerând celor în drept să analizeze observaţiile noastre şi să publice în câteva reviste literare cu ce sunt ori nu de acord.

Data naşterii. Până în 1984, conform mărturiilor autorului, toată lumea ştia: *9 martie 1907.*

Un important cercetător român, Constantin Popescu-Cadem a descoperit mai multe documente despre viaţa lui Mircea Eliade, publicându-le şi comentându-le în *Revista de istorie şi teorie literară,* nr. 1, ianuarie-martie 1983. Este reprodus, în primul rând, actul de naştere nr. 1996 din 1 martie 1907, prin care **se certifică naşterea viitorului scriitor la 28 februarie 1907 (stil vechi),** ora 5 dimineaţa.

---

* Apărut în „România literară” nr. 3, 2007, p. 18–20.

„Împricinatul" confirmă această dată în *Jurnal* (volumul al II-lea, Editura Humanitas, 1991, p. 459, ediţia a II-a, 2004, p. 473, versiunea americană, volumul al IV-lea, The University of Chicago Press, p. 98).

Într-un articol intitulat *Dicţionarul scriitorilor români,* apărut în *Jurnalul literar,* nr. 1–2, ianuarie 1999, apreciam textul despre Eliade din volumul al II-lea, coordonat de Mircea Zaciu. Remarcam analizele subtile ale operelor, judecăţile de valoare şi sesizarea timbrului unic al memorialisticii, literaturii realiste şi a celei fantastice. Atrăgeam însă atenţia asupra câtorva lipsuri şi, în primul rând, asupra indicării inexacte a datei naşterii.

În vara anului 2005 a fost tipărit volumul al treilea din ***Dicţionarul General la Literaturii Române***. „Secţiunea" Mircea Eliade (p. 18–30) e redactată de acelaşi autor: Eugen Simion. Mă aşteptam ca eroarea să fie corectată. Zadarnică speranţă!

Am publicat un amplu eseu *Despre un singur articol* (*Observatorul cultural,* nr. 40, 1–7 decembrie 2005, p. 8–9). Arătam – la început – că Dl. Eugen Simion este o personalitate proeminentă a criticii şi istoriei noastre literare din ultima jumătate de veac. Opera lui Mircea Eliade îi era familiară de multă vreme. Domnia sa este autorul unui studiu despre literatura fantastică a lui Eliade, apărut în *Luceafărul,* în ianuarie 1976. În acelaşi an publică volumul al II-lea din ***Scriitorii români de azi,*** în care a inclus capitolul de sinteză *Mircea Eliade,* judicios întocmit, atât informativ, cât şi interpretativ. Monografia lui Eugen Simion *Mircea Eliade un spirit al amplitudinii* (1995) constituie un succes deosebit.

Cu aceste „precedente", cel mai îndreptăţit să scrie capitolul despre autorul romanului ***Maitreyi*** părea să fie Eugen Simion. Rezultatul nu a fost cel scontat, deoarece în acest capitol mişună greşelile şi inadvertenţele.

Arătam în articolul din *Observatorul cultural* că semnalasem, până atunci, *de cinci ori* despre data naşterii scriitorului, conchizând:

„Aceste «noutăţi» ajunseseră în America *cu peste 20 de ani în urmă,* fiind consemnate de Mac Linscott Ricketts în monografia sa *Mircea Eliade the Romanian Roots,* 1907–1945 (apărută în 1988), p. 9. Că Dl. Eugen Simion nu mă citeşte pe mine, pe Mac Ricketts nu e grav. Dar să nu-l citească pe Eliade"... Se prea poate ca fostul Preşedinte al Academiei să fi fost supraîncărcat de sarcini. Dar cei *11 cercetători,* care făceau parte din echipa de „coordonare şi revizie"

a Dicționarului, de ce nu au vegheat, comunicându-i toate observațiile critice? Să sperăm că acum...

Nostimada e că, în aceeaşi revistă unde publicasem eu articolul [*Observatorul cultural*], peste câteva luni numai, un distins eliadist lua la rost pe autorul unei istorii literare că a îndrăznit să susțină că Eliade *s-a născut la 13 martie 1907*. **Dar asta e data corectă. Ea corespunde celei de 28 februarie, stil vechi.**

Povestea nu s-a terminat aici.

Editura *Humanitas* are salutarul obicei de a publica pe pagina a doua a fiecărui volum o succintă notă biografică despre autor. Conform primei ediții a ***Memoriilor*** (1991), Mircea Eliade s-a născut la *28 februarie 1907;* ediția a doua a aceleaşi cărți (1997) „Corectează“: *9 martie 1907;* ediția a III-a (2004) – probabil uluită – nu mai are biografie. Ciudat e că ediția a II-a a ***Jurnalului*** tipărită în acelaşi an (2004) precizează: *28 februarie/ 9 martie 1097.* Informația e însă falsă, întrucât diferența dintre calendarul iulian (stil vechi) şi cel gregorian (stil nou) e de 13 zile, nu de 9. Cărțile tipărite la *Humanitas* între 1991–1996 au indicate drept dată a naşterii lui Mircea Eliade *28 februarie 1907.* Cele apărute în 1997 au... schimbat macazul. Cititorii ***Yogăi, Şamanismului, Ocultismului, vrăjitoriei şi modelor culturale*** au aflat cu surprindere că s-a revenit la *9 martie 1907.* Cine a făcut această vrajă, n-am reuşit încă să descopăr.

Începând cu anul 1998 nu s-a mai schimbat nimic, decretându-se: Mircea Eliade s-a născut la Bucureşti, la *28 februarie 1907.*

Pentru numele lui Dumnezeu! Adăugați vă rog: ***28 februarie stil vechi = 13 martie 1907.***

Cer scuze pentru insistența cu care am prezentat această incredibilă prestidigitație a datelor. Sarabanda continuă însă să ne joace feste şi azi, prin articole şi monografii nu numai în România, ci şi în Franța, Germania şi Italia.

Întocmirea neatentă a acestui microscopic portret biografic, din pagina a doua, lasă să se strecoare şi alte inadvertențe de titluri şi date. Începând cu volumele editate în 1992 şi până în... 2006 [***Jurnalul portughez***] ni se spune: „Între anii 1933 şi 1940... ține cursuri de filozofie şi istorie a religiilor la Universitatea din

Bucureşti". Inexact – precizez eu. *După martie 1938 Eliade n-a mai ţinut nici o oră de curs sau seminar la Universitatea din Bucureşti.*

Titlul corect al celor două volume de ***Memorii,*** apărute la ***Gallimard*** e la singular: ***Memoire.*** Introducerea lui s final – ca marcă a pluralului – în peste 20 de „prezentări" nu o putem considera drept o greşeală de tipar. E desigur un amănunt – capriciu al autorului? – de a-şi fi intitulat versiunea franceză ***Memoire,*** iar cea românească ***Memorii.***

Revenim la articolul lui Eugen Simion din ***Dicţionarul Zaciu*** şi la greşelile semnalate de mine în 1999. Titlurile a două opere din tinereţe apar greşit: *Cum am descoperit* piatra filozofală şi Memoriile *soldatului* de plumb. [Formele corecte sunt: ***Cum am găsit piatra filozofală*** şi ***Memoriile unui soldat de plumb***]. Despre ***Romanul adolescentului miop*** ni se spune că e neterminat, iar despre ***Gaudeamus*** că „se află în manuscris", deşi îl tipărisem cu peste un deceniu în urmă. Sugerăm ca titlurile scrise de autor în româneşte să nu mai fie indicate în... traducere franceză.

Toate aceste carenţe au fost menţinute în textul tipărit în 2005, în ***Dicţionarul General al literaturii Române.*** Li s-au adăugat alte inexactităţi: ***Itinerar spiritual*** (pentru ***Itinerariu spiritual,*** de două ori, la pagina 22) şi Revista ***Sânziana*** pentru ***Sânzana.*** Reproduc un singur paragraf din articolul meu apărut în *Observatorul cultural,* în decembrie 2005:

„Citirea în grabă poate provoca gafe de proporţii. Parafrazând cele opt puncte ale programului de viaţă al adolescentului, copistul redă fraza: „să cunosc concepţiile *didactice* şi să pot să le combat", înlocuind cuvântul subliniat cu *dialectice.* Ce-o fi avut elevul Mircea Eliade cu Hegel, să-i combată dialectica? Tot e bine că nu a apărut *materialist dialectice.* Ar fi fost de tot hazul! Şi culmea... ironiei. Citatul cu cuvântul buclucaş este extras din primul volum al ***Scrierilor de tinereţe,*** intitulat *Cum am găsit piatra filozofală.* Dar autorul articolului din ***Dicţionar,*** uită să facă trimiterea respectivă. Păcat! Şi-ar fi dat seama şi şi-ar fi îndreptat tacit cele două erori la care ne-am referit."...

Alţi amatori transcriu iresponsabil până şi greşelile de tipar, *inventează ziare la care Eliade n-a colaborat* niciodată (*Calendarul*) şi titluri greşite de conferinţe (Cf. *Rost,* aprilie 2003).

În 2002 apărea o revistă într-un atractiv ambalaj: **Enciclopedia personalităţilor.** Numărul 12 pe care-l avem în faţă cuplează viaţa scriitorului român cu cea a lui Cicero. Sunt rezumate corect câteva elemente din biografia savantului. Folosind mai multe izvoare documentare şi încurcând fişele, *autorul anonim* face mai multe confuzii. Mai grave mi se par invenţiile cu caracter calomnios, fără suport real. Iată una din ele: „Printre *interesele* lui Mircea Eliade s-a numărat şi politica; el a candidat din partea Partidului *Totul Pentru Ţară* (expresia politică a Mişcării Legionare) în alegerile din decembrie 1937. După ce Partidul *Totul Pentru Ţară* a câştigat alegerile, *Mircea Eliade a fost desemnat ca deputat legionar în Parlamentul României"*. (subl. M.H.)

Toate aceste afirmaţii pot fi verificate. **Lista deputaţilor la alegerile din 1937 a fost publicată în presă. Îmi aduc aminte că „povestea" despre Eliade deputat legionar fusese lansată în Italia prin 1985-86. Am cercetat încă de atunci documentele respective (lista deputaţilor tipărită în ziarul *Buna Vestire*) şi m-am convins de... minciună.** Cred că e cazul să se facă noi cercetări. Cine ştie! S-ar putea să se fi tipărit între timp un număr special, unde să fi fost introdus şi numele scriitorului.

Am reprodus în monografiile şi recenzile mele, dar mai ales în cele 12 volume ale *Dosarului Eliade* (Editura Curtea Veche, 1998–2006) zeci de exemple de citate greşite, falsificate, trucate, desprinse din context, sau pur şi simplu inventate de polemişti înverşunaţi sau de biografi mimând imparţialitatea. Ele figurează aproape fără întrerupere, între 1935–2006, cu pauze mai mari în acele perioade când în România Eliade nu avea drept de semnătură (1944–1967; 1970–1972; 1982–1983).

Referitor la acribia exegeţilor ar trebui să mai amintesc o întâmplare dramatică, generatoare de confuzii. Ne-o destăinuie Mac Ricketts între-o recenzie a volumului îngrijit de mine *Textele „legionare" şi despre românism.* Pentru prima oară învăţatul american a venit în contact cu articolele respective în 1981, în sala 3 a Bibliotecii Academiei române.

„Când am scris cartea ***Mircea Eliade – rădăcinile româneşti*** am apelat în unele cazuri *la acele traduceri făcute în grabă în România şi îmi dau seama acum că nu erau întotdeauna exacte.*

Totuşi pe baza acestor pasaje, la care se adaugă citate din ***Jurnalul*** lui Mihai Sebastian, *Adriana Berger, Norman Manea şi alţii şi-au lansat atacul postum împotriva lui Eliade, acuzându-l că ar fi fost legionar şi antisemit."* [*Ce dezvăluie textele* în ***Jurnalul literar,*** august–septembrie 2003].

Să mai insist asupra obligaţiei elementare a cercetătorului onest de a merge direct la sursă şi nu prin intermediari?

Invectivele, calomniile şi acuzele gratuite erau combinate cu suspiciunea şi însinuarea. Adverbele incertitudinii (*poate, posibil, probabil*), alături de verbele şi locuţiunile înrudite (*s-ar putea, n-ar fi exclus, să presupunem, să ne imaginăm*) mişună nu numai în verdictele gazetarilor, ci şi în cele ale... istoricilor. Încropite în grabă de către procurori improvizaţi, aceste texte, în marea lor majoritate *comandate* se depărtau de realitate.

Am arătat că citatele trunchiate pot falsifica sensul; la fel şi ignorarea epocii în care au avut loc evenimentele poate induce în eroare.

Ca să impresioneze, ziarele cu tiraj de masă publicau incriminările cu litere de-o şchioapă:

„Cine ştie de exemplu că Eliade şi Cioran se aflau la Bucureşti în 1941, în timpul crimelor sângeroase, făcute de Garda de Fier?" [***Evenimentul Zilei,*** marţi 9 aprilie 2002].

Toate biografiile sunt de acord că Eliade se afla de un an la Londra. Şi chiar dacă ar fi fost în ţară, de ce l-am considera inculpat?

„Eliade a crezut în Germania nazistă până la înfrângerea ei definitivă." [***Evenimentul Zilei,*** miercuri **10 aprilie 2002**]

Unde? Când? Cum? Reproduceţi citatul!

Cu ocazia lansării versiunii româneşti a cărţii lui Daniel Dubuisson, ***Evenimentul zilei*** titrează cu litere roşii de 3–4 cm: *„Eliade făcut praf!"* [5 iulie 2003]

Până şi un istoric – Florin Ţurcanu, autor al unei monumentale monografii despre Eliade –, răspunde unui interviu luat de Simona Chiţan, care reproduce cu majuscule: *„Eliade a fost fără îndoială un militant activ înscris în mişcarea legionară. Rapoartele politice îl desemnează chiar ca „scriitor legionar".* [***Evenimentul zilei,*** nr. 4371, **23 februarie 2006**]

Ce sunt aceste „rapoarte politice" ale fostei Siguranţe şi apoi ale Securităţii ne-a descris concret un *implicat direct:* cumnatul lui

Lucreţiu Pătrăşcanu, scriitorul Petre Pandrea, în volumul ***Memoriile mandarinului valah.*** Am discutat pe larg această mascaradă în două articole din *Jurnalul literar* şi *România literară.* Falsurile şi minciunile ocupă fotoliul de orchestră în aceste delaţiuni. Li se alătură incompetenţa şi agramatismul „făptaşilor".

Anatomia mistificării (1944–1989) de Stelian Tănase dezvăluie trucajul declaraţiilor şi ale proceselor verbale, unde defăimarea (cu sau fără motiv) era pe primul plan.

Să nu ştie un istoric că mărturiile anchetelor, declaraţiile şi „informaţiile" se făceau sub ameninţări, bătăi şi tortură?

Am avut curiozitatea şi răbdarea să verific veridicitatea unor aserţiuni dintr-un document tipărit în anul 2002: *Opisul emigraţiei politice* de Mihai Pelin. *Destine în 1222 de fişe alcătuite pe baza dosarelor din arhivele Securităţii.*

Fiind autor şi editor al câtorva cărţi despre Eliade, al corespondenţei şi documentelor, am pretenţia că sunt familiarizat cu biografia lui spirituală.

Am descoperit cu surprindere multe date incorecte şi aproximative la „capitolul" Mircea Eliade (ani, reviste, cărţi, deplasări, călătorii). Iată câteva afirmaţii stupefiante:

„Asistent universitar la Cambridge"...

„Fost ataşat al României la Madrid"...

„În 1924 scrie foiletoane la Cuvântul"...

„Revine în ţară din India la începutul lui 1932"...

„În toamna anului 1945 a sosit în Anglia cu Aron Cotruş"...

„Cooptat de gestapoul german"...

Ce încredere putem avea în asemenea documente?

Credeam, cu naivitate, că o expertiză grafologică ar fi suficientă. Că ea ar lumina labirintul. Dar cine ar putea delimita discreditarea de culpă, plastografia de autenticitate, impostura de corectitudine? Pe alte meridiane se petrec lucruri similare. Stomatologul din America al lui Eliade, Alexandru Ronnet, a lăsat – după moarte – un scurt text tipărit despre fostul său pacient. Printre altele, ne relatează despre un agent al Securităţii româneşti, Ilie Olteanu, care urmărea activitatea şi deplasările lui Mircea Eliade, fiind stipendiat de Ambasada română din America. „În acelaşi timp informa F.B.I. din

Detroit, despre toate cele raportate la ambasada română. Agenții F.B.I. i-au cerut să țină o contabilitate exactă de banii primiți. După informarea dată la F.B.I.: se ducea la confesorul lui, un iezuit, care cu interes luat note despre activitatea lui de *informator și triplu agent*" (subl. M.H.)

Lipsa de seriozitate și improvizația celor ce fac afirmații gratuite mi-a fost confirmată de comentariile pe marginea concursului *Mari români,* organizat de Televiziune. Printre primii zece clasați se află și Mircea Eliade. A doua zi după anunțarea rezultatului, dintr-odată injuriile s-au transformat în omagii apologetice. Într-un cotidian central, unde a fost calomniat și insultat în ultimii ani, apar prin minune superlative uluitoare, unele din ele nejustificate faptic, altele lipsite de sens:

„Adolescentul miop fascinat de ocultism, celebru încă din tinerețe, liderul generației interbelice este cel mai citat autor în lumea academică. Celebru și respectat în Occident, tradus în aproape toate limbile, a devenit părintele fondator al istoriei religiilor, catedra de Istoria Religiilor de la Universitata din Chicago purtându-i numele. Mircea Eliade este un caz fără precedent în cultura română. Nu s-a sfiit să pornească de unul singur o revoluție. Prin resacralizara lumii Eliade a deschis calea marii revoluții spirituale".

[**Evenimentul zilei,** nr. 4505, **9 iulie 2006** – Primii zece Mari Români]

A doua zi, în același ziar se reiau ditirambii iresponsabili. Apare însă și o frază despre legionarism. Autorul anonim al portretului, părând că-i acordă eroului său circumstanțe atenuante, comite o inexactitate: „De la mijlocul anilor '30, Mircea Eliade a devenit susținător al ideologiei Mișcării Legionare, de care s-a distanțat ulterior și a refuzat orice referire la acea perioadă din tinerețea sa".

În cele aproape 20 de rânduri am mai găsit și alte carențe. Operele lui Eliade nu au fost traduse în 18 limbi, ci în 26 (cu o zi înainte ni se comunicase că transpunerea scrierilor sale fusese făcută „aproape în toate limbile"). Și cifrele celelalte (numărul volumelor și articolelor) diferă de realitate. Bibliografia ar fi oferit date mai precise. O altă „noutate" e contrazisă de orice manual școlar: „A publicat primul volum în 1927, ***Romanul adolescentului miop***".

Una din părerile eronate ale istoriografiei noastre literare este

„proclamarea" lui Eliade drept anti-arghezian. Această convingere se bazează pe câteva articole apărute în 1927 în *Cuvântul.*

Primul dintre ele, la 12 ianuarie, pare mai „moderat". „Nu suntem împotriva Dlui Arghezi. Dimpotrivă. Îi recunoaştem toate însuşirile talentului său şi-i admirăm originalitatea. Dar nu putem admite exagerata admiraţie".

Revine peste cinci zile şi se dezlănţuie la 19 iunie şi la 7 decembrie. Autorul de-abia împlinise 20 de ani.

Peste jumătate de veac am cunoscut-o pe enigmatica R., prima femeie care a însemnat ceva în viaţa lui Eliade. Am stat îndelung de vorbă cu Rica Stoicescu (fostă Botez) şi printre altele am discutat şi despre Tudor Arghezi.

„Ţin minte poezia care i-a plăcut cel mai mult. Mi-a recitat-o în seara aceea. Ascultă, Rica:

Iubirea noastră a murit aici
Tu frunză cazi, tu creangă te ridici...

Interlocutoarea mea, aproape octogenară, cu o voce tremurândă, îmi spune cu emoţie în glas întreaga poezie *Oseminte pierdute*, făcând precizarea că o ştia de la Mircea; i-a recitat-o de câteva ori.

În **Albumul Eliade** am reprodus (la pagina 119) facsimilul dedicaţiei de pe pagina de gardă a romanului ***Maitreyi***:

„Dlui Tudor Arghezi – cu bucuria că ar putea să mă citească

Mircea Eliade, aprilie 1933"

Cine mai ştie că Arghezi s-a aflat în juriul care a premiat ***Huliganii*** ca „cel mai bun roman al anului 1935"? Premiul Ion Al Brătescu-Voineşti i-a fost acordat lui Eliade, alături de Arghezi de: Rebreanu, Perpessicius, Cioculescu, Busuioceanu, Mihail Sebastian şi Hortensia Papadat-Bengescu (cf. *Facla,* 27 iulie 1936).

În 1967, Eliade se întâlneşte la Roma cu Tudor Teodorescu-Branişte. În discuţia lor, la un moment dat, vine vorba despre pamfletele anti-argheziene din 1927. Autorul îşi reneagă excesele din tinereţe spunând: „Arghezi a fost şi rămâne un mare poet. Greşisem eu". [*Convorbiri cu şi despre Mircea Eliade*, Editura Humanitas, 1998, p. 285]

La 15 iulie 1968, Eliade îi scria lui Alexandru Rosetti: „În ultimele luni, biblioteca mea românească a crescut considerabil. (între altele, am primit *Operele complete* ale lui Tudor Arghezi)". [*Europa, Asia, America*, vol. III, Ed. Humanitas, 2004, p.100]

Cel mai convingător document pentru ce ne-am propus să demonstrăm este pledoaria lui Mircea Eliade pentru traducerea în limba engleză a versurilor lui Arghezi, datată **11 aprilie 1974:**

„Criticii literari sunt de acord că Tudor Arghezi este cel mai mare poet român al acestui secol şi îl consideră drept unul din cei mai originali poeţi europeni ai timpurilor noastre. Varietatea şi măreţia operei sale poetice, ce se întinde pe o perioadă de peste şaizeci de ani, poate fi comparată cu nesecatele creaţii ale lui Goethe şi Hugo.

Din nefericire Tudor Arghezi, ca şi marele său predecesor Mihai Eminescu, este puţin cunoscut în afara României. Dificultăţile traducerii poeziei argheziene sunt imense. De fapt, mulţi ani am fost convins că Arghezi este intraductibil, mai ales în engleză. După o lectură atentă a volumului *Flowers of Mildew*, realizat de Michael Impy şi Brian Swann, sunt înclinat să renunţ la scepticismul meu iniţial. Admir, în primul rând, efortul lor de a reda întreaga bogăţie a textelor originale, chiar frazele ideomatice şi expresiile arhaice sau argotice...

Pe scurt, *Flowers of Mildew* reprezintă o realizare poetică extraordinară şi o recomand călduros pentru publicare. Publicul vorbitor de engleză va descoperi un mare poet modern". [*Europa, Asia, America*, vol. III, Ed. Humanitas, 2004, p. 443–444]

O altă problemă *esenţială* este şi cea a retraducerii în româneşte a unui text scris iniţial de Eliade în limba sa maternă. Timp de un deceniu (1980–1990) în special în revista *Ateneu* din Bacău (dar şi în alte publicaţii şi volume) s-a folosit acest procedeu. **Autorul a protestat, spunând că e inadmisibil.**

Au apărut în presă informaţii că Eliade, printr-o dispoziţie testamentară a hotărât ca ***Jurnalul inedit*** (59 de caiete mari, cuprinzând 4097 de pagini) poate fi oferit publicului doar peste câteva decenii.

Propun să fie publicat facsimilul acestei decizii, deoarece în discuţiile scriitorului cu Dinu Noica, Mac Ricketts şi cu mine dorea tipărirea neîntârziată a acestei opere autentice. Corespondenţa publicată confirmă toate acestea la *6 decembrie 1973*, *6 decembrie 1975* şi *19 aprilie 1984.*

În pledoaria mea pentru precizie şi francheţe, trebuie să fac o mărturisire.

Am descoperit recent că în volumul editat şi prefaţat de mine la Editura Dacia în 2001 [*Textele „legionare" şi despre românism*] se află un articol al lui Eliade din care a fost omisă o pagină... incendiară. Este vorba de *Elogiu Transilvaniei*, apărut prima oară în *Vremea* la 29 noiembrie 1936. Finalul ultra-naţionalist nu figurează nici în paginile reproduse în *Vatra*, nr. 6–7/2000.

Am transcris acest fragment reprobabil în *Jurnalul literar* (octombrie–decembrie 2005) şi în *Viaţa Românească* nr. 4–5 aprilie–mai 2006.*

Dacă pretindem de la alţii precizie, corectitudine şi responsabilitate, trebuie să fim exigenţi şi riguroşi, în primul rând faţă de noi înşine.

---

* Pasajul încriminat poate fi găsit în volumul de faţă în nota 3 de la paginile 56–57.

Corespondența Scholem-Eliade și tehnica omisiunii*

Cu opt ani în urmă reproduceam în ***Jurnalul literar*** articolul anti-Eliade, apărut în 1972 în revista *Toladot* din Israel. Discutând inadvertențele și erorile comentariului, prezentam și facsimilul corespondenței dintre Gershom Scholem și Mircea Eliade.

Profesorul de la Universitatea din Ierusalim și președinte al Academiei de Arte din Țara Sfântă fusese acuzat că a îndrăznit să scrie un eseu omagial despre „antisemitul" Eliade.

Descumpănit, Scholem vrea să afle adevărul despre tinerețea prietenului său. I se adresează, iar acesta se disculpă. Epistola primită îl liniștește pe savant, care îi răspunde.

Aceste documente rămăseseră *inedite* peste un sfert de secol, până ce un biograf al lui Eliade a reușit să le fotocopieze și să le dea publicității în *Jurnalul literar* (nr. 1–2, mai 1998).

Schimbul de scrisori dintre cei doi se afla într-o arhivă publică din Ierusalim, însă *nimeni* nu a cercetat-o, nu a citat-o, nu a făcut măcar aluzie la ea. În tot acest timp s-au dezlănțuit campanii furibunde împotriva fascismului, hitlerismului și antisemitismului lui Eliade, având drept „materie primă" fragmente din *Jurnalul* lui Mihail Sebastian apărut în *Toladot.*

Din 1973 până în 1998 zeci de spadasini citau cu dezinvoltură fraze reale sau trunchiate. Ei au făcut risipă de invective, au „inventat" pasaje, au reprodus texte eliadești fără să indice sursa.

În timpul acesta, nici unul dintre ei nu a reprodus *documentele autentice* amintite, scrisori de o importanță capitală. Despre ele nimeni nu poate pretinde că sunt falsuri ticluite de Siguranță, Securitate ori de serviciile secrete ale altor țări.

Înverșunarea pătimașă a celor ce-au participat la vânătoarea de vrăjitoare e fără precedent. Și-au dat concursul:

– *italienii*: Furio Jesi, Vittorio Lanternari, Alfonso di Nola, Cesare Segre;

– *evreii*: Adriana Berger, Leon Volovici, Radu Ioanid, Daniel

---

* Apărut în „Jurnalul literar" nr. 5–8, martie–aprilie 2007, p. 13–16.

Dubuisson, Isac Chiva, Lucien Goldmann, Norman Manea, Ştefan Voicu, dintre care cinci originari din România;

– *americanii*: Ivan Strenski, R. T. Cutcheon, Tony Stigliano;

– *românii*: Miron Constantinescu, Gogu Rădulescu.

Unele „demascări" au fost traduse urgent în celelalte limbi europene, însă absolut nimeni nu a şoptit vreun cuvânt despre scrisorile lui Eliade şi Scholem. Un an după tipărirea lor în România, în 1999, au apărut – parţial – şi într-un volum, *Briefe*, la München.

Primul lor comentator a fost Daniel Dubuisson. El va oferi în revista *Gradliva* nr. 28 din noiembrie 2000... *noi dovezi* despre pretinsul antisemitism al lui Eliade: răspunsul lui la scrisoarea lui Scholem din iunie 1972. Cum adică: *„noi dovezi" După 28 de ani*? Tocmai Dubuisson să nu fi cunoscut aceste inestimabile documente de arhivă? Dacă în România comunistă exista cenzură, în America, Franţa, Israel, Italia – libertatea presei permitea cercetarea arhivelor publice. Dacă era interzisă consultarea, ar fi trebuit ca opinia publică să fie anunţată.

Cele 20 de pagini ale capitolului al III-lea din cartea Doctorului Francis Ion Dworschak – *În apărarea lui Eliade* – constituie o strălucită demontare a ridicolului şi inepţiilor *revenirilor* lui Dubuisson.

După difuzarea schimbului de opinii dintre cele două personalităţi, au început comentariile (atât ale detractorilor, cât şi ale biografilor obiectivi).

Ne vom referi la cele două monografii mediatizate cu generozitate de revistele literare: *Cioran, Eliade, Ionesco. Uitarea fascismului* de Alexandra Laignel-Lavastine, şi *Mircea_Eliade, prizonierul istoriei* de Florin Ţurcanu. Apărute iniţial în limba franceză (2002 şi 2003), au fost imediat traduse în româneşte (2004, 2005). Vom cita din ediţiile în limba română.

Am menţionat în câteva articole diferenţa dintre aceste două cărţi. Rechizitoriul Alexandrei Laignel-Lavastine a fost considerat de câteva zeci de cercetători drept o înşiruire de inexactităţi şi falsuri, în timp ce *Mircea Eliade, prizonierul istoriei* – o temeinică lucrare documentată. În recenziile mele despre cartea Dlui Florin Ţurcanu am subliniat seriozitatea, rigurozitatea, acribia şi calităţile ei literare. Am arătat însă, în acelaşi timp (având grijă să exemplific!) cele câteva slăbiciuni: ignorarea monografiilor anterioare, unele concluzii nesprijinite de documente şi mici trucuri bio-bibliografice.

Azi am descoperit o calitate (să fie singura?) cărţii Dnei Laignel-Lavastine: dânsa e prima şi unica exegetă care citează corect, la pagina 582–583: „Această scrisoare [a lui Eliade către Scholem] redactată în franceză a făcut obiectul unei prime publicări în dosarul din mai 1998 din ***Jurnalul literar***“. Felicitările mele, Doamnă Lavastine! (chiar dacă nu amintiţi numele meu!). **Istoricul** Florin Ţurcanu, a cărui corectitudine o credeam fără fisuri se preface că nu cunoaşte sursa şi ne indică volumul al III-lea *Briefe* de Scholem, apărut un an mai târziu la München.

Dar întreg *Dosarul* (articolul din *Toladot*, două scrisori ale lui Eliade, alta a lui Scholem, le-am reluat în volumul *Europa*, *Asia, America*, apărut la Editura Humanitas, inclus în Bibliografia lui Ţurcanu şi din care *citează de peste 80 de ori* [p. 34 (de 4 ori), 53, 72 (de 2 ori), 74, 113, 129, 156, 159, 161, 171 (de 2 ori), 175, 176, 178 (de 3 ori), 182, 184, 193 (de 2 ori), 200, 202 (de 2 ori), 203 (de 2 ori) 210 (de 3 ori), 212, 213,216, 220, 221, 223, 228, 295, 296 (de 2 ori), 304 (de 2 ori), 305, 313, 333, 337, 346, 354 (de 2 ori), 374, 378, 382 (de 3 ori), 400, 426, 427 (de 3 ori), 437 (de 2 ori), 438 (de 4 ori), 483, 497, 499 (de 3 ori), 510 (de 3 ori), 639 (de 5 ori). Dar... *fatalitate*, vorba eroului lui nenea Iancu. Tocmai textul respectiv e... citat în versiunea germană, apărută la München, în 1999. De ce nu se fac referiri şi trimiteri la prima lui transcriere din *Jurnalul literar* şi reluată apoi în cartea *Europa, Asia, America*? Cine îşi poate procura traducerea germană a scrisorilor ca să verifice, eventual ca să colaţioneze?

Volumul *îngrijit de mine*, cu textul original în franceză şi cu traducerea în română, se mai află şi azi de vânzare în librăriile din Bucureşti şi din principalele oraşe ale ţării. Cei interesaţi din mediul rural îl pot comanda contra-ramburs de la Editura Humanitas... Nu cred că s-ar putea proceda la fel şi cu volumul al III-lea *Briefe* de Scholem.

Comentând scrisoarea din **25 iunie 1972** a lui Mircea Eliade, Dna Laignel-Lavastine uzează de vorbe, sloganuri şi invective. Iată o „mostră”:

„Un text lung şi dezolant, cuprinzând opt puncte şi tot atâtea neadevăruri. La punctul nr. 5 de exemplu, găsim următoarea **minciună uriaşă** care se adaugă la cele despre care am vorbit deja în capitolul 4 şi care, prin îndrăzneala sa, forţează în acelaşi timp admiraţia: „De mult timp a fost creditată legenda că eram unul din «doctrinarii»

Gărzii de Fier. Dacă această poveste n-ar fi atât de penibilă, continuă Eliade, aş putea sublinia extravaganţa cazului meu: aş fi unicul «doctrinar» căruia nu i se cunoaşte nici o carte, nici o broşură, nici un articol, nici un discurs, care să se refere la partidul politic al cărui ideolog este considerat"... Numai că „minciuna uriaşe" aparţine autoarei. Textul citat din Eliade corespunde exact realităţii.

În loc să explice fiecare punct prezentat de Eliade [a, b, c, d], autoarea comentează generalizând: „Trebuie multă îndrăzneală. Eliade a îndrăznit. Riposta este abilă, căci ea atinge tocmai punctul slab al dosarului constituit de **Toledot**: doar mărturii şi vorbele unui supravieţuitor [or mărturiile sunt întotdeauna suspecte şi nu documente]"... Ceea ce, să recunoaştem, este o constatare corectă!

Istoricul Florin Ţurcanu (chiar dacă are unele... devieri), nu îşi permite să fantazeze. El adoptă o nouă tehnică: *a omisiunii.* Lasă la o parte ceea ce nu-i convine, faptele, în nuditatea lor, care nu pot fi trucate. Tot ceea ce e împotriva concluziilor acuzatoare e nebăgat în seamă şi ignorat.

Ce pasaje *esenţiale* din misiva de răspuns către Scholem din **25 iunie 1952** i se par Dlui Ţurcanu nesemnificative, trecându-le în întregime sub tăcere, ca şi cum ele nici măcar n-ar fi fost scrise? Transcriu – cuvânt cu cuvânt – o pagină din misiva lui Eliade:

„a) printre prietenii comuni pe care îi aveam, atât Sebastian şi eu, exista un anumit număr care erau legionari;

b) – ziarul *Cuvântul*, la care Sebastian a fost redactor până la interzicerea apariţiei lui de către regele Carol, în 1934, devenise un organ pro-legionar, iar la reapariţie – în septembrie 1941, era chiar considerat organul Gărzii de Fier. **În acea vreme mă găseam la Londra şi nu am trimis nici un articol;**

c) – în fine, şi mai ales, eram, Sebastian şi cu mine, elevii şi fidelii admiratori ai profesorului Nae Ionescu, directorul ziarului *Cuvântul*. Mi-ar trebui pagini şi pagini pentru a vă prezenta figura complexă a acestui filozof pasionat de problemele religioase, dar şi de probleme politice, şi care a fost succesiv cel mai eficace suporter al lui Iuliu Maniu şi al partidului său naţional-ţărănesc, apoi prietenul şi consilierul intim al regelui Carol, iar în final, redutabilul său critic, ceea ce l-a apropiat de Germania şi de Garda de Fier. Nae Ionescu a fost adorat şi defăimat cu o egală fervoare, şi chiar şi azi, la treizeci şi doi de ani de la moarte, numele său continuă să provoace o furtună de ură şi de exaltare. La fel ca mine şi ca mulţi alţi

prieteni şi elevi, Sebastian nu s-a îndepărtat de Nae Ionescu atunci când acesta a devenit ideologul Gărzii de Fier. Această fidelitate i-a cauzat un mare număr de neplăceri, mai cu seamă după ce şi-a publicat romanul ***De două mii de ani...*** cu o prefaţă de Nae Ionescu. Această lungă prefaţă a fost socotită o justificare a antisemitismului, iar Sebastian a fost violent atacat de presa de centru şi de stânga, în aşa măsură încât a trebuit să scrie, ca să se apere o cărticică intitulată *Cum am devenit huligan*. **Am fost printre rarii autori care, în două ample articole publicate în revista *Vremea*, nu numai că i-am luat apărarea lui Sebastian, dar am criticat această prefaţă, arătând că argumentele lui Nae Ionescu nu se pot justifica teologic, aşa cum gândea el. La rândul meu am fost sălbatic atacat de presa de dreapta“...** (s.n.)

Nimeni nu poate să conteste vreun cuvânt sau vreo propoziţie din expunerea lui Eliade. Dacă e nevoie să ofer detalii, o voi face cu plăcere. Dl Ţurcanu este probabil de acord că *absolut tot ce am reprodus corespunde realităţii.*

Fraza următoare – e drept! – conţine o inexactitate. Dar s-o transcriu mai întâi:

„În emoţionanta dedicaţie pe care Sebastian a scris-o pe exemplarul dăruit mie din *Cum am devenit huligan*, mă numea „singurul lui punct de sprijin în timpul furtunii“...

Neavând textul volumului în faţă, Eliade decalează esenţa dedicaţiei. Cartea „în chestie“ se află în posesia mea. Mi-a fost dăruită de sora scriitorului, Dna Corina Alexandrescu, în anii ’80.

Iată ce scrie *manu propria* Sebastian:

Lui Mircea,

care nu mi-a dat dreptul să disperez în suportarea acestor mizerii aici povestite – şi care nu vor supravieţui, dacă vor supravieţui, decât pentru că şi el a spus un cuvânt, cel mai frumos.

Mihai, ianuarie 1935

Textul l-am reprodus în facsimil în volumul al doilea din *Dosarul Eliade*, Ed. Curtea Veche, 1999, p. 39. Dacă se îndoieşte cineva de autenticitate, sunt dispus să-l prezint unei expertize.

E drept că cele două metafore (*punctul de sprijin şi furtuna*) nu există în realitate, dar ele corespund – dacă nu **literal** – în mod cert *spiritului* autografului autentic. Oricine îşi dă seama că Sebastian n-a scris o frază protocolară pe pagina de gardă a volumului ***Cum***

am devenit huligan, înmânat lui Eliade. Ar putea fi contestată de cineva caracterizarea lui Eliade: „*emoționantă dedicație*“?

Urmează alte trei rânduri în misiva lui Eliade către Scholem care nu corespund 100% realității (deși mustesc de autenticitate). Le transcriu întocmai:

„Atunci când *Jurnalul* lui Sebastian va fi publicat integral se va găsi probabil o pagină datată **15 martie 1940,** care ne va descrie pe amândoi în lacrimi, la căpătâiul lui Nae Ionescu care tocmai murise“ [*Europa, Asia, America*, III, Ed. Humanitas, p. 130–131].

După cum se știe, *Jurnalul* lui Sebastian a fost tipărit de zece ani. Să-l deschidem la data indicată de Eliade: însemnarea a fost făcută a doua zi, la 16 martie. Să nu fim totuși prea severi în aprecierea însușirilor... paranormale ale lui Eliade. Să-i dăm cuvântul lui Mihail Sebastian:

„sâmbătă, 16 [martie, 1940]

Plâns nervos, imposibil de stăpânit, ieri dimineață, intrând în casa lui Nae Ionescu, două ore după ce a murit.

Se duce cu el o întreagă perioadă din viața mea, acum-acum – definitiv încheiată.

Ce soartă stranie a avut omul ăsta extraordinar, care moare neîmplinit, învins și – dacă nu mi-ar fi greu s-o spun – ratat.

Mi-e atât de drag tocmai pentru că a avut așa de puțin noroc. Ce insolent, ce jignitor mi se pare succesul altora!“ [Mihail Sebastian, *Jurnalul* 1935–44, Ed. Humanitas, 1996, p. 267].

Legea tăcerii e aplicată și la cea de-a doua scrisoare a lui Scholem din **29 martie 1973.** Schița de portret făcută aici autorului articolului demascator din **Toladot** e în *aqua forte*: „*polilogia*“ lipsită de sens pe care i-o îndrugă „*îl lasă perplex*!.

Dragă Eliade,

Când am citit scrisoarea ta, după ce am citit-o de mai multe ori, nu am știut ce să fac. Am înțeles punctele dumitale și le-am utilizat într-o lungă discuție cu omul care ne-a atacat și am încercat să aflu asupra căreia dintre activitățile dumitale are obiecții. Nu am reușit să aflu nimic bine definit în biografia dumitale, cu excepția unei lungi polilogii asupra a ceea ce însemna în general „să fii de dreapta" în România acelor ani.

Spunea, în rezumat că nimeni nu putea fi membru al acestei

orientări politice fără să fie antisemit, *chiar dacă nu există dovezi ale activității publice specifice cu acest caracter la care Eliade să fi participat. A fost o lungă discuție care m-a lăsat perplex*". [*Europa, Asia, America*, III, p. 141]. (*)

Deşi folosirea procedeului omisiunii este fără lacune, nici o comisie nu-i va putea oferi autorului nostru o diplomă sau o medalie pentru originalitate în această privință. Această tehnică îşi are înaintaşi celebri în istoriografia noastră literară.

(*) – Şi scrisoarea lui Burton Feldman, de la Facultatea de filologie a Universității evreieşti din Ierusalim, datată **29 ianuarie 1973** e ignorată:

„Eu şi Peggy ne dăm seama cât se supărător poate fi un asemenea articol şi suntem întristați şi intrigați de acuzele aduse unei persoane la care ținem atât de mult. *Nimic nu poate zdruncina dragostea noastră pentru tine, pentru cel al cărui suflet şi caracter le cunoaştem...*

Scholem mi-a spus că după ce a citit atacul a stat de vorbă preț de câteva ore cu autorul acestuia, un dr. Lovenstein (originar din România, după cum ştii) Scholem l-a întrebat care sunt dovezile pentru asemenea acuzații grave. După cum ştii, „documentele" proveneau din extrase din jurnalul lui Sebastian şi interviul din ziar; şi apoi dr. Lovenstein a comentat faptul că erai asistentul lui Nae Ionescu, loialitatea ta, arestarea şi eliberarea etc. Scholem i-a spus lui Lovenstein că acestea sunt ceva „subțire" şi sunt deschise altor interpretări. De ce nu a putut Lovenstein să publice „propaganda" de care a vorbit? În ceea ce priveşte faptul că nu l-ai întâlnit pe Sebastian în timpul vizitei tale la Bucureşti, în perioada dintre războaie, Scholem i-a spus lui Lovenstein că ar fi nociv să crezi că un plan guvernamental de exterminare a evreilor ar fi fost făcut cunoscut tocmai ataşatului cultural la Lisabona, care se afla de partea Aliaților. Cât priveşte restul acuzațiilor, *când Scholem* a cerut ceva concret, Lovenstein a răspuns „eu am fost în România înainte de război şi tu nu". (*Jurnalul literar*, nr. 1–2, mai 1998).

Mircea Eliade... poliglot*

Întorc pe-o parte şi pe alta diploma de bacalaureat nr. 434, din octombrie 1925 a absolventului Mircea Eliade, de la Liceul „Spiru Haret". Mă minunez şi nu-mi vine să cred. Media de 6,40 e inexplicabilă pentru tânărul autor – la acea dată – a peste o sută de articole de istorie, filozofie, orientalistică şi istoria religiilor, apărute în revistele de prestigiu ale epocii.

Foaia matricolă a celor opt ani de studiu îmi pune noi întrebări, mă derutează şi nu mai înţeleg nimic. A rămas corigent în clasa I de liceu (1917–918) la franceză şi germană. La prima disciplină va obţine pe întreaga perioadă a şcolarităţii doar *suficient*. La germană va fi încă de două ori corigent (clasa a V-a şi a VIII-a).

În clasele a V-a şi a VI-a, când în programa analitică s-a introdus engleza, de-abia a căpătat medii de trecere la acest obiect. Calificativele obţinute la latină (clasele a III-a şi a VIII-a) erau identice.

Cultura, spiritul enciclopedic, nebănuita putere de muncă, originalitatea caracterizau această personalitate în formare, încă din ultimele clase. Lecturilor în franceză, engleză, italiană li se adăugau – de pe atunci – învăţarea limbilor orientale: ebraica, persana şi sanscrita.

Stilul de muncă era deja format. Aceeaşi voinţă şi îndârjire, aceeaşi dorinţă de autodepăşire.

Adolescentul de odinioară îşi va aminti în anii senectuţii: „Iosif Frollo era profesorul nostru de franceză. Avea o mare slăbiciune pentru gramatică şi pe atunci gramatica mi se părea o disciplină absurdă şi ineficace, inventată parcă anume pentru a-l împiedica pe elev de a savura textul pe care-l traduce". (*Memorii*, ed. a III-a, Editura Humanitas, 2004, p. 46).

Nici o umbră de ranchiună faţă de dascălul ce l-a nedreptăţit. Nu pot fi de acord cu „inculpatul"! Drept argument aduc lecturile elevului: romanele lui Flaubert, Stendhal, Zola, Maupassant, Rousseau, Victor Hugo, Alexandre Dumas erau citite în original.

---

* Publicat în *Caietele Mircea Eliade,* 5, Asociaţia culturală „Crişana", Oradea, 2005, p. 27–36.

Cutreierând prin anticariate, alături de colegul său Mircea Mărculescu, achiziționase peste 40 de romane de Balzac, pe care le „înghițise“ cu lăcomie, în timp ce era notat (în catalog!) cu suficient.

Se păstrează încă rezumate, caracterizări de personaje, extrase semnificative din *Eugènie Grandet*, *Le père Goriot*, *Les illusions perdues*, *Le colonel Chabert*, *La peau de chagrin*, *À la recherche de l'absolu*, *Madame Bovary*, *Colas Breugnon* etc. Unele din aceste texte le-am publicat în primul volum al *Scrierilor din tinerețe*, intitulat *Cum am găsit piatra filozofală*.

Eseurile lui despre J. J. Rousseau, Diderot, Romain Rolland, Voltaire, André Gide – pot fi citite și azi în *Universul literar* de sub conducerea lui Perpessicius și în alte reviste din anii 1922–1925.

Conferința despre *Rama* – din cadrul *Societății Muza* (1923) – are drept principal izvor documentar cartea lui Schuré *Les Grandes initiés*.

În 1922, Banciu, profesorul de matematică îl surprinsese în timpul orei citind *Le Rouge et le Noir*.

Traduce zeci de pagini din Fabre, Jules Verne și Al. Dumas și nu părăsise liceul atunci când a început corespondența *în franțuzește* cu marile personalități ale orientalisticii și istoriei religiilor din Franța și Italia. Va continua să scrie și ca student despre preocupările sale științifice și literare.

E drept! Epistolele către Vittorio Macchioro, Raffaele Pettazzoni, Giuseppe Tucci, Aldo Mieli, Arturo Farinelli nu sunt impecabile. Remarcăm, din când în când, absența unui *e* sau *s*, ca marcă a femininului și pluralului, accentele puse anapoda, neconcordanța dintre timpurile verbelor, lipsa consoanelor duble (*correspondent, spirituelle*) etc.

Dar parcă în textele scrise în limba lui maternă nu vom întâlni „accidente“ similare? Cei care au avut în față tezele și manuscrisele de început ale elevului nostru au observat folosirea improprie a unor cuvinte, confuzii între forma neaccentuată a pronumelor personale și terminația unor cuvinte (*eu însu-mi, leagăți*) etc. Poate de aceea a fost „blagoslovit“ și cu o corigență la limba română în prima clasă de liceu. Noul profesor, descoperind cu cine are de-a face, l-a notat cu calificativul maxim în clasele a IV-a, a V-a, a VII-a și a VIII-a. Dar ce folos! I s-a întâmplat o dandana.

Au trecut câțiva ani, a terminat facultatea, a devenit doctor în filozofie (cu *magna cum laudae*) și a ajuns romancier celebru.

Neglijenţele stilistice continuau să persiste chiar în cărţile elogiate de prestigioşi critici interbelici.

Şerban Cioculescu, după ce sublinia meritele romancierului în construcţie şi portretizare, conchidea: „Mircea Eliade este *cineva* prin talent, inteligenţă şi cultură“ (*Adevărul*, nr. 15349, 11 martie 1934). Neiertător însă, reproduce peste 40 de greşeli de limbă din *Întoarcerea din rai*: lipsa acordului dintre subiect şi predicat, incorectitudinea neologismelor, folosirea greşită a prepoziţiilor „şi alte greşeli năucitoare de consecuţie a timpurilor, de adjectivelism excesiv, de ortografie“.

După câteva luni numai, un alt redutabil critic, Pompiliu Constantinescu (cel care-l considera pe Eliade un mare romancier), menţiona în recenzia la *Lumina ce se stinge*: „Exemplarul nostru este împăienjenit de semne de mirare şi exclamare, sublineri, care indică o enormă neîngrijire a expresiei: franţuzisme, improprietăţi, construcţii sintactice imposibile, erori de corespondenţă a timpurilor, gramaticale, chiar ortografice abundă aici“. (*Vremea*, 15 iulie 1934).

Şi Ion Chinezu, în cronica sa, enumerând tautologiile şi erorile cărţii nota: „Printre incongruenţele de tot felul se văd răzleţe filoane de aur ale artei autentice“ (*Gând românesc*, nr. 7–8, iulie-august 1934).

O altă critică usturătoare a primit autorul de la bunul său prieten, Constantin Noica. Vorbindu-i despre *Huliganii*, valoroasa frescă socială a literaturii noastre interbelice, filozoful, într-o scrisoare din *17 decembrie 1935*, transcrie peste 20 de greşeli ortografice şi stilistice din roman.

În loc să se supere, Eliade a luat măsurile corespunzătoare. Beletristica şi memorialistica din următorii 50 de ani, scrise în limba română, vor fi – definitiv şi irevocabil – de o desăvârşită corectitudine.

Revin la discuţia însuşirii francezei de către Eliade, amintind alte câteva fapte.

Scrisoarea de solicitare a bursei în India către Maharajul de Kassimbazar, Manindra Chandra Nandy, o scrie în franceză. Peste o sută de alte epistole în aceeaşi limbă au fost adresate nu numai francezilor, ci şi italienilor, germanilor, portughezilor şi englezilor.

Primele studii ştiinţifice, apărute în 1928, în revista *Logos*, sunt scrise tot în franceză. La fel articolele şi recenziile din cele trei fascicule ale revistei *Zalmoxis* (1938–1940). Eseurile de orientalistică, filozofia culturii şi istoria religiilor publicate în revistele: *Critique*,

Combat, *France–Asie*, *Preuve*, *Revue de la Culture Européenne*, *Cahiers du Sud*, *Diogènes*, *Numen*, *La Table ronde*, *L'Âge Nouveau* din deceniul al şaselea şi zecile de conferinţe şi intervenţii de la congrese şi simpozioane sunt în aceeaşi limbă.

Tratatele din aceeaşi epocă, e drept, au fost revizuite de Georges Dumèzil şi Jean Gouillard.

Intenţia autorului este exprimată cu deosebită claritate în Convorbirile cu Claude – Henri Rocquet –: „Nu eram terorizat de stil ca Cioran, deoarece el adora limba franceză în sine, ca pe o adevărată capodoperă şi nu voia să umilească sau să rănească această minunată limbă. Din fericire, eu nu aveam aceste scrupule, voiam doar să scriu o franceză exactă şi limpede, atâta tot". (*Încercarea labirintului*, Editura Dacia, 1990, p. 80).

Acest deziderat a fost realizat cu prisosinţă. Atât ediţiile obişnuite, cât şi cele de buzunar – apărute în limba franceză în milioane de exemplare – au îndreptăţit dicţionarele şi enciclopediile să-l considere pe Eliade drept unul din cei mai importanţi istorici ai religiilor din secolul al XX-lea.

Să ne întoarcem la anii de şcoală şi la cea de-a doua corigenţă – germana.

În *Memorii* citim mărturia: „Germana a fost una din terorile adolescenţei mele, nu atât pentru dificultăţile ei, cât pentru faptul că Papadopol a devenit în anul următor directorul liceului. Aveam de-a face cu el de câte ori spărgeam vreun geam sau mă surprindea sărind pe fereastră, sau descoperea că-mi motivasem singur absenţele".

Înfricoşat, „delincventul" minor scria în neştire sute de cuvinte pe foi volante, cu echivalentul corespunzător în limba lui maternă. Uneori schimba „tactica", însemnând mai întâi cuvântul românesc şi apoi traducerea lui.

Pot fi cercetate şi azi – în arhiva scriitorului – aceste interminabile liste: verbe, adjective, adverbe – alături de substantive. Acestea din urmă, în febra emoţiei, nu mai aveau arhicunoscutele *der*, *die*, *das* – care diferenţiază genurile. Omisiune minoră ce declanşa adevărate tragedii.

Într-un plan de perspectivă, aflat într-un caiet de însemnări, copilul de 12–13 ani îşi propunea – printre altele – o cerinţă *imperioasă*: traducerea zilnică a unei pagini dintr-un volum în limba germană.

Dictonul *Aşa să-mi ajute Dumnezeu* era parafrazat: *Aşa să m-ajute voinţa*!

Unul din capitolele *Romanului adolescentului miop* intitulat *Luni 8–9 Germana* caricaturizează portretul profesorului.

Documentele îl contrazic pe memorialist atunci când scrie: *„Pe neaşteptate, în clasa a IV-a ne-am împăcat şi mai târziu am ajuns chiar foarte buni prieteni"*. Ce se întâmplase? Elevul zurbagiu a ţinut o conferinţă despre *Sturm und Drang*. „Am citit zi şi noapte toate monografiile pe care le găsisem în bibliotecă şi am scris un caiet întreg..."

„Vizibila încântare a Profesorului" să-l fi făcut să uite câte a mai pătimit din cauza acestui obiect? Chiar a uitat că în clasa a V-a şi într-a opta a fost din nou corigent la germană, iar într-a şasea şi a şaptea de-abia a reuşit „să împuşte" o notă la limită? Imposibil de dezlegat misterul! Se va descurca oare mai târziu în tainele declinării?

Cert e că în vara anului 1935 a plecat la Berlin pentru a studia la Stadtbibliothek texte privitoare la alchimia asiatică şi babiloniană. Revenind, doi ani mai târziu a făcut şi câteva excursii prin ţară. „Nu mă tulburau decât flamurile roşii cu zvastică fluturând deasupra clădirilor şi cămăşile cafenii sau negre pe care le vedeam pe stradă". (*Memorii*, p. 250).

Mă întreb dacă destinatarul a înţeles perfect cele vreo 30–40 de scrisori ce i-au fost adresate în limba germană, de-a lungul anilor. Printre corespondenţii lui cei mai de vază se aflau Ernst Jünger, Karl Kerény, Iakob Hauer şi Karl Jetman. Ca să le răspundă a folosit oare dicţionarul? Sau a rugat un prieten să-i corecteze greşelile? Din păcate, nu am avut acces la epistolele expediate, ci numai la cele ce-i erau destinate.

Engleza – pe care a studiat-o singur pentru a putea citi opera lui Frazer – a fost obiect de învăţământ doar doi ani. Eliade s-a remarcat prin mediocritate. S-au păstrat câteva pagini unde notase (cu creionul) circa o sută de cuvinte cu traducerea lor corespunzătoare.

Se pare însă că nu a avut prilejul să vorbească această limbă decât pe vapor, în drum spre India. Folosea (în decembrie 1928) un rudimentar şi aproximativ mijloc de exprimare, simţindu-se tot timpul în inferioritate. Ajuns în India, s-a instalat mai întâi într-o pensiune anglo-indiană. Cu locatarii familiei Perris discuta englezeşte. Cărţile esenţiale pe care le studia (*A History of Indian Philosophy* şi *Yoga*)

erau scrise în aceeaşi limbă. Evident, a început să obţină progrese notabile. Totuşi, după aproape doi ani, scrisul său mai avea lacune. Jenny, partenera sa pasageră din sihăstria Himalayei ne oferă... dovada. La o observaţie ironică a celui ce o iniţiase în amorul tantric, ea nu rămâne datoare, scriidu-i la *15 ianuarie 1931*: „Pentru a-ţi plăti pentru râs, voi face lista tuturor greşelilor din ultima ta scrisoare. Iată:

Corectare

1. I thought at you	I thought of you
2. Sceptism	Scepticism
3. One own's truth	One's own truth
4. Aventure	Adventure
5. You have dispose	You have disposed
6. Gange	Ganges
7. Guirlanded	Garlanded
8. I wish you good	I wish you well
9. Strenght for fight	Strength for battle
10. I didn't came	I didn't come
11. Soliloquiri	Soliloquy
12. Slaid	Slayed
13. Wiel got	Wiel get

Nu te supăra pe mine. Ţi-am arătat greşelile, ca să-ţi dovedesc că trebuie să scrii scrisori mai lungi tocmai pentru exerciţiu, mai ales că viitorul tău roman urmează să fie în engleză (sector în care mai este mult loc de mai bine, *n'est [ce] pas, mon ami*?)".

Întors în ţară, în decembrie 1931, după propria-i mărturie, vorbea prost româneşte şi cu un accent străin. Nu pierde contactul nici cu engleza. În timpul stagiului militar, e mutat pentru câteva luni la serviciul de traducători al statului major, pentru a efectua rezumate din articolele apărute în Anglia şi America.

Traduce, împreună cu Wendy Noica şi Mary Polihroniade, *Revolta în deşert* a colonelului Lawrence.

În vara anului 1936, regele Carol, interesat de *Oxford Group Mouvement* îl trimite ca observator la Congresul asociaţiei. „Asta pentru că *vorbeam englezeşte* şi eram oarecum familiar cu problemele religioase" (*Memorii*, p. 316). La 15 aprilie 1940 revede Londra, ca ataşat cultural. În afara sarcinilor de serviciu, studia cu furie la *British Museum*, adunând material documentar pentru cărţile despre

mătrăgună şi şamanism. Cu o asemnea experienţă... lingvistică, în toamna anului 1956 este chemat să ţină cursuri şi seminarii de istoria religiilor la Universitatea din Chicago. În primele zile, tulburat de varietatea şi complexitatea limbii vorbite în America, întâmpină unele greutăţi. „Nu-mi dădeam seama că pronunţia mea (pe care lunile petrecute la Londra şi Oxford, în 1940–41 nu izbutise să o corecteze) îngreuna înţelegerea unui text destul de dificil în el însuşi". (*Memorii*, p. 472).

Acest obstacol esenţial – accentul francez cu care pronunţa numele zeităţilor – este înlăturat în câteva săptămâni. Pe nesimţite, va cuceri America, predând în engleză ca şef de catedră şi profesor emerit, fiind, în ultimul deceniu de viaţă, redactor-şef al monumentalei *Enciclopedii a religiilor* în 16 volume, redactată în aceeaşi limbă.

În toate biografiile lui Eliade e reprodusă afirmaţia scriitorului că a învăţat limba italiană la 15–16 ani, ca să-l poată citi pe Papini în original. „Nu voi uita emoţia cu care am luat în mână ediţiile de la Vallechi, cu copertele colorate şi titlurile scrise cu litere groase, parcă ar fi fost cioplite în lemn. Am citit exaltat paginile de critică polemică din *Stroncature*, *Maschilita*, *Ventiquatro*, *Cerveli* şi celelalte. În câteva luni izbutisem să-mi procur toate cărţile lui Papini". (*Memorii*, p. 89)

În excursiile făcute în Italia nu va pierde prilejul de a avea întrevederi cu Alfredo Panzini, Ernesto Buonaiuti, Vittorio Macchioro.

Memorabilă e întâlnirea cu Giovanni Papini la Florenţa. „M-a întrebat dacă vreau să vorbim franţuzeşte sau italieneşte şi am ales italiana. Voiam să-l ascult în limba aceea aspră şi colorată care mă fermecase atâţia ani". (*ibidem*, p. 127)

Italiana totuşi nu se studia în liceu. Adolescentul şi-a procurat un manual de învăţare a limbii italiene fără profesor, o gramatică şi un dicţionar. Am răsfoit recent, în caietul special, conspectele sistematice şi ele ale acestei munci individuale: retroversiuni elementare franco-italiene, cuvinte (traduse în româneşte), reguli fonetice, morfologice şi sintactice cu aplicaţii practice.

Ca elev şi student, Eliade a citit şi comentat operele orientaliştilor şi istoricilor religiilor: Pettazzoni, Tucci, Luzzi, Macchioro.

La examenele de sfârşit de an (cu Nae Ionescu) a discutat despre filozofia lui Croce, Giovanni Gentile şi Kirkegaard. Pe acesta din urmă îl citise în traducere italiană. Tot de unul singur (ajutat de

gramatici şi de dicţionare), elevul de liceu a început studiul *ebraicei, persanei* şi *sanscritei*.

Adăugăm paginile teoretice şi de rezolvare a exerciţiilor practice de *egipteană*, *asiriană* şi *arabă*, neamintite de memorialist.

În privinţa însuşirii sanscritei există trei etape. La începutul iniţierii nota şcolăreşte alfabetul şi echivalentul sanscrit al câtorva cuvinte: *mamă*, *frate*, *soră*, *preot*, *sacrificator*, *demon*. Ele se află pe o foaie intitulată „Dicţionarul *meu* sanscrit".

O a doua etapă a avut loc în India, sub supravegherea lui Dasgupta. Acesta îi recomandă bibliografia, cerându-i perseverenţă şi seriozitate, pentru a putea ajunge din urmă studenţii lui bengalezi. *Autobiografia* şi interviurile (în special cu Claude Henri Rocquet) rememorează truda celor 12 ceasuri zilnice petrecute la masa de lucru, memorând, transcriind, traducând.

Despre înverşunarea şi pasiunea învăţăcelului se ştia în ţară încă de acum 70 de ani, din paginile *Jurnalului*, reproduse în volumul *Şantier* (Editura Cugetarea, 1935, p. 23–24):

„Mă descopăr dintr-odată un pasionat filolog. Aflarea unei rădăcini sanscrite e o nouă voluptate, descifrarea unui text e aproape un ritual. Îl săvârşesc pe îndelete, savurând întreg ceremonialul, fără să sar nici o etapă. Chiar dacă ştiu cuvântul, îl caut încă o dată în dicţionar, îl declin în gând, îi cercetez toate legile fonetice la care e supus un cuvânt, o ţigară. Este aproape o euforie adâncirea aceasta în amănuntul nesemnificativ, pasiunea aceasta pentru lucruri extrem de mici, inutil de dificile. Idealul meu acum, este să ştiu tot despre coelercenţa vocalelor în limbile ariene".

Dasgupta i-a recomandat un *pandit*, cu care studia câte 4-5 ore, de patru ori pe săptămână. Această fantastică tenacitate l-a dus la însuşirea temeinică a limbii. La Paris, în 1945-46, în timp ce redacta volumul *Techniques du yoga*, procurându-şi ultimele tratate şi dicţionare îşi va rememora şi îmbogăţi cunoştinţele de sanscrită.

Tot în India a învăţat *bengaleza*. Primul paragraf din cel de-al zecilea capitol al *Memoriilor – O colibă în Himalaya* – prezentând întoarcerea în ţară, rememora: „Pe vapor îmi plăcea să vorbesc bengaleza cu tovarăşul meu de cabină. Începusem deja s-o uit, căci, după plecarea mea din Bhowanipore o vorbisem tot mai rar. Şi totuşi, cu ce pasiune o învăţasem, repetând pe de rost fraze întregi, memorizând poeme de-ale lui Tagore, vorbind cu copiii şi vecinii"...

Nu uităm că în primele luni ale lui 1930, dându-i Maitreyei lecții de franceză, primea de la ea în schimb noțiuni de bengaleză.

În anii petrecuți în Peninsula Iberică, învață destul de bine portugheza. Scrie – ajutat la început de Victor Buescu, apoi singur – mai multe articole în această limbă, apărute în Accao. (*Latina gintă e regină, Camõens și Eminescu, Eminescu poeta da rasa romena, Nicolae Iorga, Liviu Rebreanu* etc.).

Primele noțiuni de spaniolă și le-a însușit în anii studenției. Entuziasmat de cărțile de erudiție ale lui Menendez y Pelayo și Adolfo Bonilla y San Martin, a scris câteva eseuri, apărute în *Cuvântul*. În anii războiului aprofundează aceste cunoștințe prin lecturi și prin îndelungate discuții cu eseiștii spanioli Ortega y Gasset și Eugenio d'Ors.

Amănunte despre succesele obținute în însușirea *rusei* și *tibetanei* întâlnim sporadic în corespondență. Dar de-abia atunci când se vor tipări cele peste 4000 de pagini ale *Jurnalului inedit*, vom putea cunoaște în profunzime și amănunțit toate aspectele.

Iată, de pildă, o referire, până azi inedită, datată 21 februarie 1947: „În ultimele zile, progrese serioase la greacă. Studiez de asemenea cu încăpățânare gramatica latină după tratatele lui Romann. E straniu că singura gramatică pe care am învățat-o serios în viața mea a fost cea sanscrită. Orice altă gramatică mi se părea insuportabilă. Dar acele teribile eforturi din 1928–1931 mi-au prins bine. Mă pot încă descurca în textele sanscrite, deși le-am neglijat atâția ani. Și studiul oricărei alte limbi indo-europene mi se pare infinit mai ușor după ce am trecut prin purgatoriu“...

De câteva ori Eliade și-a exprimat admirația față de savanții care cunoșteau numeroase limbi, exemplificând cu numele lui Tucci, Dumèzil, Paul Pelliot. Preciza, în același timp, că el nu avea un „geniu lingvistic“ asemănător.

Cred că ar trebui contrazis!

Mircea Eliade. Omul. Scriitorul*

În preajma centenarului naşterii lui Mircea Eliade s-a intensificat vehemenţa iacobină.

Intransigenţa procurorilor lansează sloganuri ridicole în articole, cărţi şi simpozioane. Argumentele, datele, citatele sunt înlocuite cu invective, suspiciuni şi insinuări.

Caracterizarea lui drept un amestec de legionarism şi ceauşism a fost destrămată cu uşurinţă de toţi contemporanii scriitorului care nu suferă de amnezie, precum şi de numeroase documente.

Memorialistica lui Pericle Martinescu, Sanda Stolojan, Victor Felea, Monica Lovinescu şi Virgil Ierunca oferă amănunte concrete despre situaţia reală. Corespondenţa – emisă şi primită –, autentică şi nu contrafăcută, a fost adusă în discuţie de apărătorii lui Eliade.

Calomniatorii de profesie, lărgindu-şi aria clevetirilor, au decretat: josnicia caracterului, arivismul, ignoranţa, lipsa de talent şi diletantismul atât al istoricului religiilor, orientalistului, cât şi a scriitorului.

Ne propunem să ne oprim la unul din cei mai recenţi spadasini. Domnia sa a apărut în anul 2006 şi se numeşte Cătălin Avramescu. De ce a tăcut până acum e un mister. Să-i dăm totuşi cuvântul. Mircea Eliade este în viziunea Dsale un *„personaj obsedat de propria carieră, un romancier mediocru, un cercetător revendicativ şi egolatru, care călătoreşte în Europa pe banii familiei*“. [***Dosarul Eliade*** în **Revista 22** din 28 februarie– 6 martie 2006].

„Eliade a dat dovada, în numeroase ocazii, de o micine sufletească îngrijorătoare, de un egoism feroce... de scăderi morale consistente.

Luaţi chestiunea competenţei lingvistice. Studenţii americani ai lui Eliade se plâng că nu înţeleg mare lucru din engleza lui Eliade...

Nu publică nimic de valoare până pe la 40 de ani... Un mărunt aspirant pe scena culturală“... [***Idei în dialog***, nr. 4, aprilie 2006].

Niciuna din afirmaţiile de mai sus nu este argumentată. „Informaţiile“ sunt inexacte, false: *lipsa de moralitate, micimea sufletească îngrijorătoare, egoismul feroce.*

---

* Publicat întâi în „Origini", vol. X, no. 9–10, septembrie–octombrie 2006, p. 47–53.

În diferite perioade ale vieții – de la copilărie până la senectute – cei ce l-au cunoscut s-au referit la seducătoarea sa personalitate.

Dl Cătălin Avramescu e dator să ne informeze despre sursele documentare. După știința noastră Dsa nu a avut relații personale cu Eliade. Numele nu îi este menționat în ***Jurnal***. Cine și când i-a vorbit despre lacunele lingvistice ale „subiectului" său?

Coincidența face ca tocmai în timpul redactării paginilor de față să citesc un articol aniversar al unui celebru muzicolog, Guy Cherqui, apărut într-o importantă revistă italiană de muzică și reprodus într-o publicație românească. Într-o paranteză e amintit Mircea Eliade „care s-a distins printr-o remarcabilă deschidere față de limbile și culturile altora. El vorbea opt limbi diverse, printre care sanscrita și persana". [Guy Cherqui, ***Vocile României***, în **Amadeus**, mai 2006, reprodus și în **România literară** nr. 22, 2 iunie 2006).

Mă simt obligat să-i comunic Dlui Cătălin Avramescu și alte câteva amănunte faptice.

Până la 40 de ani (adică până în 1947!) Eliade publicase peste 20 de volume: beletristică, memorialistică și orientalistică.

Nuvelistica și eseistica (în română, franceză, engleză, italiană, portugheză și spaniolă) poate fi consultată în orice ***Bibliografie.*** Sunt peste o mie de titluri. Desigur că, speriat de o asemenea cifră, interlocutorul meu s-ar putea să-i aplice eticheta de *grafoman*. Voi avea grijă să-i iau apărarea în paginile următoare.

Mai întâi câte ceva despre duritatea termenilor cu care e gratulat caracterul victimei.

Din cele câteva zeci de ore cât am stat alături de Eliade la Paris, în septembrie 1985, din studiul celor peste trei mii de scrisori adresate de el de-a lungul întregii vieți, din îndelungatele mele discuții cu cei ce l-au cunoscut bine sau și-au întrețesut viața cu a sa, am ajuns la convingerea fermă că a fost un om altruist, generos, cu înalte însușiri morale.

Octav Șuluțiu scrie în ***Jurnalul*** său la **6 iulie** 1934: „*Mircea Eliade! Ce tip prodigios. Are o forță vitală extraordinară. Ieri am fost la el. De câte ori îl întâlnesc mă simt stimulat, îmi vine pofta să lucrez, să scriu, să studiez. E un om care răspândește în jur energie, nervi. Se dăruiește tot, deși rămâne el, mereu el și cu sine. Ce proiecte imense are*".

Virgil Ierunca – 16 ani mai târziu: **4 iulie** 1950: „*Mircea Eliade la Paris rămâne... o prezență vie pentru mine. De fiecare dată când*

îl revăd, îmi umple sufletul cu o tinereţe stranie, în care încolţesc sensuri şi nădejdi nemotivate“ [***Trecut-au anii***, Edt. Humanitas, 2000].

După alţi 30 de ani, vorbind despre ***Jurnal***, **Pericle Martinescu**, mort la sfârşitul lunii decembrie 2005, la 95 de ani, scria: „*Fac parte din generaţia lui Eliade, l-am cunoscut, l-am apreciat, l-am iubit chiar mult în tinereţea mea. Am citit* ***Jurnalul*** *său ca pe* <u>*Biblie*</u>. *Sincer, echilibat, cu orizonturi vaste, cu o perspicacitate rară în ce priveşte judecarea şi interpretarea istoriei contemporane, cu o detaşare fermecătoare, în acelaşi timp mereu prezent în istorie*“.

Constantin Noica îmi spunea acum un sfert de veac: „*Este omul cel mai fascinant pe care mi-a fost dat să-l întâlnesc în viaţă*“.

În biblioteca mea se află un exemplar din ***Mathesis***, prima carte a lui Noica, apărută în 1934, dăruită cu autograf autorului romanului ***Maitreyi***. Transcriu dedicaţia de pe pagina de gardă: „*Lui Mircea Eliade, în faţa căruia am simţit întotdeauna acelaşi lucru: că trebuie să mă predau.*

Smerit,
Dinu Noica“

În anii 1980–1981 am stat de vorbă cu cei ce l-au cunoscut pe Eliade ca elev, student, profesor, publicist. Cele peste 30 de interviuri ale mele deşi au apărut în diferite reviste, nu au primit aprobarea cenzurii să fie înmănunchiate într-o carte decât după **22 decembrie 1989.**

Spicuiesc câteva pasaje din volumul meu ***Convorbiri cu şi despre Mircea Eliade*** (Editura Humanitas, 1998).

Ionel Jianu: „Nimeni nu realiza «cota de simpatie» şi totala adeziune a publicului pe care Eliade le obţinea prin vraja sa. Ascultându-l aveai impresia că intensitatea trăirii sale se comunica publicului prin unde nevăzute şi îl fascina...“

Nicolae Steinhardt: „A fost o imensă bucurie, un suflu de aer proaspăt, ca de ieşire dintr-o cameră cu miros greu, un colţ de cer albastru după boală şi apăsare, ca în ***Ciuma*** lui Camus, care atunci când flagelul începe a da înapoi, oamenii din nou îndrăznesc a privi firmamentul... Cât de fericit sunt, cât de covârşit şi blagoslovit mă simt pentru a mă fi învrednicit de simpatia unui om ca Mircea Eliade! Cât de neverosimil îmi pare! Ce aspră se pricepe viaţa a fi – dar şi, uneori – cum se mai întrece în a-şi manifesta, în postura de zână bună, capacitatea alinătoare... Eliade vorbeşte şi scrie cald, fără urmă de morgă, suficienţă, afecţiune, solemnitate. E – în epistole, în

convorbiri – slobod, amical, cuceritor, întocmai ca în nuvelele, romanele şi eseurile sale, cărora nimeni nu le-ar putea contesta spontaneitatea şi puterea fascinatorie. Ferice de toţi acei cărora – ca mine – li s-au vădit!

Să ne bucurăm, adaug eu bătrâneşte, să ne bucurăm că un compatriot al nostru se numără printre marii erudiţi şi savanţi ai lumii, dar şi pentru faptul că e un fermecător romancier şi nuvelist – un mare scriitor român – şi că, pe deasupra, e un om de mare omenie şi mare distincţie sufletească"...

Iată cum îl portretizează **Arşavir Acterian**: „Blond, nici înalt, nici scund, foarte mobil – argint viu; purtând ochelari în permanenţă, din dosul cărora ochii te fixau, cercetători; timid, nereuşind totuşi să-şi anuleze provizoriu timiditatea prin cascada sa verbală, cascadă ce făcea uneori copleşitoare prezenţa lui oriunde s-ar fi aflat; cu tăceri al căror gheţar ar fi fost greu să pătrunzi; atent faţă de interlocutorul său şi totdeauna politicos, ştiind să şi asculte când era cazul, cu gravitate, dar fără răceală; sobru, simplu, nepretenţios dar distant uneori, ştiind ce elocvenţă poate avea «patosul distanţei»; înflăcărat îndeosebi, neostoit înflăcărat"..

Ion Biberi, Barbu Brezianu, Ioan Coman, Dan Petraşincu, Edgar Papu, Rica Botez, Mihai Şora, mi-au prezentat fapte, întâmplări, amintiri într-o tonalitate asemănătoare. **Omul Mircea Eliade te captiva!** Şi în discuţiile mele nedestinate publicităţii mi-au spus toţi acelaşi lucru – cu cuvinte diferite: Mircea Mărculescu, Beno Sebastian, Eugen Relgis şi surorile sale (Adelina Derevici şi Eugenia Soru), Sorana Ţopa, Alexandru Rosetti, Petru Comarnescu, Alain Guillermou, Leon Kalustian, Ioaan Masoff, Gheorghe Bulgăr. Era fermecător! Simplu şi firesc, conştient de propria lui valoare, alternând excesele de megalomanie cu cele de „amendare" severă a propriilor sale creaţii.

Ca să fiu mai convingător şi să nu fiu acuzat de o pledoarie **pro-domo,** voi extrage frânturi de portretizare dintr-o altă lucrare. E vorba mai ales de cei ce l-au cunoscut pe Eliade în America, în ultimii săi 30 de ani de viaţă. Mă refer la cartea lui Florin Ţurcanu *Mircea Eliade, prizonierul istoriei.* În două recenzii am elogiat caracterul documentar al acestei monumentale biografii, oprindu-mă şi la „petele ei albe", criticând şi unele lipsuri. Autorul citează cu conştiinciozitate părerile a 40 de profesori şi savanţi despre Eliade.

Aspectele esenţiale ale acestor mărturii orale şi scrise **coincid**

cu cele spuse de partenerii mei, contrazic – fără nici o excepţie – pe Cătălin Avramescu.

Wendy Doniger: „Era ireproşabil sub toate aspectele" (p. 599 – versiunea Edit. Humanitas, 2005)

Frank Reynolds: „Nu cred să fi fost vreun student care să nu-l fi iubit şi respectat" (idem, p. 568)

Bruce Lincoln: „Energia şi încântarea mi se transmiteau şi mie... Experienţa mea personală îmi interzice să cred că nutrea sentimente antisemite în anii maturităţii" (p. 567–68)

Norman Girardot: „Nu am remarcat niciodată la Eliade comportarea asociată adesea cu primadonele din lumea academică, sau cu anumiţi guru la modă" (p. 565)

Douglas Allen: „M-a sprijinit întotdeauna şi chiar de o manieră energică atunci când am fost dat afară de la Southern Illinois University pentru atitudinea mea anti-războinică" (p. 591)

Amintirea luminoasă a lui Eliade lait-motivul tuturor evocărilor [Evelyn Kitagawa despre legăturile dintre soţul ei, Joseph şi Mircea şi felul cum au fost captivaţi de Profesor: Charles Long, Jerald Brauer, John Nef, Jonathan Z. Smith, Jaroslav Pelikan, Mac Ricketts, etc.]

Unde e *micimea sufletească îngrijorătoare* în numeroase ocazii, *egoismul feroce* şi celelalte *scăderi morale* consistente? Să se fi înşelat chiar toţi cei peste o sută de savanţi, scriitori, profesori? Să avem de-a face cu o fire duplicitară?

Şi opera literară a lui Eliade e considerată de procurorul nostru drept derizorie şi insignifiantă.

Vom oferi câteva contra-argumente, limitându-ne la perioada dinaintea împlinirii vârstei de 40 de ani când era *„un mărunt aspirant pe scena culturală"* (citatul aparţine Dlui Avramescu).

Anişoara Odeanu avea o altă părere: „Mircea Eliade a fost singura permanenţă a vieţii mele din ultimii zece ani, o epocă în care s-au schimbat şi s-au dărâmat atâtea lucruri... Mircea Eliade e mai mult decât un romancier, altceva decât un filozof sau un autor de eseuri. E una din cele mai complexe personalităţi pe care am întâlnit-o. Mircea Eliade e o lume întreagă ce, pentru acei ce îl cunosc şi l-au urmărit în toată opera sa e un continuu prilej de surprize şi de încântări ce nu se epuizează niciodată. Dsa mărturiseşte de altfel undeva că este continuu zbuciumat de două tendinţe opuse

una alteia: setea pentru cercetările ştiinţifice, pentru munca intensă şi susţinută de bibliotecă, pe de o parte – pe de alta nostalgia aventurii în sensul ei de geografie, de pitoresc, în sensul ei donchişotesc, care este însăşi condiţia creaţiei şi cercetărilor. Cred că, din ciocnirea între aceste două tendinţe, în loc să rezulte o anulare, o oprire într-un punct mort, a ieşit dimpotrivă acea prodigioasă personalitate, una din cele mai autentice, mai vaste şi mai complexe pe care le-a avut cultura noastră în ultimele decade". (*Viaţa*, an II, 1942, iulie 27, nr. 458, p.2)

Cum pot fi justificate afirmaţiile tinerei scriitoare? Ce publicase până atunci Mircea Eliade, care abia împlinise 35 de ani?

Cartea de debut, ***Isabel şi apele Diavolului*** (1930), roman al aventurii spirituale, folosind analiza psihologică, amesteca visul cu realitatea, debordând de vitalitate.

Celebritatea scriitorului se datorează romanului ***Maitreyi*** (1933), tradus în zece limbi. Acest tulburător poem de dragoste a fost asemuit cu capodoperele literaturii universale *Daphnis şi Chloe, Tristan şi Isolda, Manon Lescaut, Paul şi Virginia.*

Din ciclul romanelor realiste face parte ***Întoarcerea din rai*** (1934) în care predomină monologul interior şi ***Huliganii*** (1935), amplă frescă socială. ***Nunta în cer*** (1939) e o fascinantă poveste de dragoste.

Fantasticul este o altă dimensiune fundamentală a beletristicii eliadeşti. În acest domeniu menţionez: ***Domnişoara Christina*** (1936), ***Şarpele*** (1937), Secretul Doctorului Honigberger (1940), ***Nopţi la Serampore*** (1940). Primele două sunt strâns legate de folclorul românesc, iar celelalte două, dezvăluind „tainele" aflate în India, ne prezintă ceva din „tărâmul nevăzut". Cunoscând mai multe ediţii, distinse cu importante premii, aceste cărţi au fost primite cu entuziasm de cititori şi de cei mai importanţi critici, istorici literari şi eseişti ai vremii: E. Lovinescu, George Călinescu, Şerban Cioculescu, Perpessicius, Pompiliu Constantinescu, Vladimir Streinu, Octav Şuluţiu, Ion Chinezu, Mihail Sebastian, Bazil Munteanu, Ion Biberi, Petru Comarnescu, etc.

Au fost scrise sute de pagini despre varietatea tipurilor, autenticitate, arhitectonică, uşurinţa de a folosi mai multe tehnici, efervescenţa spiritului, portretistica, virtuozitatea, dramatica realizare a atâtor probleme psihologice.

Şerban Cioculescu îşi începea recenzia la ***Întoarcerea din rai***

prin fraza: „Dl Mircea Eliade este **cineva** prin talent, inteligenţă şi cultură (termeni care nu se exclud, dar nici nu se întrunesc laolaltă obişnuit". (*Revista Fundaţiilor Regale*, nr. 4, aprilie 1934).

Maitreyi a prilejuit cele mai numeroase şi mai variate elogii.

Pompiliu Constantinescu a demonstrat „excepţionala valoare a cărţii" [*Vremea*, **21 mai 1933**]. Superlativele absolute le întâlnim şi în cronica lui Perpessicius, care se referă la „pagini captivante... o culoare şi un timbru inedit pentru literatura noastră" [*Cuvântul*, **14 mai 1933**].

Eugen Lovinescu e încântat de acest „fermecător poem de iubire, în nici o legătură cu epica, de o puritate de sentimente, de o exaltare lirică, de o pastă atât de fină şi atât de ciudată a eroinei în decorul unui peisaj inedit". [*Adevărul*, **24 februarie 1937**]

Mihail Sebastian, după ce la **15 februarie 1933** scrisese că „Mircea Eliade e cea mai răscolitoare apariţie a ultimului deceniu în literatura românească", peste câteva luni semna o superbă cronică literară a romanului ***Maitreyi***:

„Istoria literară românească va păstra cartea aceasta pentru nenumărate argumente de ordin artistic. Într-o epică plină de averi, arendaşi revoltaţi social de stil semănătorist, cucoane sentimentale şi eroi superiori rataţi în provincie, într-o asemenea epică, oamenii, culorile, situaţiile, portretele lui Mircea Eliade însemnează o puternică şi decisivă revoluţie...

Lucru pe care l-am remarcat şi altă dată, când am vorbit despre tulburătoarea domnişoară Roth din ***Isabel***. Paul Sterian îmi spunea de curând că plecarea lui Mircea Eliade în India echivalează pentru romanul românesc cu plecarea lui Delacroix în Algeria pentru plastica franceză. Comparaţia mi se pare neasemuit de fericită. Cine a văzut vreodată o colecţie Delacroix va verifica această apropiere.

Mircea Eliade îi deschide romanului românesc ţinuturi umane noi, îi aduce **prin ferestre brusc deschise un alt cer,** o altă lumină, alte culori, de o intensitate până la el neştiută, psihologii, siluete, drame şi momente care nu creează numai un mare scriitor, dar inaugurează un alt drum în arta noastră literară". [*România literară*, nr. 64, 6 mai 1933]

Scriitorul francez Jean Marie Le Clézio (n. 1940) proiecta în universalitate creaţia scriitorului român: „Fiecare carte a lui Mircea Eliade *este un eveniment în gândirea Occidentului,* deoarece cărţile sale sunt cărţi adevărate, asemenea amprentelor şi inscripţiilor care

nu sunt făcute numai din cuvinte şi forme, ci creează în jurul lor un mister, un halou de lumină, care ne atrag şi ne fac bine. Se află în creaţiile poetice şi spirituale ale lui Eliade ceva care atinge esenţialul: o muzică s-ar putea spune, muzica primului cuvânt, căci, la fel ca în mit puterea obsesiei misterioase a repetiţiei, unită cu exaltarea inteligentă a melodiei şi a arhitecturii temelor, merg în străfundul sufletului nostru şi-l fac să vibreze". [*La Quainzine litteraire*, nr. 197, 15–31 martie 1979]

Şi pentru că veni vorba despre aprecierea beletristicei lui Eliade de către reputate personalităţi de peste hotare, amintesc numele lui Marcel Brion, Pierre Klossovski, Henry Corbin, Bernard Pivot, Gaston Bachelard, Giuseppe Tucci. De cele mai numeroase referiri s-au bucurat: ***Şarpele, Secretul Doctorului Honigberger, Nopţi la Serempore*** şi ***Maitreyi***.

Bachelard numea ***Maitreyi*** „o mitologie a voluptăţii" (1950), iar Tucci remarca, după lectura romanului: „Ceva dintr-o Indie contemporană autentică se reflectă într-o operă literară europeană". (1951)

Eliade a fost totuşi un om în carne şi oase, nu un zeu sau un supraom.

Specialiştii au arătat în peste 200 de volume omagiale, monografii şi teze de doctorat ceea ce îi datorează istoria religiilor şi orientalistica.

El ocupă un important loc şi în istoria literaturii noastre. Valoarea **scriitorului român** Mircea Eliade nu trebuie nici supralicitată, dar nici subevaluată.

Exegeţii români şi străini chiar şi atunci când scriau despre „capodoperele unui scriitor genial", i-au reproşat înrâurirea execivă a operelor lui André Gide, Aldous Huxley şi Joyce.

A fost criticat cu asprime de Şerban Cioculescu şi Ion Chinezu pentru neglijenţe stilistice, confuzii de termeni, inadvertenţe. Constantin Noica – bunul său prieten care îi scria la 24 aprilie 1936: „De la tine deţin o anumită febră, gustul de a şti cât mai mult şi curajul de a formula cât mai mult" – e acelaşi care îi enumera fără milă, zeci de greşeli dintr-o operă literară. Reproşându-i graba, superficialitatea, erorile gramaticale şi stilistice, indica pagina şi rândul din volum unde se afla fiecare eroare. „Nu cizelezi destul detaliile, nu echilibrezi bine, nu dozezi bine". [*Mircea Eliade şi corespondenţii săi*, vol. III, p. 225)

La fel procedase şi Şerban Cioculescu, anexând o pagină a incorectitudinilor la sfârşitul cronicii sale din aprilie 1934.

„Lecţia“ i-a priit eroului nostru. După 1935 incongruenţele şi neconcordanţele vor dispare din operele sale literare.

Acuzele nejustificate din articolele Dlui Cătălin Avramescu nu sunt doar la adresa lui Eliade. Sunt contestaţi toţi marii noştri critici interbelici. Incompetenţi şi impostori, ei nu au fost în stare să aprecieze la justa lui valoare un scriitor ratat cu numele Mircea Eliade. S-au lăsat influenţaţi şi câţiva critici, filozofi, istorici şi antropologi francezi, italieni, americani. Păcat!

Să nu uităm! Inculpatul nostru e şi autorul câtorva sute de eseuri. O parte din ele au fost incluse în volumele: ***Oceanografie*** (1934), ***Fragmentarium*** (1939), ***Insula lui Euthanasius*** (1943).

După război a creat cel puţin trei capodopere: romanul ***Noaptea de Sânziene*** şi nuvelele ***La Ţigănci*** şi ***Pe Strada Mântuleasa.***

Cronica literară a volumului ***În curte la Dionis*** (1981) se intitula ***Sărbătoarea povestirii*** şi era semnată Nicolae Manolescu. Activitatea autorului (Mircea Eliade), a îngrijitorului ediţiei (Eugen Simion) şi a recenzentului (Nicoale Manolescu) îmi erau bine cunoscute.

„Instrumentele de lucru“ ale pescuitorului în ape tulburi ar trebui şi ele atestate.

Cine îl reciclează?*

---

* În 1934 un publicist obscur – Ilarie Dobridor a publicat articolul Un foarte oarecare: Mircea Eliade. Se referea însă la o singură carte (India) considerată de Pompiliu Constantinescu drept o reuşită.

Denigratorii au evoluat: contestă întreaga operă literară a lui Eliade (fără argumente!). Ce se va întâmpla peste alţi 70 de ani cu Dl Cătălin Avramescu? Va mai figura Eliade în istoria literaturii române, sau numele lui va fi înlocuit cu al celui ce-l nega în 2006.

Din cei doi – cine e... un foarte oarecare?

P.S. 2006: Între timp, dl. Cătălin Avramescu a fost bogat răsplătit probabil şi pentru pietrele aruncate în Mircea Eliade. Întrebarea cu care îmi încheiam articolul nu-şi mai are prin urmare rostul.

*După douăzeci de ani**

Îl cunoşteam bine pe Eliade şi înainte de a-l fi văzut în carne şi oase. Îi citisem cărţile, îi copiasem articolele, îi cercetasem manuscrisele, îi privisem zeci de fotografii, portrete şi chiar caricaturi. Descoperisem şi comentasem inedite, cercetasem scrisorile emise de el în adolescenţă, maturitate şi senectute. Mi-era familiar scrisul ordonat şi citeţ al textelor, cât şi cel nervos, aproape hieroglific, cu prescurtări semi-stenografice din însemările însăilate în grabă, pe genunchi. Mă exersasem să descifrez şi rândurile aproape ilizibile ale epistolelor din perioada crizelor de artrită. Reuşeam să datez – după grafie – epoca zămislirii unei pagini eliadiste.

În cele câteva zeci de ore petrecute în preajma Profesorului, în august-septembrie 1985, pot spune că am reuşit să-l cunosc însă cu adevărat.

L-am observat cu atenţie în timp ce scria, citea sau vorbea, privindu-l amuzat de stângăcia cu care trebăluia prin casă. I-am fost alături când îşi sorbea băutura şi mă fâstâceam de atenţia acordată de el pălăvrăgelilor mele.

Mi-a rămas întipărit în memorie inconfundabilul timbru al vocii sale, trecând pe nesimţite de la un „registru“ la altul: tonalitatea melancolic- nostalgică a evocării Bucureştiului tinereţii sale se deosebea esenţial de seriozitatea şi intransigenţa acuzării delatorilor, politrucilor şi ariviştilor. Badinajul relatării detaliilor unor întâmplări erotice era diferit de zâmbetul şăgalnic şi îngăduitor – uneori ironic – din „portretele“ făcute unor confraţi.

Aud şi azi râsul lui în cascade la poanta unei întâmplări hazlii relatate de el sau de interlocutor.

Oricât ne-am fi îndepărtat de la subiect, revenea mereu la tema centrală a convorbirii noastre: cultura şi literatura.

Întrevederile mele cu Mircea Eliade m-au impresionat profund. Pentru prima oară în viaţă am cunoscut un om excepţional, cu o rară sensibilitate, ospitalier, modest şi generos.

Până în ultimul moment al vieţii îmi va rămâne fixat pe retină chipul lui blajin şi îngăduitor, sincer şi firesc, lipsit de orice morgă şi prefăcătorie.

---

* Publicat întâi în „Origini”, vol. X, no. 1–2–3, ianuarie–martie 2006, p. 23–25.

Întâlnirile mele cu Mircea Eliade m-au apropiat pe nesimțite de alte personalități care și-au întretăiat drumul vieții cu cel al autorului *Mitului eternei reîntoarceri*. Mulți dintre ei nu mai există decât în amintirea noastră. Sunt umbre și fum... Simt nevoia să amintesc pe câțiva dintre ei.

Constantin Noica – împreună cu care mi-am propus să editez Operele complete ale lui Eliade în 45, 40 și în cele din urmă în 30 de volume, mi-a scris peste 20 de scrisori măgulitoare, mi-a dăruit cărți cu autografe. Pe pagina de gardă a uneia dintre ele (Descartes) oferită inițial prietenului său, a scris: „*Lui Mircea Handoca, această cărticică dată întâi lui Mircea Eliade, celui care a cimentat prietenia noastră și ceva esențial în cultura românească, cu dragoste*

Constantin Noica, 1985"

Împreună cu Constantin Noica am bătut la multe porți ale forurilor de decizie spre a edita – în regim comunist – Operele de tinerețe ale lui Mircea Eliade. De abia după 22 decembrie 1989 dezideratul nostru a putut fi îndeplinit. Primele trei volume [***Cum am găsit piatra filozofală*** (1966), ***Misterele și inițierea orientală*** (1998), ***Itinerariu spiritual*** (2003)] le-am dedicat „***Amintirii lui Constantin Noica***".

În cei 20 de ani trecuți i-am editat o carte *Istoricitate și eternitate*, unde am reprodus zece eseuri ale filozofului despre Eliade. Unul dintre ele, ***Urma pașilor săi,*** începe astfel: „*La moartea lui Eminescu, trei prim-miniștri au însoțit convoiul funerar până la locul de veci. La moartea peste țări și ape, a celui mai mare om de cultură român din veacul XX nu l-a putut însoți decât tăcerea, în sânul obștei sale*"...

Ionel Jianu eminent critic de artă s-a stabilit la Paris în 1961.

L-am cunoscut mai întâi prin... corespondență. Prin 1979-1980 i-am scris punându-i numeroase întrebări despre scriitorul meu preferat, prototipurile cărților lui, mansarda din Strada Melodiei, prieteni, discuții, atmosfera epocii, amănunte despre Forum și Criterion și atâtea altele. Interlocutorul meu mi-a răspuns cu deosebită solicitudine. Cercetând apoi arhiva din țară a lui Eliade am descoperit câteva zeci de scrisori semnate de Ionel Jianu. Am aflat noi amănunte despre cei doi și date de istorie literară evocând efevescența culturală a perioadei 1928–1931.

Geneza și ecourile din epocă ale romanului *Isabel și apele Diavolului* și (în parte) ale *Luminii ce se stinge* pot fi reconstituite pe baza acestei corespondențe. Am xeroxat scrisorile respective,

trimiţându-i-le la Paris expeditorului. Acesta, recitindu-le, după jumătate de veac, a fost profund emoţionat.

În septembrie 1985 mi-am făcut timp să-l cunosc personal şi pe prietenul din tinereţe al lui Eliade. Am stat câteva ore de vorbă cu Ionel şi Marga Jianu în cochetul lor apartament din Avenue Stephane Mallarmé, o adevărată galerie de artă în miniatură.

Întors acasă am continuat corespondenţa solicitându-i alte informaţii bibliografice. La îndemnul meu a început să-şi scrie memoriile, publicate în patru numere consecutive din 1988 ale „Revistei de istorie şi teorie literară".

Întristat de moartea lui Eliade mi-a trimis articolele şi intervenţiile sale orale prilejuite de aceasta, scriindu-mi la 8 iunie 1986: „*Cum ştiu că ai cel mai complet dosar despre Mircea, aceste texte te vor interesa, dacă vei scrie vreodată povestea unei exemplare prietenii. Căci pe lângă multe alte virtuţi, Mircea avea darul prieteniei.*"

Câţiva ani mai târziu, când a început campania denigratoare împotriva lui Eliade, Ionel Jianu – intelectual evreu! – mi-a scris îndurerat cât de fanteziste, ridicole şi nedrepte sunt acuzele de antisemitism aduse prietenului său.

În 2001 i-am editat lui Ionel Jianu Albumul Brâncuşi – analizând în prefaţă legăturile dintre marele sculptor – Mircea Eliade şi Constantin Noica.

Arşavir Acterian, ziarist din aceeaşi generaţie, a făcut numeroşi ani de închisoare în timpul regimului comunist.

Cu o pensie ridicol de mică, era ajutat de Eliade din când în când cu mici sume.

L-am cunoscut prin 1980. Mi-a dat spre lectură jurnalul său şi pe cel al sorei sale (în manuscris). Am aflat din aceste texte date inedite despre biografia lui Eliade, pe care le-am folosit în monografia mea consacrată scriitorului (1992).

Mă vizita lunar – singur sau însoţit de Barbu Brezianu. Să amintesc tema discuţiilor noastre? Nu e nevoie de prea multă perspicacitate: Mircea Eliade, mansarda din strada Melodiei, atmosfera din redacţiile revistelor bucureştene.

Cezar Baltag. Nu făcea parte din generaţia celor trei predecesori. Era mai tânăr decât mine cu 10 ani. Preocupat de studiul operelor de istorie a religiilor şi orientalistică, începuse să înveţe limba sanscrită. Ne întâlneam aproape săptămânal, discutând despre puterea de muncă şi genialitatea scriitorului şi savantului.

Am regretat împreună, în toamna anului 1981, plecarea lui Sergiu Al. – George, ne-am comunicat reciproc veştile despre ultimele clipe ale lui Mircea Eliade în aprilie 1986 şi am fost îndureraţi la începutul lui decembrie 1987 când s-a stins Constantin Noica, două zile înainte ca Elena, soţia lui Cezar, să fi trecut pe celălalt tărâm.

Eseist erudit, traducător desăvârşit – dar mai presus de toate om discret şi modest, uneori trist, aparent absent, adesea volubil sau ironic.

Ultima carte – ***Paradoxul semnelor*** – are un autograf adresat mie şi soţiei: *„în semn de preţuire şi dragoste întru Eliade şi multe altele... 3 ianuarie 1997 – în amintirea vechilor seri de 3 ianuarie.*"

La 3 ianuarie ne întâlneam, de prin 1978, acasă la mine.într-un an, sau la el în celălalt, având un invitat de excepţie: Constantin Noica. Pot fi uitate oare aceste adevărate banchete de idei, înnobilate de generozitatea şi verva „îndrăcită" a oaspetelui nostru?

Pe pagina de gardă a celor trei volume din ***Istoria credinţelor şi ideilor religioase*** – traduse de el – recitesc dedicaţiile măgulitoare, datate 17 octombrie 1981, 16 decembrie 1986, 22 martie 1988.

I-am admirat (fără să i-o spun vreodată, vai!) perseverenţa, îndârjirea, puterea de muncă, erudiţia şi acribia.

Aud parcă tremurul vocii şi puternica lui emoţie atunci când m-a ajutat, cu 15 ani în urmă să descrifrez scrisorile lui Dasgupta şi Coomaraswamy adresate lui Eliade.

Inima lui Cezar a încetat să bată marţi, 27 mai 1997, ora 9 dimineaţa. În *Adevărul literar şi artistic*, din 1 iunie 1997 am publicat scrisorile primite de poet de la Mircea Eliade.

Sergiu Al. – George. L-am cunoscut, din păcate, foarte târziu, la sfârşitul lui 1979 sau începutul lui 1980, cu puţin înainte de nedreptul şi neaşteptatul său sfârşit.

M-am întâlnit doar de 5-6 ori cu Sergiu Al.-George, pe care l-am îndrăgit din primul moment. De fiecare dată am stat împreună de vorbă ore în şir despre Mircea Eliade şi cărţile sale.

În vara anului 1981 (la penultima noastră întrevedere), i-am propus să-mi răspundă la un interviu pentru proiectata mea carte ***Convorbiri cu şi despre Mircea Eliade.*** S-a bucurat mult şi cele 8 pagini dactilografiate ale discuţiei noastre constituie azi un text de referinţă în exegeza eliadescă.

În toamna lui 1981 incredibila veste a morţii lui m-a zguduit. La 16 noiembrie 1981 îi scriam lui Eliade: „O veste tristă. S-a prăpădit

zilele trecute Sergiu Al.-George. Deşi îl cunoscusem de curând, ne împrietenisem (în ultima vreme, toţi cei ce ne ocupam – într-un fel sau altul – de viaţa şi opera lui Mircea Eliade, toţi cei ce-l înţelegem şi-l iubim, ne simţim parcă apropiaţi între noi).

Cu câteva zile înainte de a pleca la un Congres în India îi apăruse cartea ***Arhaic şi universal***. Era fericit. Vă trimisese un exemplar la Paris şi mă întreba mereu (şi pe Cezar Baltag la fel!) «O să-i placă domnului Eliade? Nu se va supăra domnul profesor Eliade?».

Luni, 9 noiembrie – seara – am vorbit cu el la telefon aproape o oră. Era de o volubilitate extraordinară. Mi-a povestit despre călătoria făcută, despre Institutul de orientalistică proiectat, despre nerăbdarea de a afla părerea D-stră asupra cărţii. A doua zi – marţi seară – a murit (după ce dimineaţa, simţindu-se rău şi-a făcut o electro-cardiogramă care i-a ieşit perfect).

Scrieţi, vă rog, pentru o publicaţie românească o pagină – două despre acest om deosebit. Fie despre ultima lui carte, fie despre cele două-trei întrevederi pe care le-aţi avut cu el. Trimiteţi-mi aceste rânduri ca să le dau revistei România literară. Memoria lui Sergiu Al.-George merită un scurt articol scris de Mircea Eliade, cu atât mai mult cu cât nu aţi publicat de 40 de ani nici un articol în periodicile din România..."

Am primit evocarea lui Eliade pe care am publicat-o însoţită de o prezentare de-a mea, încheiată cu următorul paragraf: „Sit tibi terra levis, iubite Sergiu Al.-George! Dormi liniştit! Lui Mircea Eliade i-a plăcut cartea!"...

*

Îmi place să cred că toţi cei cinci s-au întâlnit cu Eliade în tărâmul nevăzut.

Doctorul Honigberger şi doctorul Zerlendi i-a călăuzit – probabil! – prin tainicele ţinuturi ale Shambalei, dezvăluindu-le „secretul".

Editarea operelor lui Mircea Eliade*

După cum se ştie, între 1944–1967 Eliade nu a avut drept de semnătură. Numele lui nu putea fi citat în studii, eseuri sau note anodine. E drept că în aceşti ani el a figurat ca personaj principal în postura unui scriitor fără talent, mistic şi obscurantist, sau a unui om de ştiinţă retrograd şi ignorant, în câteva articole din *Glasul patriei*.

În toamna anului 1967 strategia şi tactica forurilor de decizie comuniste faţă de Mircea Eliade s-a schimbat. Au început să apară în revistele româneşti câteva dintre nuvelele recente ale scriitorului, alături de recenzii şi exegeze asupra craţiei sale antebelice.

Cu chiu şi vai, în decembrie 1969 are loc debutul editorial: ***Maitreyi*** şi ***Nunta în cer*** (studiu introductiv de Dumitru Micu) şi în vara anului următor volumul ***La ţigănci şi alte povestiri***, prefaţat de Sorin Alexandrescu.

Despre primele două volume şi în special despre dramaticele lor avataruri aflăm din scrisorile autorului adresate lui D. Micu.

Epistolele încă **inedite** ale lui Mihail Şora ne dezvăluie alte câteva amănunte.

În cei aproape 20 de ani – cât Parcele i-au mai îngăduit să trăiască – scriitorul n-a avut bucuria de a-şi mai vedea tipărite – în volum – absolut nici una din operele sale literare interbelice.

În toată această perioadă au existat cele mai fantastice proiecte de apariţie a ***Operelor complete***, incluse în fantasmagorice planuri editoriale.

E drept că în aceşti ani am reuşit să public (alături de alţi doi-trei publicişti) mai multe texte inedite ale lui Mircea Eliade în: *Manuscriptum, Revista de istorie şi teorie literară, România literară, Viaţa Românească, Steaua, Vatra* etc.

În toamna anului 1973, Aurel Martin, director al Editurii pentru literatură l-a vizitat pe Eliade la Chicago, rugându-l să alcătuiască un plan de editare a operelor sale complete.

La 17 august 1976 a avut surpriza să primească un proiect gândit

---

* Publicat întâi în „Origini", vol. IX, no. 4–5, mai–iunie 2005, p. 26–30.

cronologic şi tematic, în 26 de volume. Textul a apărut în *Revista de istorie şi teorie literară*, nr. 4, 1986, p. 147 şi este acesta:

OPERA OMNIA

Vol. I – *Isabel şi apele diavolului, Maitreyi, Domnişoara Christina, Şarpele:* Apendice. *Romanul adolescentului miop; Gaudeamus* (manuscrisele se găsesc în arhiva surorii mele, Corina Alexandrescu, Str. Sublocotenent Stăniloiu, Nr. 7).

Vol. II – *Întoarcerea din rai, Huliganii, Nunta din cer.* Apendice: *Lumina ce se stinge.*

Vol. III – *Noaptea de Sânziene.*

Vol. IV – *Nuvele I: Aventură, Întâlnire* (în volumul *Şarpele*); *Secretul Doctorului Honigberger; Nopţi la Serampore; Un om mare; 12.000 capete de vită; Fata căpitanului; O fotografie veche de 12 ani; Ghicitor în pietre.* Apendice: Schiţe şi nuvele din tinereţe, publicate în reviste, 1923–1928.

Vol. V – *Nuvele II: La Ţigănci; Podul; Adio!; Şanţurile; Ivan; Pe strada Mântuleasa; În curte la Dionis; Uniforme de general; Incognito la Buchenwald ; Pelerina.* Apendice: *Într-o cazarmă.*

Vol. VI- Carnete: *India; Carnete de drum* (1936–37–38; în *Vremea* etc); ***Jurnal la Cordoba*** (1944). Apendice: foiletoanele din Italia şi Elveţia (*Cuvântul* 1927–28).

Vol. VII – *Eseuri şi foiletoane: Itinerariu spiritual;* foiletoane din *Cuvântul* 1925–1931. Apendice: articole din adolescenţă.

Vol. VIII – *Foiletoane II: Oceanografie; Fragmentarium; Glossarium* (în parte inedit; articole publicate în 1932–1940).

Vol. IX – *Insula lui Euthanasius;* cele două studii din *Revista Fundaţiilor: Limbajele secrete, Ierburile de sub cruce;* Introducere la Ediţia Hasdeu.

Vol. X – *Eseuri şi articole* 1940–1975. Apendice: Os Romanos; articole publicate în portugheză, 1941–45.

Vol. XI-XIII – *Jurnal* 1940-1975. Apendice: Jurnalul din adolescenţă, manuscrise în Arhiva Corina Alexandrescu.

Vol. XIV – *Istoria religiilor;* folclor, Istoria culturii I, studii şi articole scrise în româneşte, 1927–1940; *Alchimia Asiatică; Cosmologie şi alchimie babiloniană; Mitul reintegrării; Comentarii la legenda Meşterului Manole;* Articole din *Revista de Filozofie, Vremea* etc.

Vol. XV – *Amintiri* I–III (Partea a II-a ş a III-a, publicate fragmentar,

cuprind perioada indiană, 1928–1931, şi anii 1931-1940, până la plecarea în Anglia).

Vol. XVI – *Teatru: Iphigenia; Aventura spirituală* (1945); *Coloana nesfârşită* (1969). Apendice: fragmente manuscrise din *1241* şi *Oameni şi pietre* (scrise în Portugalia; se află în arhiva personală, Place Charles Dullin).

Vol. XVII – *Istoria religiilor* ed. II: textul românesc al lui *Traité d'Histoire des Religions* şi *Le Mythe de l'éternel Retour* (manuscrise în arhiva Place Charles Dullin).

Vol. XVIII – Traducerea – sau reeditarea textului francez al volumului *Yoga: Immortalité et Liberté.* Apendice: *Yoga* (1936); *Technique du Yoga* (1948).

Vol. XVX – Traducerea românească – sau reeditarea volumului *Le Chamanisme.*

Vol. XX – Traducerea – sau reeditarea volumelor: *Images et Symboles; Mythes, reves et misteres; Mephistopheles et l'Androgyne; La Nostalgie des origines.*

Vol. XXI – Traducerea sau reeditarea volumelor: *Aspects du mythe; Le sacré et le profane; Naisances mystique; Forgerons et alchimistes.*

Vol. XXII – Traducerea sau reeditarea volumelor: *De Zalmoxis à Genegis-Khan; Religions australiens.*

Vol. XXIII – Traducerea sau reeditarea volumului: *Occultism, Witchraft and cultural vogues* – şi celelalte studii, încă nepublicate în volum.

Vol. XXIV-XXV – Traducerea sau reeditarea lucrării: *Histoire des croyences et des idées religieuses.*

Vol. XXVI – Scripta minora (recenzii, prefeţe, lucrări abandonate – *La Mandragore; Mythologie de la Mort, Le symbolisme du Centre; South-American Religions,* etc. – eseuri, etc.

În 1980, după ce publicasem, pe spezele mele, volumul „Contribuţii bibliografice“, în zece mii de exemplare – epuizate fulgerător – am îndrăznit să-i propun editarea în România a ***Jurnalului*** şi a ***Nopţii de Sânziene.***

Spre bucuria şi surprinderea mea am primit avizul favorabil în scrisoarea din **11 aprilie 1980:** *„În privinţa* ***Jurnalului*** *traducătorul a pierdut cele două copii dactilografiate ale textului. Originalul manuscris se află la mine, plus, cam 200 de pagini au fost publicate*

*în diferite reviste din Europa. Aşa că nu e nevoie să fie **retradus**. Îmi indici ce pagini vor fi eliminate (paginaţia din **Fragments** şi data). Înainte de a pleca la Paris (4 iunie), voi începe să adun materialul; adică să văd ce am disponibil tipărit sau dactilografiat şi ce va trebui să dactilografieze (încă o dată) soţia mea.*

Noaptea de Sânziene nu mi-a fost cerută de nici un editor din ţară. În principiu, accept propunerea D-tale, dar numai dacă e vorba de o editură de prestigiu literar".

Al. Rosetti, urmând să plece în Anglia, a acceptat să-mi aducă dactiloscriptul ***Jurnalului*** (la proiectata mea ediţie se asociase şi Liviu Călin, prieten al marelui lingvist). Nici el şi nici Gh. Bulgăr – profesor la Universitatea din Lyon – n-au reuşit să-şi îndeplinească „misiunea". În schimb, Mac Linscott Ricketts, cel mai de seamă cercetător american al operelor savantului, mi-a expediat prin poştă o fotocopie a ***Jurnalului***.

Deşi mă aflam în posesia textului, Editura Eminescu nu a mai primit permisiunea să-l publice. Am reuşit să tipăresc vreo 80 de pagini din ***Jurnal*** în mai multe numere din revista *Vatra*, în 1983 şi 1984.

Cititorii din România mai citiseră şi până atunci câteva fragmente din memorialistică în *Steaua, Viaţa Românească, Ateneu.* Autorul şi-a arătat nemulţumirea faţă de aceste **retraduceri** în limba în care fuseseră scrise iniţial. Eu am avut satisfacţia de a fi publicat pentru prima oară textul după manuscrisul original. Visam să imprim ***Jurnalul*** în întregime, dar nu am putut s-o fac decât după evenimentele din decembrie 1989.

Credeam că voi avea mai mult noroc cu ***Noaptea de Sânziene***. Şi în această „tentativă" mi se asociase Liviu Călin, redactor la Centrala editorială. La **29 aprilie 1980** îl anunţam triumfător pe Eliade că pentru editarea romanului au început să fie făcute demersurile necesare. La **9 mai** primisem asigurări că ***Noaptea de Sânziene*** va figura printre apariţiile anului 1981. Din când în când mi se clătina siguranţa, deoarece în scrisoarea mea către Eliade din **22 august 1980,** paragraful referitor la roman începea cu un adverb dubitativ: „Probabil"... După puţin timp însă (**7 octombrie**) am devenit optimist: „***Noaptea de Sânziene*** a fost inclusă în planul Editurii Eminescu pe 1982 – m-a asigurat Liviu Călin. Am început dactilografierea"... Trimisesem revistei *Transilvania* din Sibiu un fragment din roman împreună cu o scurtă prezentare semnată de

mine (3 pagini dactilografiate). Mi s-a promis că în noiembrie sau decembrie textul va fi publicat. Am mai aşteptat neliniştit o lună şi (în final!) paginile lui Eliade au apărut în nr. 1 din ianuarie 1981. Am prins aripi. La 9 martie 1981 îi scriam celebrului meu destinatar: *„Am mai trimis la Sibiu alte patru fragmente, însoţite de două scurte note asupra genezei romanului.* ***Transilvania*** *va publica în curând aceste pagini probabil grupate: I. Scena în care Biriş îi comunică Ilenei „mesajul" din partea lui Ştefan şi bombardamentul Londrei; 2. Finalul volumului I şi cel al volumului II".*

După aceea, naiv şi inconştient, o făceam pe grozavul referindu-mă la editarea volumului: *„Nu vom accepta tăieturi şi schimbări"*. Îi comunicam apoi, în mod concret, vreo zece neglijenţe stilistice, cerându-i permisiunea să evit câteva supărătoare cacofonii.

Luându-mi măsuri de prevedere, îndrăzneam să... presupun: *„Mă gândesc că s-ar putea ca în volumul al doilea, la revizia finală, câtorva fraze (în total cel mul o pagină-două) să li se pună „veto". Bineînţeles că am fost asigurat că nu se va clinti nici un rând. Totuşi, dacă nu vor putea apărea patru-cinci replici, sunteţi de părere să renunţăm la tipărirea cărţii?"*

Îngăduitor, Eliade accepta... sacrificiul.

La **29 aprilie 1981** consimte: *„De acord cu retipărirea* ***Nopţii,*** *dacă e vorba numai de omisiunea câtorva rânduri...*

Zadarnic însă! Nu numai că romanul nu a fost imprimat în România comunistă, dar nici măcar fragmentele trimise revistei *Transilvania* nu au mai văzut lumina tiparului.

Noaptea de Sânziene va fi publicată de mine în Biblioteca pentru toţi, în două volume, într-un tiraj de peste o sută de mii de exemplare, în ianuarie 1991. Prea târziu însă! Autorul „îşi schimbase galaxia" – cum îi plăcea să spună – cu aproape cinci ani în urmă.

În 1980 au apărut trei cărţi consacrate lui Eliade: **Hermeneutica**... lui Adrian Marino, **Introducerea în operă...** de Ion Lotreanu şi **Contribuţiile biobibliografice** de mine.

Iphigenia şi ***Coloana nesfârşită*** au fost puse în scenă la Bucureşti şi Botoşani, iar în ziarele şi revistele româneşti s-au publicat – în 1980–1981 peste o sută de recenzii şi eseuri despre scriitor şi savant.

Se plănuia apariţia ***Operelor complete***. În acest sens am fost invitat la Editura Ştiinţifică şi enciclopedică împreună cu Constantin Noica. Entuziasmat, îi comunicam mentorului nostru la 26 iulie 1981:

„Nu e vorba de promisiuni vagi, de proiecte, ci de hotărârea încheierii ferme a unui contract. Împreună cu D-l Noica am discutat cu D-l Mâciu, directorul Editurii (deci nu cu simpli redactori sau intermediari). Urmează ca cele 45-50 de volume să apară în ritmul de 5 anual, îngrijite de C. Noica și de mine“.

Identificasem și copiasem în ultimii doi luștri articolele și eseurile lui Eliade publicate în reviste între 1921–1928. Dl. Noica le citise cu încântare și pleda pentru tipărirea lor cronologică. În epistolele mele din **17 august** și din **11 septembrie** 1981 i-am prezentat autorului intențiile noastre, susținând necesitatea alcătuirii unei ediții în 45-50 de volume *„totul strict cronologic, cu variante – note și cu reproducerea recenziilor și discuțiilor prilejuite de apariția cutărui articol sau cutărei cărți.*

*Deci, pentru asta e nevoie să-mi acordați permisiunea să cercetez, să clasez și să investighez materialul aflat la Dna Alexandrescu, să vă trimit sumarul ineditelor și să decideți asupra a ceea ce doriți **neapărat** să nu apară“.*

Cu o rară generozitate, Eliade mi-a acordat această permisiune. Mărinimia Profesorului m-a făcut să înțeleg câtă încredere are în mine. Am lăsat la o parte toate celelalte preocupări și m-am lăsat subjugat de vraja ce se degaja din cele patru mari lăzi și peste zece saci tixiți de manuscrise, fișe și scrisori, ale căror taine nu le aflase **nimeni** aproape jumătate de veac.

A început pentru mine, în următorii ani, cea mai fascinantă perioadă a vieții. Timp de 5–6 ore, în fiecare duminică (uneori și sâmbăta) am identificat, triat, transcris și dactilografiat peste douăzeci de mii de pagini de manuscrise, însemnări, scrisori. Despre toate acestea am discutat cu prilejul valorificării acestor texte.

Revenind la proiectul ***Operelor complete***, forurile de decizie ne-au asigurat că, paralel, putem edita beletristica și eseistica (***Întoarcerea din rai***, ***Huliganii***, ***Oceanografie***, ***Fragmentarium*** etc.) la un interval de maximum un an.

La 14 decembrie 1981, făcând o „inventariere“ mai exactă a întregii creații – romane, nuvele, piese de teatru, studii de istoria religiilor, orientalistică, filosofia culturii, publicistică, corespondență, aparat critic, indici și bibliografie – mi-au ieșit... **80 de volume.**

Ca să facă o comparație i-am expediat primul volum de *Opere* al lui Sadoveanu (Editura Minerva, 1981), comentând: *„Recenziile și consemnările (p. 294 ș.u.) scrise de Sadoveanu la 20–21 de ani*

nu sunt superioare, cred, celor ale lui Mircea Eliade, scrise în ***Vlăstarul****, la 14–15 ani. Naivitatea şi dulcegăriile, rezumatele şcolăreşti ale adolescentului Sadoveanu, „cuminţile“ dări de seamă se deosebesc de fervoarea a tot ce scria Mircea Eliade la aceeaşi vârstă“.*

Pentru ca ediţia noastră să atingă perfecţiunea, magistrul ne-a sfătuit să-l cooptăm pe Ion Bălu, cunoscător temeinic al începuturilor sale literare. Însă autorul **Vieţii lui G. Călinescu** ne-a refuzat. L-am informat pe Eliade la **2 iulie 1982:** *„I-am scris încă din ianuarie la Câmpina lui Ion Bălu, prezentându-i, pe larg, proiectul nostru“* (Constantin Noica şi Mircea Handoca). Ne-a răspuns că nu poate să ne ajute, refuzând să se alăture muncii de editare a operelor lui Mircea Eliade, pretextând că are alte numeroase lucrări începute, care nu suferă amânare. Cred că în primele două volume (alături de studiul nostru introductiv) ar trebui să includem în **Addenda** articolul lui Ion Bălu din *Steaua* (1969) reprodus în *Cahiers de l'Herne*“.

Într-o stare de euforie şi beatitudine, cu delicii de neuitat, continuam să sondez în arhivele lui Eliade. În acelaşi timp, căutam cu înverşunare să descopăr noi „piese“ din scrierile începuturilor răsfoind de zor publicaţiile din Sala III a Bibliotecii Academiei. Observând că zelul Editurii Ştiinţifice şi Enciclopedice a început să fie invers proporţional cu sârguinţa mea, în ianuarie 1984 am bătut şi la alte porţi...

Îi relatam lui Eliade, la **20 ianuarie 1984** întrevederea cu Aurel Martin, directorul Editurii Minerva, încheind optimist: *„Propunerea a fost înaintată forurilor de decizie şi sperăm că în 1984 va fi anul în care vor apărea primele volume“.*

Am găsit recent printre hârtiile mele o copie a proiectului nostru de **Opera omnia** în 30 de volume (omisesem lucrările de istoria religiilor, orientalistică şi filozofia culturii), plănuite să apară la Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, unde se tipărise, în octombrie 1981, primul volum din ***Istoria credinţelor şi ideilor religioase***, în traducerea lui Cezar Baltag. Le redau mai jos:

Către editura Minerva, Bucureşti

Subsemnaţii Constantin Noica şi Mircea Handoca vă propunem spre tipărire o ediţie în 30 de volume a **Operelor lui Mircea Eliade,** publicate şi inedite, în limba română, opere ce nu comportă plata în valută a drepturilor de autor.

Întrucât socotim exemplară creativitatea timpurie a autorului, propunem ca editarea să fie făcută în mod cronologic, cu opere literare şi literar-ştiinţifică laolaltă, astfel încât ele să exprime *excepţionalul flux creator* al lui Mircea Eliade, aşa cum ediţia Propyleen în 45 de volume a lui Goethe exprimă creaţia, an de an, a marelui scriitor german, cu operele literare şi ştiinţifice neseparate tematic.

Ediţia urmează să cuprindă:

1. Un studiu introductiv de cca. 120 de p.
2. Un tabel cronologic de cca. 20 de p.
3. Note la **operele majore,** constând din date privitoare la geneză (în special extrase din ***Jurnal*** şi interviuri) şi referinţe critice.

Cele 30 de volume ar putea avea următoarea alcătuire:

I. ***Ineditele*** – eseurile şi nuvelele publicate în ziare şi reviste între anii 1921–1924, cca. 400 p.

II. ***Eseuri şi nuvele*** din perioada anilor 1925–1926, cca. 550 p.

III. ***Romanul adolescentului miop*** (inedit), 2 volume, cca. 420 p. + 60 p. note.

IV. ***Eseistica şi beletristica*** apărute în reviste în 1927 – cca. 500 p.

V. ***Eseistica şi beletristica*** din periodicele anului 1928 – cca. 550 p.

VI. ***Solilocvii + studii, eseuri, beletristică*** (1929–1931), cca. 580 p.

VII. ***Isabel şi apele diavolului*** – cca.280 p. + 120 p. note.

VIII. ***Eseistica şi beletristica*** (1932), cca. 550 p.

IX. ***Eseistica şi beletristica*** (1933), cca. 650 p.

X. ***Alchimia asiatică + nuvele şi eseuri*** apărute în 1934, cca. 600 p. + 50 p. note.

XI. ***Maitreyi*** – cca. 300 p. + 150 p. note.

XII. ***Într-o mânăstire din Himalaya + India***, cca. 320 p. + 100 p. note.

XIII. ***Întoarcerea din rai*** – cca. 460 p. + 100 p. note.

XIV. ***Lumina ce se stinge*** – cca. 450 p. + 50 p. note.

XV. ***Şantier*** – cca. 320 p. + 80 p. note.

XVI. ***Huliganii*** – cca. 620 p. + 150 p. note.

XVII. ***Eseistica şi beletristica*** apărute în 1935, cca. 650 p.

XVIII. ***Domnişoara Christina*** – cca. 300 p. + 100 p. note.

XIX. ***Eseistica şi beletristica*** apărute în 1936, cca. 550 p.

XX. ***Cosmologie şi alchimie babiloniană + eseuri şi nuvele*** din 1937, cca. 440 p. + 60 p. note.

XXI. ***Restul de beletristică*** din 1937, cca. 550 p.

XXII. ***Şarpele*** – cca. 280 p. + 100 p. note.

XXIII. ***Nuntă în cer*** – cca. 320 p. + 120 p. note.

XXIV. ***Beletristica şi eseistica*** apărute în ***1938***, cca. 550 p.

XXV. ***Beletristica şi eseistica*** apărute în ***1939***, cca. 500 p.

XXVI ***Secretul Doctorului Honigberger Nopţi la Serampore*** – cca. 260 p. + 80 p. note.

XXVII. ***Beletristica şi eseistica 1940-1944***, cca. 500 p.

XXVIII. ***Mitul reintegrării + Comentarii la Legenda Meşterului Manole*** – cca. 280 p. + 120 p. note.

XXIX. ***Teatru*** (***Iphigenia*** + ***Coloana fără sfârşit***) – cca. 280 p. + 100 p. note.

XXX. ***Bibliografia*** scrierilor lui M. Eliade, cca. 500 p.

Lăsăm la latitudinea Editurii gruparea după alte criterii, însă insistăm asupra respectării – în linii mari – a publicării operei în mod cronologic şi nu tematic.

Avem încuviinţarea scrisă a autorului de a ne ocupa de editarea scrierilor sale.

Am cercetat manuscrisele inedite din care am publicat fragmente în periodice în ultimii trei ani.

Avem gata dactilografiat materialul primelor patru volume şi putem să-l prezentăm Editurii imediat după acceptarea ofertei noastre.

3 ianuarie 1984

Constantin Noica,
Mircea Handoca

La sfârşitul lunii iunie 1984 am avut o nouă întâlnire cu Aurel Martin, căruia i-am despus 2500 de pagini dactilografiate (inedite şi creaţiile publicate în ziare între 1921–1928).

Atunci când Cezar Ivănescu îi scria despre editarea ***Operelor***, Eliade îi răspunde la **26 noiembrie 1984:** „ *Constantin Noica şi Mircea Handoca pregătesc şi ei o ediţie cronologică, au depus deja un manuscris de cca. 2000 de pagini (scrierile mele din adolescenţă şi prima tinereţe, multe inedite!)* “ (***Europa, Asia, America***, vol. II, Ed. Humanitas, 2004, p. 42-43).

Deşi la **8 februarie 1985** eram încredinţat că volumul nostru va

pleca în curând la tipografie, ne-am înşelat şi de data aceasta. Implacabilul nenoroc ne urmărea şi acum.

Cât de mult voia autorul să-şi vadă tipărite aceste prime încercări! La **5 februarie 1985** îi scria lui Constantin Noica: *„sper că scrierile din tinereţe vor apărea în timpul vieţii mele"* (***Europa, Asia, America***, vol. II. p. 419).

Dar... n-a fost să fie! Păcat!

La 9 martie 1986 – ultima mea scrisoare pe care n-a putut să o mai citească – îl încunoştinţa despre recenta mea „manevră":

„***Operele din tinereţe*** le-am retras de la *Minerva* şi le-am depus la *Cartea Românească* (unde a fost director Marin Preda şi în momentul de faţă e George Bălăiţă). Cartea Românească e editura Uniunii Scriitorilor şi am fost sfătuiţi (Dinu Noica de D.R.Popescu) că e mai bine să apară aici. Deocamdată cele aproape 900 de pagini ale primului volum se află în faza de lectură. Mi s-a spus că va vedea lumina tiparului în 1986".

Bineînţeles că nici până azi Editura Cartea Românească nu şi-a onorat promisiunile.

În arhiva mea se află originalul telegramei adresate lui Constantin Noica, vila 12 Păltiniş, la 5 februarie 1986, ora 12.29.

„Ne bucurăm foarte mult pentru vestea despre ediţia Blaga în străinătate. Am discutat cu directorul editurii Cartea Românească despre Ediţia Mircea Eliade. Aşteptăm prezentarea lor [volumelor?] la editura Uniunii Scriitorilor. Cu cele mai bune gânduri şi urări de sănătate".

D. R. Popescu, preşedintele Uniunii Scriitorilor.

Din cele aproape 2500 de pagini ale primelor volume, în anii comunismului s-au tipărit doar 500 de pagini de sine stătătoare: ***Romanul adolescentului miop***, la Editura Minerva. Eu am descoperit textul, l-am dactilografiat şi l-am expediat autorului. Câteva capitole au fost publicate în trei numere consecutive din revista *Manuscriptum*.

Îmi aduc şi azi aminte ziua când Domnul Noica mi-a arătat scrisoarea prietenului său, datată **18 februarie 1984:**

„Ieri am primit epistola lui Mircea Handoca, însoţită, ca de obicei, cu materialele bibliografice. Astfel am citit ***Mansarda*** şi, spre uimirea mea, mi-a plăcut (iar Christinel a fost entuziasmată!)

Nu bănuiam că ***Adolescentul miop*** e atât de amuzant şi, pentru vârsta pe care o aveam, atât de bine scris"...

Celelalte două mii de pagini ale ***Scrierilor din tinereţe*** au început să fie publicate după revoluţia din decembrie 1989, la Editura Humanitas:

I. ***Cum am găsit piatra filozofală***, 1996, 672 p.;

II. ***Misterele şi iniţierea orientală***, 1998, 334 p.;

III. ***Itinerariu spiritual***, 2003, 454 p.

Cel de-al patrulea volum – ***Virilitate şi asceză*** – cuprinzând texte din 1928 – va apare (de vor vrea Zeii!) la aceiaşi editură.

În ultimii 15 ani au fost imprimate toate romanele, nuvelele şi piesele de teatru ale eroului nostru. Au rămas nepublicate intruvabilele ***Aventura spirituală*** (piesă de teatru) şi nedefinitivata ***Tinereţe a lui Balzac***.

Dintre lucrările ştiinţifice nu a căpătat încă veşmânt românesc volumul ***Briser le toit de la maison***.

Au mai rămas inedite până în zilele noastre, circa 3000 de pagini (eseurile anilor 1929–1944) neincluse vreodată în volume.

Istoria noastră literară a rămas datoare şi cu ediţia critică (în 30, 40, 50 sau 80 de volume). Au apărut până în prezent primele două volume ale ediţiei critice îngrijite de Mihai Dascăl şi Mircea Handoca. Volumul I ***Isabel şi apele diavolului*** (1994), vol. II ***Maitreyi*** (1997).

Recenziile, articolele şi semnalările au fost unanime a considera aceste cărţi drept evenimente editoriale. Reproducem scurte extrase din trei „toasturi":

„Trebuie spus că această ediţie este ea însăşi o veritabilă capodoperă editorială, prin acribie filologică şi amploare exegetică. Notele, comentariile şi variantele depăşesc binişor volumul romanului propriu-zis. Autorii consemnând numeroasele ediţii [româneşti şi în limbi străine], ecranizările şi dramatizările pe care le-a cunoscut fascinanta poveste de dragoste, corespondenţa protagoniştilor, ecouri de pe alte meridiane, precum şi două ample extrase din bogata exegeză din jurul capodoperei lui Mircea Eliade". (*Adevărul*, 3 septembrie 1998).

„Comentatorii îşi sprijină afirmaţiile tot timpul pe documente, memorialistica lui Mircea Eliade rămânând o sursă inepuizabilă în acest sens. Ba mai mult, meticulozitatea verificării şi a confruntării surselor merge până acolo încât chiar şi datele existente în ***Memoriile***

şi ***Jurnalul*** scriitorului sunt corectate atunci când memoria acestuia se dovedeşte imperfectă.

Extrem de incitantă e secţiunea în care se dezbate raportul dintre realitate şi ficţiune în ***Maitreyi***, problemă esenţială pentru un prozator ce vede în autenticitate principiul suprem al artei. Interviurile, memoriile şi scrisorile se dovedesc şi de această dată importante surse pentru a stabili, cu cât mai mare exactitate, în ce măsură pactul autobiografic de la care a pornit Eliade s-a transformat în pact romanesc.

Se poate afirma că, după 1989, prin pătrunderea lui în manualele şcolare şi prin apariţia unui şir întreg de ediţii succesive, romanul ***Maitreyi*** *nu a fost numai redescoperit, ci a cunoscut şi un important proces de clasicizare. Ca urmare, ediţia realizată cu un real profesionalism de Mihai Dascăl şi Mircea Handoca nu se remarcă atât prin repunerea în circulaţie a textului, cât prin impresionantul aparat critic pe care îl utilizează".* (Gheorghe Glodeanu, **Ediţia critică Mircea Eliade**, în *Jurnalul literar*, mai 1998).

„După 1989 romanul a avut parte de câteva ediţii. Acum este însă restituit într-o ediţie critică ***impecabilă*** *sub raport filologic şi, cum spuneam, însoţit de un aparat critic bogat, pe alocuri chiar prea bogat. Să le mulţumim editorilor, d-lor Mihai Dascăl şi Mircea Handoca pentru această restituire, sperând totodată că apariţia volumelor în această ediţie critică a operei lui Mircea Eliade va beneficia de un ritm mai adecvat".* Z. Ornea, *România literară*, nr. 29, 22–28 iulie 1998.

Celelalte aproape 20 de semnalări, recenzii şi articole sunt la fel de elogioase...

Au trecut aproape 10 ani.

Mihai Dascăl, redactor la Editura Minerva a pregătit cu migală cel de-al treilea tom consacrat ***Întoarcerii din rai***. Am discutat îndelung cu el despre geneza romanului, variante şi exegeţi. I-am oferit copiile scrisorilor de dragoste ale Soranei Ţopa, unul din prototipurile personajelor. Ele urmau să figureze în rubrica de ***Note şi comentarii*** din volumul al III-lea. Dar editorul a plecat în lumea umbrelor şi praful s-a ales şi din acest proiect.

E oare atât de greu să se tipărească manuscrisul definitivat pe parcursul a zece ani de un profesionist?

Sugerez ca, după aceea, să se continue editarea volumelor

următoare de către mai multe colective, pornindu-se de la ceea ce s-a realizat până acum. *Revista de istorie şi teorie literară* din 1989–1990 a publicat o anchetă: „*Cum vedeţi realizată ediţia critică Mircea Eliade – Opera omnia*“. Unele din propunerile lui Ion Bălu, Andrei Oişteanu şi Mihai Şora de-atunci continuă să fie actuale, chiar dacă au fost făcute cu 15 în urmă.

Cuprins

„Periodic şi presupun, imun la ce se spune de rău despre el, Mircea Handoca dă la iveală tom după tom: o bibliografie Eliade, monumentală, corespondenţa aceluiaşi, care din câte ştiu e doar la început etc. Volumele apar, cei interesaţi se năpustesc asupra lor"...

Radu Mareş, *Pro Handoca, în „Jurnalul literar", nr. 15, august–septembrie 2000.*

„La cei 75 de ani pe care i-a împlinit la 12 aprilie 2004, Mircea Handoca ni se înfăţişază ca un istoric literar şi un editor de excepţie, ce şi-a consacrat existenţa interpretării şi valorificării operei lui Mircea Eliade"...

Gheorghe Glodeanu, *Mircea Handoca la 75 de ani, în „Nord literar", nr. 4, aprilie 2004.*

„Mircea Handoca se ocupă, de aproape o viaţă întreagă, de identificarea, inventarierea şi punerea în circulaţie a textelor marelui scriitor, ca şi de adunarea şi interpretarea corectă a informaţiilor privind biografia sa. În ultimii ani, acest editor şi biograf, competent şi devotat, polemizează neobosit cu numeroşii detractori ai lui Mircea Eliade (şi iese victorios ori de câte ori are parte de un arbitraj corect)...

Omul providenţial al posterităţii lui Mircea Eliade se numeşte Mircea Handoca".

Alex Ştefănescu, în „România literară", nr. 7, 22 28 februarie 2005.

„E o nouă întâlnire nu numai cu Mircea Eliade, dar şi cu excepţionalul său exeget, unic în cultura românească şi în cea internaţională prin fervoarea, devotamentul, consecvenţa, competenţa fidelă, minuţioasă cu care şi-a consacrat întreaga viaţă unei singure idei: cercetarea operei lui Mircea Eliade, cu o obsesie a exhaustivităţii pe care eu n-am mai întâlnit-o în cultura română, sub această formă plină de o nestinsă apetenţă, decât la marele său obiect de cercetare şi de cult".

Irina Mavrodin, *Laudatio pentru Mircea Handoca*, în „Convorbiri literare", nr. 7, iulie 2006

„Va fi greu să-l înţelegem mâine pe Mircea Eliade fără a avea la îndemână tezaurul Handoca. Editorul a adunat ani de-a rândul cu un devotament unic o operă mereu supusă ameninţărilor, mereu persecutată de neîncrederea snobilor, sau de intransigenţa adversarilor politici. A descoperit pagini unice şi a pus în circulaţie cu un ceas mai devreme cărţi capitale. Despre Mircea Eliade Handoca ştie tot"...

Cornel Ungureanu, în „Orizont", nr 11, 15 martie 1991.

„Mircea Handoca e, neîndoielnic, la ora actuală, cel mai avizat bibliograf al lui Mircea Eliade... Folosind metodologia documentaristului şi a pedagogului, care probează prin citate, instruieşte şi modelează prin exemple. Evitând romanţarea".

Aurel Martin, în „Jurnalul literar", noiembrie 1992.

„Îmi pare bine că Mircea Handoca a apucat o zodie fastă şi îşi poate valorifica, din plin, cunoştinţele despre universul Mircea Eliade. Şi o face în forţă pentru a recupera timpul irosit".

Z. Ornea, în „România literară", nr. 23, 16–22 iunie 1993.

„Profesorul [Mircea Eliade] îmi vorbea deseori călduros şi apreciativ despre munca lui Mircea Handoca pe care o susţinea în întregime, ca pe un dezinteresat serviciu de arhivar, bibliograf şi publicist, în sprijinul operei sale. El avea, bineînţeles, o mulţime de alţi prieteni şi admiratori în ţara sa natală, dar nici unul nu întreprindea efortul pe care-l făcea Handoca"...

Mac Linscott Ricketts, în „Jurnalul literar", decembrie 1993.

„Mircea Handoca este într-un an fast. Încep să i se îndeplinească două vise vechi: publicarea, în cel puţin două volume, a corespondenţei lui Mircea Eliade... şi ceea ce se poate numi „dosarul receptării" savantului erotico-fantast, impetuosul lider al generaţiei '27".

Dan C. Mihăilescu, în „22", nr. 42, 19 25 octombrie 1999.

Mircea Handoca s-a lăsat treptat, irevocabil şi complet acaparat de pasiunea lui eliadescă, ajungând la ora de faţă să fie aproape omologat drept cel mai competent cunoscător al vieţii maestrului său şi cel mai solicitat editor al operei acestuia"...

Florin Mihăilescu, „Viaţa românească", nr. 7, iulie 2002.

Preț 15 RON

